

ALMÁSI BALÁZS

Zöld(?) mustra

Green(?) muster

LEKTOR I SZILÁGYI KINGA

KALANDOZÁS A DEFINÍCIÓK DZSUNGELÉBEN

A rendszerváltás óta jelentős társadalmi és területhasználati változások figyelhetők meg Magyarországon. Az átalakulás a nyugat–dunántúli s a főváros környéki területeken a legszembetűnőbb. A „fejlődés” újabb és újabb igényeket hívott, s hív napvilágra, eddig nem

létező elvárásokat támasztva többek között a tájépítészet szakterületével szemben is. A szakma, válaszolva a kihívásokra, megkezdte saját belső megújítását. Ez leginkább a szakmai nyelvhasználat újraértelmezésében, új definíciók, fogalmak megjelenésében érhető tetten¹. A szakmán belüli különböző szakterületek időben más–más ritmusban reformálják, reformálták az általuk definiált, szempontjaiknak megfelelő rendszereket, ezért az aktuális meghatározások nem mindig alkotnak egységes egészet a teljes szakmai spektrumot lefedően. A zöld mustra célja a definíciók egybegyűjtése, egységes szemléletű vizsgálata, hierarchiájuk esetleges finomhangolása, vagy egyes definíciós űrök lefedésének kísérlete.

11

21

3 |

A DEFINÍCIÓK

ZÖLDFELÜLET: a település növényzettel fedett területe.

- Széles spektrumot lefedő, komplex fogalom.
- Területi tervezésbe jól integrálható.
- Térbeli helyett kétdimenziós felfogás.
- Komplexitása miatt egyes funkcióinak taglalásakor pontosításra, külön magyarázatra szorul, kiegészítő szavak használata szükségessé válhat.
- a települési szöveten (belterület) kívül, vagy annak peremén a lehatárolás bizonytalanná válik, s hiányos.

Attól függően, hogy a zöldfelületről milyen kontextusban beszélünk, jelentése más és más. Mást ért zöldfelület alatt a jogszabályi környezet, mást a tájépítészeti szakzsargon. A szó sokrétű jelentése az általa definiált rendkívül összetett organikus rendszerből következik.

Az összetett szó első tagja a zöld, amely alatt napjainkban – ha városi léptékről van szó – szinte mindenki a zöld növényzetet, zöld környezetet érti. A második szócska pedig újabb fontos információkat rejt magában: felület, vagyis két dimenziós kiterjedés. Tehát a „zöldet” oly messziről vizsgáljuk, hogy a harmadik dimenzió már elhanyagolhatóvá válik. Adódhat még egy plusz jelentés is, amely a levélfelületek összességére utal. Találó a kifejezés, hiszen szinte önmagát definiálja.

A kifejezés megalkotásának idejében elsősorban a városökológiai szempontok voltak a mérvadóak (természetesen az erősödő rekreációs igényeket sem szem elől tévesztve). Mi sem igazolja ezt jobban, mint a zöldfelület alkotórészeinek definiálásában megjelenő kifejezés: kondicionáló célú zöldfelületek². A frappánsan megalkotott szó értelme a rekreációt is magában hordozza, de mégis a városökológiai tartalom dominál. Tovább fűszerezi a helyzetet a már említett kétdimenziós, felületszerű felfogás is, amely a rekreáció kisebb léptékben háromdimenziós zöld környezetével ellentétben, a nagyobb léptékben érvényesülő, városi szinten is már hatással bíró felületek rendszerével számol. Nem is csoda, hisz a hetvenes évek derekán a környezetvédelem, az egészséges környezethez való jog először épül be a jogalkotó rendszerbe.

A zöldfelület, mint definíció elemzése során az elmélet és a szakmai gyakorlat furcsa kettősségére figyelhetünk fel: a „település” szó teljességet szimbolizáló jelentésével ellentétben – amely a kül- és belterületet is magában foglalja – a gyakorlat szerint, főként a törvényi szabályozásnak köszönhetően (OTÉK 9. §)³ a megvalósuló zöldfelületi rendszertervek az erdőterületek mellett elsősorban a belterületek zöldfelületeire koncentrálnak. A külterületen található „zöld” jelentőségénél kisebb hangsúlyt kap

(pl. a rendszeresen növényzettel borított szántóterületek, vagy egyéb vízgazdálkodási területek klimatikai kiegyenlítő szerepe).

ZÖLDFELÜLETI RENDSZER (Jámbor, 1982): a zöldterületen létesülő ún. zöldfelületi létesítmények, közparkok, véderdők, az egyes területfelhasználási kategóriák területein lévő közparkok és kertek, valamint az ezeket kiegészítő és összekapcsoló út- és térfásítások növényzete együttesen alkotja a település zöldfelületi rendszerét.

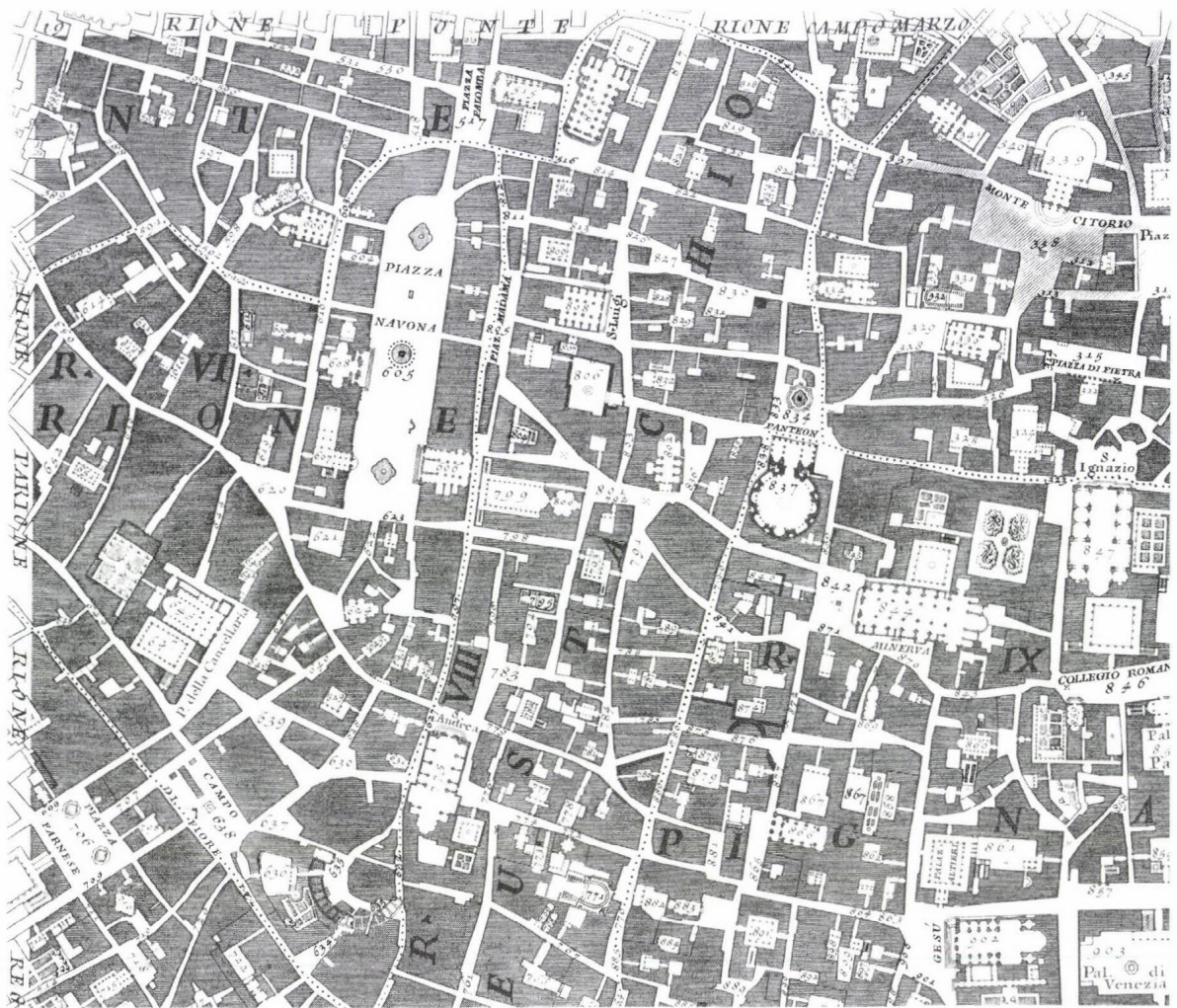
- Széles spektrumot lefedő, komplex fogalom.
- Csak a települési szöveten belül értelmezhető.
- Kimaradtak a rendszerből, a mezőgazdasági területek (vagyis csak a tartósan, állandóan növényzettel fedett területekre vonatkozik), valamint az egyéb biológiailag aktív vízfelületek (planktonok, hínárok, vízinövények)

A zöldfelületi rendszer definiálása nem egyszerű feladat, hiszen

a zöldfelület, mint a település élő növényzettel fedett biológiailag aktív területe, már önmagában egy sajátos rendszer (vagyis a felület szempontjából attól, hogy rendszernek nevezzük, még ugyanarról a felületről beszélünk), tehát valójában csak jelentésbeli hangsúlyváltásra próbáljuk felhívni a figyelmet. Demonstráljuk azt, hogy itt már – ahogy a kifejezés jelentéséből adódna – nem pusztán egy fizikai felületről van szó, hanem a városi ember rekreálódása szempontjából alapvető, részére feltárt

4 |

területek, ökológiailag is működő rendszeréről beszélünk. Továbbá a definícióban megfigyelhető egy csavar is, miszerint az organikus zöldfelületet valahogy át kellett fordítani területi kategóriává, hogy az alkalmazható legyen a területi tervezés során. Vagyis a definíció felsorolja mindazon területi kategóriákat, amelyen döntően zöldfelület van, s kiegészíti az ezeket összekötő területileg nehezen besorolható lineáris zöld kapcsolatokkal. Tehát egy hibrid kategória jön létre, amely részben területtel bír, részben

pedig csak eszmei területtel (lombkorona szint, amely a föld síkjában valójában burkolt felület). Leginkább a fásított köztér (Z–FK) kifejezésnél, mint területi kategóriánál figyelhető meg ez a furcsa helyzet, ahol jelentékeny zöldfelülettel bíró területről beszélünk, miközben paradox módon közel száz százalékgig burkolt felülettel van dolgunk.

A zöldfelületi rendszer feladata a város szempontjából alapvetően kettős: egyfelől a város ökológiai viszonyait javítani, másfelől a rekreációs

igényeket kielégíteni. Mindkét feladat más prioritásokat követel, így mindkettőnek megfelelő egyazon rendszert szinte lehetetlen definiálni. A magánhasználatú kertek például jelentős ökológiai kiegészítő szereppel bírnak egy város életében, ugyanakkor csak egy szűk tulajdonosi réteg rekreációs érdekeit képviselik. A városlakók összességének jó esetben csak mint látványelem, mint zöld háttér járulnak hozzá valamelyest a pszichikai felfrissüléshez. Az ökológiai, s rekreációs funkciót kettéválasztva azon-

ban tovább hangsúlyozhatnánk (majd megdupláznánk) a zöldfelületek jelentőségét és tisztább képet festhetnénk a szakmán kívülállók részére a valós helyzetről.

A zöldhálózat – mint kifejezés – kitűnő támaszt nyújthat a szakmának ebben a kérdésben, ugyanis lefedi a rekreációval kapcsolatos zöldfelületi feladatokat, igényeket, sőt még a városi szöveten kívül is működő rendszert alkot, tehát ki is bővíti azt. A zöldfelület pedig – esetleg a zöldstruktúra kifejezéssel megerősítve – rendkívül jól alkalmazható továbbra is a városökológiai szempontok hatékony érvényesítésére.

Egy zöldfelületi rendszerterv (városklíma, városökológia), megerősítve egy különálló zöldhálózati tervvel (szabad mozgáshoz, ill. gyülekezéshez való alapvető jog, valamint rekreációs lehetőség), könnyen átlátható, egyértelműbb célrendszerrel bíró, a politikusok számára is hatékonyabb „tervcsomag” lehetne tehát.

ZÖLDSTRUKTÚRA: a zöldfelületi elemek elrendeződése a települési szövetben.

- Színónímája a zöldfelületnek, jobban utal a három dimenziós térbeli rendszerre.
- Egyes irodalmak⁴ e kifejezést jóval összetettebb jelentéssel próbálják felruházni, amely így talán az eddigi részrendszereket összefűzve egy új, komplex fogalmat hozhat létre Nyugat-Európában, valami olyasfélével, mint a mi zöldfelületi rendszer kifejezésünk. A magyar nyelvben azonban ez a kifejezés pusztán a „zöld” fizikai összességét jelenti.

ZÖLDHÁLÓZAT: korlátozások nélkül, vagy részbeni korlátozással mindenki számára hozzáférhető, növényzettel bíró szabadterek rendszere.

- Alakjától, fenntartástól, vagy feltárástól függetlenül minden nyilvános zöldtér beletartozik.
- A városi szöveten kívül is alkalmazható.
- Széles, de jól lehatárolható spektrumot fed le.

- Jó gyakorlati alkalmazhatóság.
- A „zöld” szó miatt a városbelsőben korlátozott az alkalmazása.

A zöldfelület inkább városias indítatású fogalmával párhuzamosan – kicsit később ugyan, – de kialakultak a perem –és városon kívüli területek egyéb, „zölddel” kapcsolatos szakmai fogalmai is, mint például az ökológiai hálózat, zöld- vagy ökológiai folyosó is.

ÖKOLÓGIAI FOLYOSÓ (Gyulai, 1996): A faj egyedeinek élet- és szaporodási feltételeit kielégíteni képes, azonos, vagy különböző élőhelyeket összekötő tér azon része, amelyen keresztül az összeköttetés megvalósulhat. (az egyed szempontjából)

A folyosó két hasonló, magterületként számba vehető, azonos típusú élőhely közötti tér azon része, amelyen keresztül a két magterület között a két fajok populációi között génkicserélődés jöhet létre (a populációk szempontjából).

- Szintén jórészt a „zölddel” kapcsolatos kifejezés (a szó említése nélkül is), ami az élőhelyeket helyezi a középpontba, tehát a települések lakosságának szempontjait csak közvetetten, áttételesen szolgálja.
- Háromdimenziós értelmezés
- A zöldfolyosóval ellentétben természetes, vagy természetközeli élőhelyek folytonos láncolata alkalmas főként ökológiai folyosónak.
- Tulajdonviszonyoktól független rendszert képeznek

Az ökológiai magterületekből, élőhelytörédekekből és folyosókból összeálló ökológiai hálózat az élőhelyek szempontjait veszi figyelembe az emberével szemben, ebből következően csak közvetve szolgálhatja a városlakók érdekeit. A városi lakosságot szolgáló, jórészt zöld térrendszer tehát csak átfedésben lehet az ökológiai hálózattal, így más rendszert alkot.

ZÖLDFOLYOSÓ: beépítések közé ékelődő lineáris, jellemzően folytonos szövetet alkotó zöldterek együttese.

- Egyes irodalmak e definíciónak inkább ökológiai hangsúlyt kölcsönöznek^{5,6}, mások a város szerkezeti felépítésében betöltött fontos szerepét hangsúlyozzák⁷.
- Zöld organikus struktúra lévén a zöldfolyosók sokféle funkciót látnak, láthatnak el, de elsődlegesen az egybefüggő városi szövetet tagoló, fontos városökológiai szereppel bíró (frisslevegő csatornák, városi légkórház), esetleg rekreációs funkciót is betöltő „térkígyóról” beszélhetünk, amely az őt alkotó élőhelyek természetközelségétől függően kisebb-nagyobb ökológiai feladatot is elláthat.
- Amennyiben a folyosót alkotó zöldterek dominánsan természetes, vagy természetközeli élőhelyek, akkor már ökológiai folyosóról is beszélünk. Vagyis a zöldfolyosók ökológiai folyosók is lehetnek egyben.
- Tulajdonviszonyoktól független, települési szintű fogalom.

A zöldfolyosó fogalmának definiálásakor a magyar szakmai nyelvhasználatban nehézséget jelent, hogy az angol nyelvterületen használatos green corridor és a greenway kifejezések a magyarban egyaránt zöldfolyosóként fordítottak⁸, s jelentésük ebből adódóan össze is mosódott, funkciójuk ezért nem tiszta. E két értelmezésében részben eltérő angol kifejezést a magyar szakmai nevezéktanban is célszerű lenne megkülönböztetni. A mozgást, közlekedést, utat szimbolizáló greenway kifejezést zöldút-nak fordíthatnánk, tehát a green corridor-nak megmaradhat a tükörfordításból is eredő zöldfolyosó kifejezés. Így a fogalommeghatározások a következőképp módosulnának:

ZÖLDFOLYOSÓ: beépítések közé ékelődő lineáris, jellemzően folytonos szövetet alkotó zöldterek együttese.

- Az angol fogalom tükörfordításából adódóan külföldi szakmai közegben, és fordításoknál is előnyös.
- Az összetett magyar kifejezés értelme a definíciót fedi, azt erősíti.

ZÖLDÚT⁹: olyan tervezett és fenntartott, emberi használatra feltárt lineáris, közhasználatú zöldterek hálózata, amely ökológiai, rekreációs, kulturális, esztétikai vagy egyéb – a fenntartható földhasználati koncepcióval összeegyeztethető – célokat szolgál.

- A feltárással és/vagy fenntartással nem rendelkező lineáris és hulladék zöldterek nem tartoznak ebbe a fogalomba.
- Morfológiájából adódóan a nagyobb egybefüggő zöldterek sem.
- Elsősorban a zöldben való szabad mozgást és időtöltést, vagyis a gyalogos, kerékpáros, vagy lovas közlekedést szolgálják. Az angol fogalom tükröfordításából adódóan külföldi szakmai közegben és fordításoknál is előnyös.
- Az összetett magyar kifejezés értelme a definíciót erősíti, bár az útról gyakran az autós közlekedésre szánt pályatest juthat eszünkbe.
- A magyar szakmai szóhasználatban még nem használt, „bevezetésre” váró, ezért eleinte furcsán ható kifejezés.
- Mint a zöldhálózat egyik alapvető építőköve, jól beilleszthető a szakmai kifejezések rendszerébe.

A szakmában időről időre előtűnő, de nemrégiben az Budapesti Agglomerációs Törvény kapcsán jelentős megerősítést nyert kifejezés a zöldövezet.

A ZÖLDÖVEZET¹⁰ az (agglomerációs) térség olyan (védett és nem védett) területei alkotják, amelyek biológiailag aktív, rendszeresen növényzettel fedett területek. A zöldövezethez tartozik:

- a) az erdőgazdálkodási térség egy része, amely legalább 90%-ban erdőterület;
- b) a mezőgazdasági térség egy része, amely legalább 90%-ban távlatban is mezőgazdasági, illetve erdőterület;
- c) a térszerkezeti jelentőségű, a beépítésre szánt területbe ékelődő erdő- és zöldterület.

A zöldövezeten a „zöldövezet részét képező mezőgazdasági térségbe” tartozó területek kivételével beépítésre szánt települési terület nem jelölhető ki.

- A definíció önellentmondást tartalmaz, mivel a mezőgazdasági térség bizonyos részei tartoznak csak az övezetbe, tehát nem minden rendszeresen növényzettel fedett terület!
- Agglomerációs szinten alkalmazott, ezért kevésbé részletes, kevésbé érzékeny zöld kategória.
- A törvény a definícióban szemérmesen kerüli a zöldövezet célját és elsődleges feladatát, amely a nemzetközi szakirodalomban pedig erős hangsúlyt kap: a városok, települések összenövésének gátlása, korlátlan terjeszkedésük megakadályozása, rekreációs és településökológiai ki-egyenlítő területek biztosítása¹¹.

- A meghatározásban felsorolt térségek, területek közül kimaradtak a vízgazdálkodási, vízparti területek.
- Külön övezetként jelenik meg a törvényben a kertgazdasági terület is, holott ott is jelentős rendszeresen növényzettel fedett területek találhatóak.

A definíció igen ellentmondásos, ugyanis az első mondat szerint egy komplett zöldfelület definíciót találunk, amely a települési szöveten kívül is érvényes, viszont az övezetbe tartozó területek, térségek felsorolásakor egy drasztikus leszűkítésnek lehetünk tanúi. A települési szöveten kívüli zöldfelület helyett inkább a városi zöldterület egyfajta városon kívüli megfelelőjét, kiterjesztését vázolja a felsorolás. Egy erőteljesen szűkített programú zöldövezeti kategória kelet-

kezik, amelyből kimaradnak bizonyos, az (agglomerációs) térség olyan (védett és nem védett) területei, amelyek biológiailag aktív, rendszeresen növényzettel fedett területek, mint például a kertgazdasági területek egyes részei, a hullámterek, vagy a vízpartok területei stb. A törvényi definíciótól elvonatkoztatva talán szerencsésebb az angol green belt-ből kiinduló értelmezés, amely a jószándékú, de ellentmondásos „zöld”, megközelítéssel szemben indirekt módon, jellemzően a beépítéstől óvott területként határozza meg a zöldövezetet:

A ZÖLDÖVEZET¹² (szerk. Ongjerth Richárd, 1998) olyan földterület, általában a városok közelében, vagy körül, amely a beépítéstől állandó jelleggel megóvásra kerül.

- A definíció még kiegészíthető, pontosítható a kategóriába tartozó területek, térségek felsorolásával.

Az angolszász eredetű open space, a német nyelvterületen használt Freiraum, illetve a magyar zöldfelület kifejezések roppant sokrétűek, de a külföldi társakétól eltérően a magyar kifejezés bizonyos fokig lekorlátozza önmagát egyfelől a zöld szócska, másfelől a felület kétdimenziós hatása miatt. A külföldi társak jelentése egy-egy bővített, vagy új felfogású definícióval viszonylag rugalmasan változtatható volt, míg magyar társuk több szempontból is lemaradt e „versenyben”. A város, mint organikus rendszer komplexebb hozzáállást kívánt a különböző szakterületektől. A szakmai nomenklatúrában jelentkező ideiglenes űrt a szabadtér viszonylag új kifejezése szerencsésen kezdi betölteni.

A SZABADTÉR¹³ (Jámbor, 2000) felülről nyitott és az időjárás hatásainak kitett, az emberi használatra feltárt és tájépítészeti eszközökkel alakított külső tér.

- Háromdimenziós terekben gondolkozik.
- Térbeli teljességre törekszik, s szerencsésen nem köti magát a „zöld”-höz.
- Széles spektrumot lefedő fogalom.
- A városi átmeneti tereknél (1. ábra), a település peremén, vagy azon kívül bizonytalan lehet a lehatárolás.
- Inkább a városi szöveten belül alkalmazható fogalom.
- A fenntartással és/vagy feltárással nem rendelkező tereket (potenciális szabadtér) kirekeszti.

A SZABADSÁG TEREINEK ÚJ RENDSZERE

Az eddig felsorolt fogalmak mindegyike valamiféle térstruktúrát igyekszik lefedni, amelyek egytől-egyig szempontrendszerüknek megfelelően korlátozzák önmagukat vagy a városi térre koncentrálnak, vagy csak a városi szöveten kívüli világra, de ha

véletlenül mindkét térben otthonosan mozognának is, a már említett „zöld” korlátok lépnek akkor életbe. Szükség van tehát egy olyan átfogó, az ember szabadság érzetét elsődlegesen meghatározó térrendszer definiálására, amely egységesen kezeli és lefedi a lakosság által szabadon bejárható, megélhető „szabad” terek rendszerét. A fenti fogalmak némelyikének kiegészítéseivel és többek összegzésével (pl. nyilvános szabadterek rendszere + zöldhálózat) ugyan definiálhatjuk ezt a rendszert, de az így sosem lesz egységesen kezelhető, működő egész.

SZABADSÁGUNK KORLÁTAI

A demokrácia egyik legnagyobb vívmányának tekinti a szabadságot, amelyhez –szerinte– minden embernek joga van a Földön. Ezt az „életérzést” alapvetően két részre bonthatjuk: szellemi és fizikai szabadságra. Az elsőt bízzuk a filozófusokra, jogászokra és politikusokra, a másodikkal azonban nekünk építészeknek, tájépítészeknek kell megküzdenünk, illetve az ehhez szükséges környezetet megteremtőnk, vagy megőrizőnk. A szabadon bejárható terek létfontosságúak számunkra, függetlenül attól, hogy azok a településen belül, vagy kívül helyezkednek el, hogy „szürkekék” (grey network), vagy „zöldek” (green network). Ezekben a terekben „él” a társadalom, ha nem otthon tartózkodik vagy dolgozik (2. ábra). Ez a térrendszer határozza meg mindennapjainkat, s végtelenségébe vetett hitünk tesz minket igazán szabaddá. Ennek a szinte végtelen variációkkal, mozgási lehetőséggel bíró rendszernek (3. ábra) a definiálásával, lehatárolásával azonban rádöbbenhetünk, hogy nem is olyan óriási ez a tér, mint azt gondolnánk. A létező nyílt és zárt, külső vagy belső terek összességének csak apró töredéke az, amit valójában szabadon bejárhatunk, viszont vigasztaló lehet, hogy „szabad börtönünk” ablakából gyönyörű a kilátás (4. ábra), vagyis a környező táj (a városi is).

A rendszerváltás előtti idők szabadságát más arányok jellemezték, mint napjainkét. A szellem szabadsága erőteljesen korlátozva volt, viszont a fizikai szabadság – az állami tulajdonok (vagyis minenképp tulajdon) révén – lényegesen nagyobb volt, mint az a privatizációt követő időkben. Szinte bárhová mehettünk, mert az állam tulajdonán, vagyis a közös tulajdonon lépdeltünk. Ennek az óriási fizikai szabadságnak az „elvesztése” még nem tudatosult bennünk, mert a szellem szabadságának kiteljesedése (demokratikus változások) lekötötte figyelmünk, de előbb–utóbb szembesülnünk kell ezzel a jogilag már létező ténnyel. E térrendszert tehát definiálnunk kell, hogy egységesen kezelhessük, javíthassunk minőségén, ha már mennyiségén változtatni csak keveset tudunk.

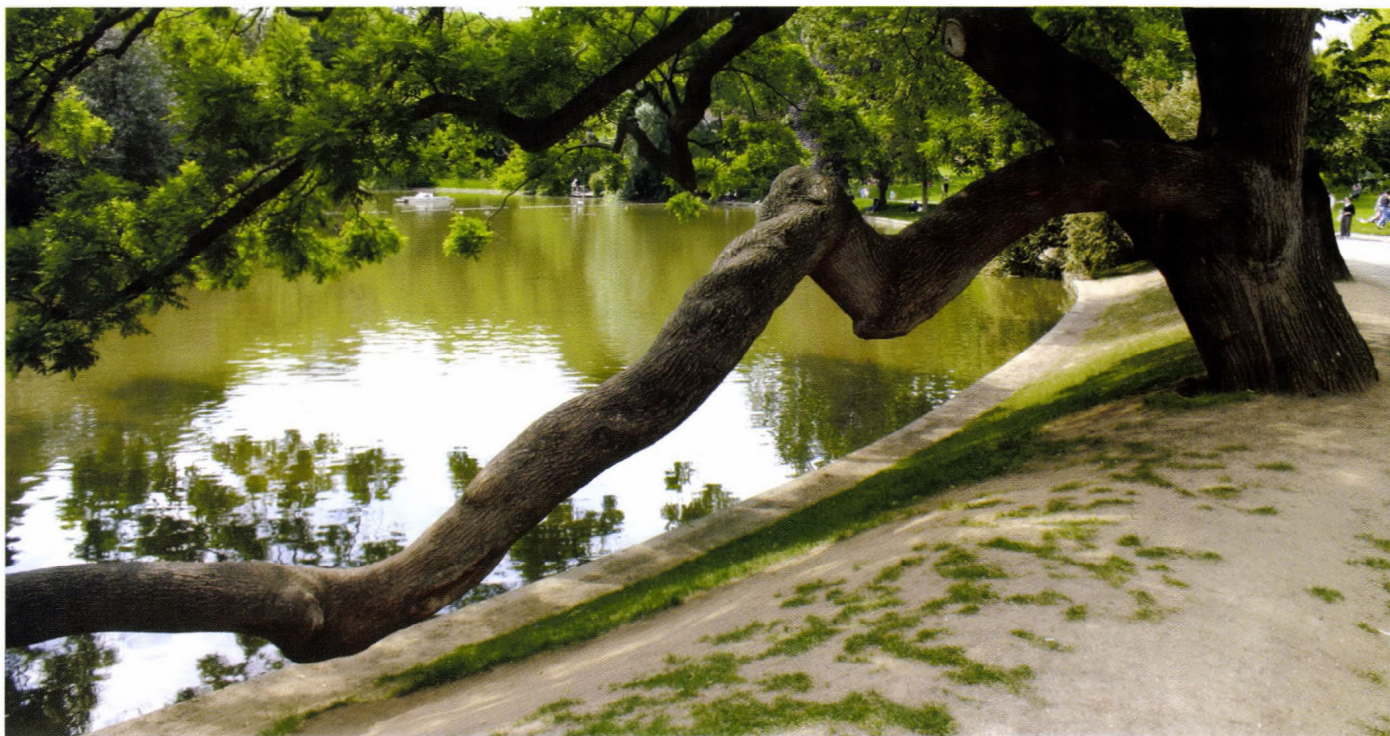
A TÉRRENDSZER MEGHATÁROZÁSA

E „szabad” térrendszer részeit már korábban többször is definiálták, más rendszerek részeként (pl. nyilvános zöldfelület), de egységesen sosem volt igazán használatos. A rendszert alkotó elemi egység a NYILVÁNOS TÉR, vagy KÖZHASZNÁLATÚ TÉR. Nollí ábrázolta először Róma belvárosát oly módon, hogy a város polgárai által szabadon bejárható terek voltak a rajzon láthatóak (5. ábra). (Táj)Építészeti használatban a nyilvános vagy közhasználatú terek a városi szövethez kötődnek, de a valóságban azok behálózják a települések közötti hatalmas zöld- és egyéb tereket is. Tehát a KÖZHASZNÁLATÚ, VAGY NYILVÁNOS TÉR: korlátozások nélkül vagy részbeni korlátozással mindenki számára hozzáférhető tér.

A korlátozások nélkül vagy részbeni korlátozással mindenki számára hozzáférhető terek térbeli összességét KÖZHASZNÁLATÚ, VAGY NYILVÁNOS TÉRRENDSZERnek nevezzük.

- A részbeni korlátozás lehet belépődíj, vagy időbeni korlátozás (nyitva tartás), de semmiképp sem lehet a használók körére vonatkozó megkülönböztetés.

71

- Lehatárolása, ábrázolása léptéktől függően nehézségekbe ütközhet (pl. emeletek nyilvános belső tereinek megjelenítési nehézségei).
- Az építészeti és tájépítészeti szakterületeket egyaránt érinti, ezáltal teljességében szinte sohasem tud érvényre jutni, működőképes, egységes egészt alkotni.
- Belső, tisztán építészeti terek is beletartoznak a kifejezésbe.
- Érezhetően a városi szövethez kötődő régóta használatos kifejezés, ezért azon kívüli értelmezése furcsán hat.
- A nyilvános, vagy közhasználatú kifejezések inkább jelzőként funkcionálnak más térrendszerek altípusainak definiálásában (pl. közhasználatú zöldfelület), mint komplex önálló térrendszert alkotó fogalmak.
- Háromdimenziós értelmezés
- Térelmeinek méretében nagyságrendi különbségek is adódhatnak (pl.: köz WC egy aluljáróban, vagy mondjuk a budai erdők).

A nyilvános térrendszer teljességében csak szoros építészeti és tájépítészeti partneri viszony esetén kezelhető működőképes egységes rendszerként.

Létezése inkább filozófiai szinten meghatározó, ugyanakkor – a fenti megállapítások tükrében – tervezési szintű komplex használata nehézségekbe ütközik (kétséges). A tisztán belső, építészeti tereket levonva azonban, egy rendkívül jól használható – továbbra is komplex – térrendszert definiálhatunk, melyet a nyilvános szabadterek és –zöldterek együttes rendszere alkothatna. A pontos meghatározáshoz azonban a szabadterf definíció részbeni módosítására, „kitágítására” lenne szükség, vagyis:

a SZABADTÉR nyitott és az időjárás hatásainak kitett tér.

- A tájépítészeti fontos terek teljes spektrumát lefedi.
- Az ember által kevésbé befolyásolt, vagy esetleg erőteljesen befolyásolt, de nem feltétlen emberi használatra feltárt tereket is definiálja.
- A városperemen és a városi szöveten kívül is használható.
- Segíti az alrendszerek pontos definiálását, hierarchikus „rendet” teremt a szakterület részrendszerei között.
- Speciális átmeneti városi tereknél konkrétan lehatárolást biztosít (nem feltétlenül csak felülről nyitott, valamint a külső–belső „vitat” kezelni képes)

A KÖZHASZNÁLATÚ SZABADTÉR: nyitott és az időjárás hatásainak kitett, korlátozások nélkül, vagy részben korlátozottan, mindenki számára hozzáférhető külső tér.

- Olyan terület, ahova „szabad” menni. A KÖZHASZNÁLATÚ SZABADTÉR RENDSZER: a közhasználatú szabadterek hierarchikus rendszere.
- Szabadságunk fizikai záloga.
- Az (emberi használatra) feltárt területeinek jelölésével (kivonásával) szemléltethetjük a köz számára fontos szabad–, még kiaknázatlan, alulkezelt terek összességét, az aktuális rendszer hatékonyságát.
- Tudatosítja korlátainkat.
- Lehatárolása segíti a rendszerben való gondolkodást a laikusok számára is.
- Szemléletes, mindenki számára fontos.

Ezzel a definícióval sikerülhet egy olyan komplex, a városi szövetől független, tájépítészeti, építészeti, leg átfogó térrendszert meghatározunk, amely a jövőben egyre nagyobb jelentőséggel bírhat majd. Ezekben a terekben, ezekből a terekből éljük meg Magyarországot, a körülöttünk

lévő világot. A nyilvános szabad-tér rendszer mennyisége, eloszlása és minősége az a tényező, amely szinte a legmeghatározóbb minden szinten, az adott közösség szempontjából.

MELLÉKLET:

GREEN CORRIDORS (London Plan 2004): This refers relatively continuous areas of open space leading through the built environment, which may be linked and may not be publicly accessible. They may allow animals and plants to be found further into the built-up area than would otherwise be the case and provide an extension to the habitats of the sites they connect.

REGIONAL GREEN CORRIDOR (Evert, J–K. Hrsg. 2001): Large-scale, linear green space in urban agglomerations, which may have intermittent agricultural and wooded areas, and is intended to prevent further agglomeration of the urban areas.

GREENWAY (Ahern, J. 1995): Greenways are networks of land containing linear elements that are planned, designed and managed for multiple purposes including ecological, recreational, cultural, aesthetic or other purposes compatible with the concept of sustainable land use.

GREEN BELT (Evert, J–K. Hrsg. 2001): Continuous open land, up to several kilometres in/with around towns or cities, usually in agricultural use, and often containing parkland, woodland and sportsgrounds, which is maintained free from major developments by means of planning controls, in order to contain urban growth, and fulfill local recreational requirements and climatic functions.

Felhasznált irodalom:

2005. évi LXIV. törvény a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről, III. Fejezet 13.§
Ahern, J. (1995): 'Greenways as a planning strategy'. *Landscape and urban planning*, Volume 33 Nos (October), pp. 1–3.
Ann Carol Werquin (Szerk.) et al. (2005): *Green structure an urban planning – final report*, COST Action C11, ESF COST Office
Csemez A. (2001): VI. 3. Dél-Budakörnyéki Zöld Öv (Green Belt) pilot projekt: Zöldfolyosó-rendszer (Greenway System) kialakítása (tanulmány), SZIE Tájérvizelési és Területfejlesztési Tanszék, Budapest
Greater London Authority [2004]: *Guide to Preparing Open Space Strategies*, The London Plan – Spatial Development

Strategy for Greater London, p. 13.
Gyulai I. (1996): *Ökológiai folyosók, zöld folyosók: tisztázatlan fogalmak a biológiai változatosság megőrzésének stratégiájában*. *Természet Világa*, 1996/II. különszám pp. 41–43.

Jámbor I., Szilágyi Kinga (1996): *Zöldfelületrendezés*, Budapest, BCE TK KTT p. 1.

Jámbor I. (2000): *Kertépítészeti tér, szabad tér, zöld tér*. *Tájépítészet* 1(1) pp. 8–11.

Klaus-Jürgen Evert Hrsg. (2001): *Lexikon – Landschaft- und Stadtplanung*, IFLA – Springer Berlin

Kovács I. (szerk.) (1998): *Országos Településrendezési és Építési Követelmények*, Budapest, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., p. 19.

Nagy I.R. (2004): *A hálózatok csapdájában: Ökológiai hálózat – zöldhálózat*. BKÁE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Budapest (kézirat) p. 30.

Ongjerth R. (szerk.) (1998): *A szuburbanizációs lakáskérdés megoldásának vizsgálata, Zöldövezet (zöld gyűrű, zöld ék) létrehozása és fenntartása az angol Green Belt rendszer tapasztalatainak figyelembevételével, elemző tanulmány*. Budapest, Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutató Központ Kht. p. 54.

Szabadtér konferencia, 2000 Debrecen

SUMMARY

After the political fall of 1989 in Hungary alterations of the society and alterations of the use of the land can be seen. The conversion of the land use is the most conspicuous in the western part of Hungary and in the urban fringe of the capital. Newer and newer demands appeared generating brand new expectations in the field of landscape architecture, too. Answering to these expectations the profession has started it's own renewal. Year to year, professional terms have been redefined, and new definitions have appeared. The various specialities in the profession made their own changes resulting

slightly different meanings of definitions and sometimes a bit of confusion of the hierarchy of terms from the holistic point of view.

The aim of this green muster is to collect the Hungarian 'green' definitions used in the profession (green open space, green corridor, green way, green belt etc.) and tune them a bit. The paper is based on a uniform examination, and tries to define a new spatial network based on public open spaces.

Ember és épített környezet

INTERDISZCIPLINÁRIS KONFERENCIA
2006. ÁPRILIS 25-26.

A Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének kezdeményezése nyomán szervezett interdiszciplináris konferenciát, Ember és Épített Környezet témakörében, a miskolci székhelyű Lord Tylor Társadalomtudományi Társaság. A szakmai program elsődleges célja az volt, hogy a társadalomtudományi egyetemi hallgatók, kutatók, illetve oktatók számára új megközelítésből táruljon fel más diszciplínák és szakterületek emberhez és épített környezetéhez való viszonya. Az egyes szakterületek sajátos szempontjain túl a közös találkozási pontok feltárása is jelentős szerepet kapott, ezáltal pedig az egyes szakterületek közötti párbeszéd létrejöttének lehetősége is szerephez jutott.

A diszciplínák illetve különböző szakterületek képviselői között helyet kapott ökológus, építész, tájépítész, antropológus, szociológus, etnográfus-muzeológus, pszichológus és íparművész is. Külön érdeme a konferenciának azon túl, hogy előadói budapesti, szegedi, miskolci, kolozsvári egyetemekről érkezvén országos szinten is sokszínű párbeszédet tettek lehetővé, az egyes szakterületek képviselőinek végzettségét tekintve, az egyetemi hallgatótól, doktorandusztól tanszékvezetőig terjedő sokfélesége. Újszerű és érdekes párbeszéd kibontakozását tette lehetővé a távolságtól és a végzettségbeli, korbeli különbségektől való elrugaszkodás.

Az egyes szakterületek gyakorlati tevékenységeik során, sajátos eszközeiket alkalmazva jutnak el végül is egyazon közös ponthoz, az emberhez, egy közösséghez és az azt körülvevő

környezethez. Ilyen módon azonos kérdésre adott válasz helyes mivolta a közös párbeszédben rejlik, amelyben nem a közös nyelvezetre, hanem az együttműködésre kell a hangsúlyt helyezni. A diszciplínák közti párbeszéd megteremtéséhez, fenntartásához szükséges lépéseknek pedig már az egyetemi oktatásban is helyet kell kapniuk.

Az Ember és Épített Környezet Konferencia céljai, eredményei tájépítészeti vonatkozásban is jelentősek, mind a gyakorlati-tervezési, mind a kutatási munkáink során. A társadalomtudományokkal való párbeszéd létrejötte, a tervezési, kutatási munkákban nehézséget jelentő adathiány és a kommunikációs ellentmondások feloldásának előzménye is lehet.

A konferencia kiemelt célja: a meghívottak által képviselt szemléletmód bemutatása, a társadalomtudományok számára kínálkozó kapcsolódási pontok kiemelése valóban megteremtette egyfajta párbeszéd kialakulását és egy-egy lépés megtételét az egyes diszciplínák között. Annak ellenére, hogy a kulturális antropológia irányából ez volt az első ilyen témájú törekvés, talán egy folyamat kezdetét jelenti, amely egy országos, több tudományterületet is egyesítő együttműködéssé növi ki magát. A konferencia ezen túl a figyelemfelkeltés egyik eszközének is tekinthető.

Miért jó dolog olykor tervpályázatot bírálni?

A KAPOSVÁRI CSERI PARK TERVPÁLYÁZAT EREDMÉNYEI

Landscape Design Competition of Kaposvár Cseri park

HORVÁTH ANDRÁS *építész*

Bírálni, mondom, pedig inkább együttgondolkodást, ráérzést, felelősséget értek rajta. Tehát: jó dolog tartalmas vitát folytatni hozzáértőkkel, görnyedve a pályázatok felett együttgondolkodni, megérezní és megérteni a tervezők elképzeléseit, szándékait. Felelősségteljesen közreműködni a döntésekkel az értékek megvalósulásáért. Ezt a folyamatot nyilván eltérően éljük meg, ám a tervező építészekben biztos van közös: más munkájában is figyelik, érzik és értékelik az alkotás keservét és szépségét, érzékenyek a megszenvedett gondolatokra, a megcsillanó tehetségre, az igényes feldolgozásra.

A bírálatot örök kétely kíséri. Ki meri állítani, hogy ítélete támadhatatlan, hogy minden szempontot megvizsgált és mérlegre tett, és így az igazság birtokába jutott? Az adott helyen, az adott feltételek közepette kimondunk egy ítéletet, amit közösen el tudunk fogadni. A testületi döntésben feloldjuk önmagunkat, és összegzünk. Már nem számítanak a részeredmények, ezek összeadódnak a mérleg serpenyőjében.

Persze, ha ilyen egyszerű lenne, akkor ezt tiszta matematikaként lehetne kezelni. És vigyázzunk, mert tele van a világ körülöttünk ezzel a szándékkal. Törvények és jogszabályok rengetege akarja objektivizálni a döntéseinket, mérhetővé, számszerűsíthetővé, pénzügyi kérdéssé tenni azt is, ami természeténél fogva ideákról, szépségről és szellemről szól. Egy technokrata világ szándéka tör hatalomra ezen keresztül, mely nem akar, és nem mer egyéni felelősséget vállalni döntéseiért, tehát paragrafusok és számok mögé bújik. Indirekt módon már eleve feltételezi, hogy az egyén nem is rendelkezik megfelelő ítélőképességgel, vagy ha igen, akkor azt valamilyen káros érdek motiválja. Szép lassan rászoktat minket, hogy ne is legyen egyéniségünk, véleményünk, világlátásunk.

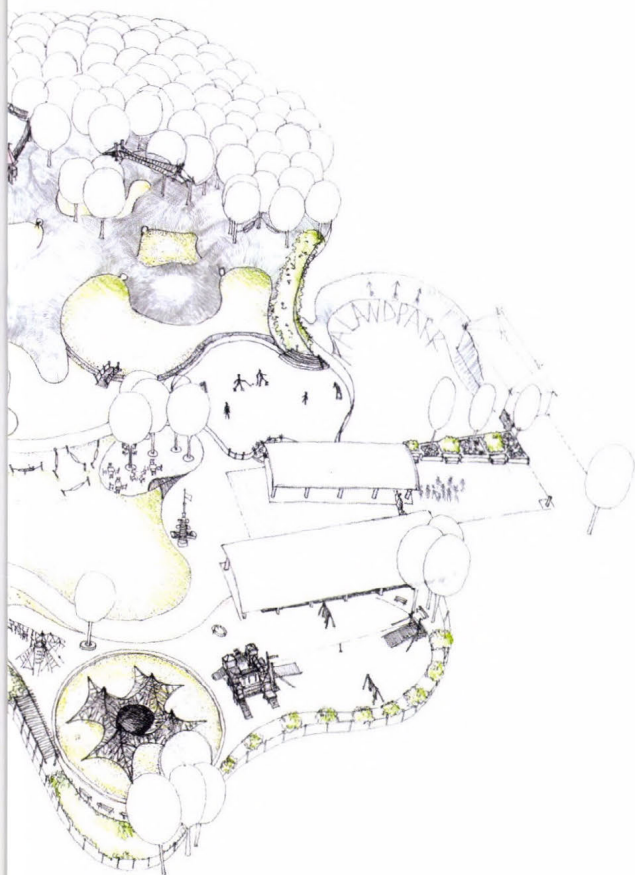
Hát ezért szeretek tervpályázatot bírálni. Ez még egy olyan szegmens, ahol jó esetben határozott véleményekkel lehet találkozni, érték az értékkel mérhető össze. Meg kell dicsérem a Cseri park átépítésére kiírt pályázat kezdeményezését és lebonyolítását, legyen ez példa sok-sok építető számára: az önmagunkkal szemben megfogalmazott igényesség az igazi nyitja az Európához tartozásnak.

A tervpályázatok gyakorlatában az elmúlt időszak legnagyobb dilemmája, hogy miképp lehet feladatot pontosan megfogalmazni. Ritkán van olyan helyzet, ahol környezeti összefüggésekből kimetszhető, egyértelmű fizikai és gondolati határokkal leírható a tervezési feladat. Ennek okán gyakorta egyesül a tervpályázat egy látens ötletpályázattal, tehát a konkrét feladatra keresett válasz mellett, vagy háttérben megjelennek a tágabb értelemben vett fejlesztési lehetőségek. A Cseri park esetében a megfogalmazott cél volt, hogy a kiíró a legjobb park-átalakítási terv megoldásai alapján válassza ki az 1. ütemben megvalósítandó kalandjászótér és fogadóépület tervezőjét. Az eredményhez az út tehát egy átfogó tájépítészeti feladaton keresztül vezetett, melybe beágyaztatott egy építészeti/kertépítészeti gyöngyszem. Ennek értékét, csillogását tehát nem lehet csak önmagában vizsgálni, hitelességét a nagyobb összefüggésekre adott válasz alapozza meg.

A JÁTSZÓTÉR HOSSZMETSZETE

Az ideális helyzetben felbukkan az a terv, tervező, mely elemeiben és összességében is rálelt a megoldásra, gondolata is volt, mely meg is valósítható. A teljesség most nem adott meg, de a varázsa felbukkant. Ha nem is egy tervben, de érezhetően azonos színvonalon gondolkodó, egymás gondolataihoz hidakkal, csatornákkal rendelkező pályázatokban definiálhatóak azok a megközelítési módok, konkrét megoldások, melyek egy kiváló végeredmény alkotói lehetnek.

A Pagony Kft. (2. sorszám, megvétel) terve felidézi a festői kertek világát. Gazdag gondolatisága többretegű, az embert egyszer belehelyezi a gyíktestű univerzumba, szinte elveszejti meséjében és rejtelmében, majd kezébe adja a játékokat, hogy minden gondot felejtessen és a pillanatnak éljen. Ez persze csak egy lehetséges értelmezése a szimbólumokra alapozott kertépítészeti felfogásnak, melynek gyönyörű példáit

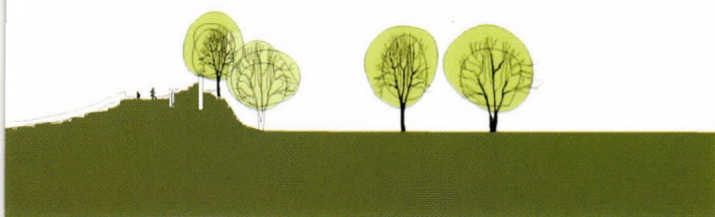
csodálhatjuk a világ gazdag vidékein. Ott, ahol évszázadok álltak rendelkezésre fűvet, fát és kertkultúrát nevelni, és ehhez illő elmét élesíteni.

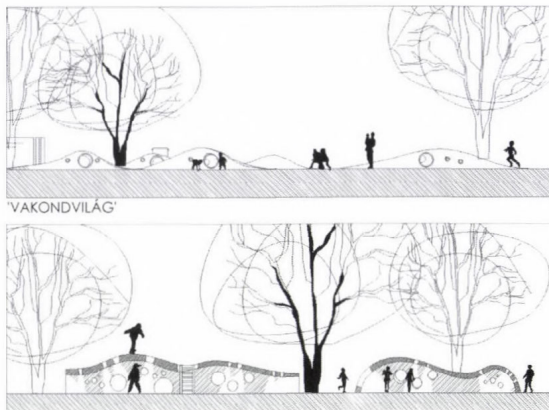
Ettől a háttértől távol azonban a totális gondolkodás csapdákat rejt. Megerősokolja a funkciókat, átírja az arányokat – a gyík a maga képére formálja a változásra felkészületlen világot. Bár kétségtelen a megoldás szellemessége, mégis, az alkotó elveszti hatalmát műve felett. A földre pottyantva szembesülünk lépték és méret túlzásokkal, ütemezési és üzemeltetési gondokkal. S bár a játékok zöme izgalmas és egyedül, már érezzük a bátorság hiányát a kipróbálásukra.

Az épületek megformálása jellemzően eltérő gondolkodást követ, mint a tájépítészet. Az ellentmondás önmaga rendszeren belül is feltűnő, ám a házakból hiányzik egy más irányú szellemesség felvetése is.

A Land-A Kft. (6. sorszám, megvétel) terve azok közé tartozik, mely a városi környezet és tartalom ellenére sem akarja vállalni a park épített jellegét. Útvonal vezetése, facsoportjai az esetlegesen természetközeli állapot felé taszigálják a parkot, és különösen annak központi elemét, a „felszállópályát”.

És erről érdemes külön beszélni, mert ez igazi építészeti kérdés. A város testébe integrálódott zöldterület talán legdrágább eleme a tudatosan alakított, elnyújtott, különlegesen hosszú, szabad tér. Ha valaminek van szimbolikus tartal-

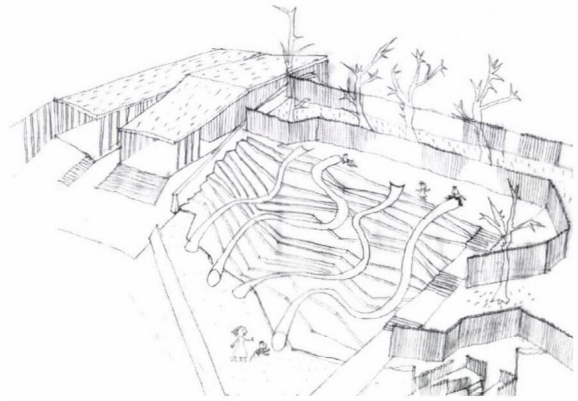

ma, akkor ennek igen. Üresen hagyni valamit a városban, nem beépíteni, nem beültetni, nem burkolni: ez bátorság. Bátorság, mely erőt adhat, hogy eszünkben tartsuk a szabadság iránti vágyunkat, hogy gondolatban felemelkedjünk és szárnyaljunk. Úgy vélem, ezzel nem érhet fel egy idillinek formált tisztás, mely visszalágyított kontúrjaival, megcsontított hosszával ugyan valóban könnyebben emészthető, csak épp a lényeg lett kihipózva belőle.

A játszótér a terület középpontjába kerül. Szellemes a téli-nyári használat, jók a játékok, és különösen igényes a kiszolgáló épület. Utóbbi remekül tagolódik pavilon elemekre, melyeket aztán szellemesen fűz össze a felüljáró hídja. Kár, hogy az ötlet egyben gát is, hiszen kényszer útvonalra tereli a babakocsival, bottal közlekedőket. A közlekedés problémája hívja fel a figyelmet az ütemezés nehézségeire: csak a park lényegi, nagy elemeinek átalakításával lehet az első lépéseket is megtenni.

A Stúdió 73 Bt. (3. sorszám, II. díj) nagyvonalú tervében már összefüggéseiben is felvillan a tudatos koncepcióalakítás. Szinte semmit nem szüntet meg a meglévő elemekből, mindent a fejlődéstörténet részének tekint. Értzi a szabad tér mágiáját. Még Varga Imre opusának is megkegyelmez, pedig azt még talán maga a művész sem bánná elmozdítani. Amit hozzátesz, azzal fejleszt és értelmez. A kissé túlbonyolított sétaút rendszerbe egy merész átlós vágást hasít bele, mely új rendező elemként nyit meglepő perspektívát, miközben kiválóan funkcionál. Az átló mentén rendeződnek a fő funkció csoportok, melyek nem kisstílűek. A sportpálya kiválóan méretezett. A gör- és extrém sportok számára javasolt, összetett feladatú stadion pazar. Szellemes a volt szabadterei színpadot is felhasználó játszótér telepítése, első rangú a fogadóépület szokatlan geometriájú, színes építészeti megfogalmazása. Az átló így nem csak egy új belső kapcsolatrendszert hoz létre, de a tartalmat, az életet, a használatot is átíveli egyik saroktól a másikig.

Paradox módon II. (tehát nem I.) helyezésük éppen a leírt profizmusukkal fűz össze. Az, hogy az extrém sportok stadionja erősen meghaladja a kiíró elvárásait és jelenlegi lehetőségeit, még erényne lenne kovácsolható. A játszótér esetében sem lehet hibának tekinteni, hogy minő-

ségi, kipróbált termékek hada szolgálja a gyerekeket, hiszen ezek a termékek igazából könnyű döntést jelenthetnek az építetőnek, az üzemeltetőnek. Igazából csak egy kicsi, szinte nem is definiálható többlet kellett volna ahhoz, hogy vita nélkül nyerjenek: a hely szellemének megtalálása. Valami, ami már az építészet, a kertművészet és a filozófia határán van, és mértékegységekkel már nem leírható.

Munkájuk minősége, gondolkodásuk tisztasága egészen biztos, hogy eljuttatja őket erre a magaslatra, és remélhetjük, hogy ennek eredményét élvezni is fogjuk majd.

Az I. díjat a Lépték-Terv Tájépítész Iroda és Liget-Terv Környezettervező Bt. (5. sorszám) pályázata nyerte. De miért is jobb ez a terv, mint a II. helyezett? Nézzük egyből a részleteket. A lényegi elemek a helyükön maradnak, az újak jól illeszkednek. Az északi fogadó terület különösen szép, az új lépcső és rámparendszer, a vízfelület helyzetbe hozza a haladó éttermet. A „felszállópálya” nagyobb, hosszabb és szabadabb már nem is lehetne, a végében kialakított labirintus és landart elem finom gondolatíságot is ad neki. A nyugati, erdős rész tisztásain telepített funkciókat egy hullámos vezetési gyalogos sétány fűzi fel, mely jól zárja ki a gépjárműforgalmat a területről. Ez idáig még kimagasló előnyök nem mutatkoznak, ez is csak egy a lehetséges megoldások közül.

A játszótérnél azonban megcsillan valami. A suta bejárat épület mögött egy önálló, meséket, történeteket, kincseket és kalandokat rejtő világ épül. Nem állítható, hogy ezek az elemek maradéktalanul megvalósíthatóak, lehet, hogy egyik-másik az idő és a használat próbáját nem állja ki. De a tervezők felvállaltak egy olyan gondolkodásmódot, melynek semmi köze a nemzetközi piac vezető gyártóihoz, a jól bevált sablonokhoz, a „hamburger effektushoz”. Eközben megoldásuk nagystílu, gondolatgazdag és hozzáértő. Arra hívja fel a figyelmet, hogy szabad bátran és felelősséggel gondolkodni. Hogy mindig meg lehet és meg kell találni azt a szálát, ami valami helyi értéket is képvisel, sőt ami a helyi értéket létrehozta.

Ha a Cseri park megújítás ezen az úton indul el, és rajta is marad, akkor ez nem csak egy park lesz, de ez lesz a CSERI PARK.

A Cseri Park Kaposvár legnagyobb területű közparkja: egykori közbirtokossági erdőkből 1978–79-ben alakították ki – jórészt társadalmi munkával. Az 1929-ből való térképen még katonai gyakorlótérként szerepelt, de tartottak itt havi vásárt és majálist is. A kiemelkedően kedvező terepi adottságokkal bíró parkban kiépített sétautak, tereplépcsők, parkolók, KRESZ-pálya található – igaz, meglehetősen leromlott állapotban. A növényállomány változatos és igen értékes – a 12 és fél hektár parkszerűen kialakított terület 67 fája egyedileg védett. A fennmaradó mintegy nyolchektáros területet beállt csertölgy-erdő borítja.

Az önkormányzat 2005. december 6-án írt ki meghívásos tervpályázatot „a közel 20 ha nagyságú gazdag, értékes növényállományú közparkban kalandjászótér, sportpályák,

közpark rekonstrukció, bejárati épület” tervezésére. A tervpályázat célja „A legötletesebb játszópark, parkátalakítás tervi megoldása alapján az első ütemben megvalósítandó kalandjászótér és fogadóépület engedélyezési terve tervezőjének kiválasztása” volt. A pályázatra hat tervezőcsapat kapott meghívást, a pályaművek díjazására és megvételére bruttó négymillió forint állt rendelkezésre.

A pályázat programja szerint a park továbbra is nyitott közparkként kell működjön, de benne bekerített, fizetős funkciókat kell elhelyezni: gyermek-kalandjászóteret minden korosztály számára, 4-6 hektár nagyságú felnőtt kalandparkot az erdő részén, sportpályákat, elektromos kisautóval használható KRESZ-pályát, valamint szabadon választott további parki elemeket.

A pályázat végeredménye:

I. díj:

- Lépték-Terv Tájépítész Iroda

II. díj:

- stúdió73 Bt.

RANGSOROLÁS NÉLKÜLI MEGVÉTEL:

- LAND–A Kft.
- Pagony Táj- és Kertépítészeti Iroda

Kaposvár Cseri Park átépítése 2006 – egyszerű tervpályázati eljárási dokumentáció, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2005

uo.

A Biráló Bizottság összetétele: Elnök: Szita Károly polgármester, Társelelnök: Juhász Tibor alpolgármester, Titkár: Fábian Éva városi főépítész, Tagok: Horváth András, Dékány Margit (Magyar Építész Kamara), Fegyvernek Sándor (OLÉH), Hartner Rudolf városi főkertész, Jogi szakértő: dr. Buzsáki Judit, szakértő: Bajzik Imre műszaki igazgató

I. díj

LÉPTÉK-TERV TÁJÉPÍTÉSZ IRODA

Kaposvár – Cseri park átépítése,
tervpályázat

A szakmánkat érintő pályázatok sorában Kaposvár Önkormányzata tárgyában egyedülálló és sajnos elég ritka pályázati kiírással adott lehetőséget egy szakmai megmérettetésre. A közel 20 ha nagyságú közpark rekonstrukciója mellett a fő feladat egy különleges és egyedi kalandjátsszóter kialakítása volt, aminek funkciógazdagsága belépődíjas üzemeltetés indokol. Emellett sport- és görpályák elhelyezése és a park teljes térszerkezetének átgondolása is feladat volt.

A Cseri park Kaposvár városközpontjától 1 km-re található. Az infrastrukturális adottságok lehetővé teszik a park és a városközpont közötti

gyalogos–kerékpáros kapcsolat kialakítását. Ez indokolta a bejárat, fogadóterület elhelyezését a park északkeleti részén, hogy a város felől érkezőket a jelenleginél díszesebb, a felújított parkhoz méltóbb főbejárat fogadja.

Megtartottuk a park eredeti szerkezetében a fő hangsúlyt képező központi gyeper tengelyt. A fogadótértől és a főtengelytől induló lendületes vonalvezetésű gyalogos sétány köti össze a park funkcionális egységeit, a kalandparkot, a kalandjátsszóteret, a görpályákat és a sportpályákat. A park keresztirányú feltárását a főtengelyt különféle szögben elmetző gyalogutak biztosítják.

Célunk egy olyan sokoldalúan használható park kialakítása volt, ahol minden korosztály kielégítheti rekreációs igényeit. A fiatalabb korosztály számára kalandjátsszóteret alakítottunk ki, ez a park lehangsúlyosabb, központi eleme. A kalandjátsszóter több egységből szerveződik, melyek egy központi pázsitfelületet ölelnek körül. A kiválasztott és tervezett játékokkal azt kívántuk elérni, hogy minden korosztály izgalmasnak találja a játszóteret. Fontosnak tartottuk, hogy a játszóter esztétikus legyen, maradandó vizuális élményt is jelentsen, továbbá ismereteket is közvetítsen Somogyról, mint tájegységről, a magyar mesevilágról.

APRÓ-SKANZEN: A kalandjátstóter hangsúlyos részén a feladatul kapott kreszpálya kialakítását rejtettük el a Somogy-megyét bemutató helyisméreti játstóteren. A koncepció értelmében a játstópark Somogy megye kicsinyített térképeként reprezentálja a megye természeti és kulturális értékeit, alaprajza a megye földrajzi viszonyait követi. Az Apró-Skanzen különleges, gyermek-méretűre igazított épületekkel megjeleníti az egyes jellegzetes somogyi épülettípusokat, néhány fontos műemléket: kastélyt, kúriát, a népi építészet emlékeit, valamint a legjelentősebb somogyi településeket. A somogyi népi gazdálkodási

módokat kicsinyített modellek jelölik, faragott fa játstókkal, gazdálkodási eszközökkel. Jelzesszerűen megjelenik a betyárvilág és a pásztorvilág is. A fák a jellegzetes somogyi erdőségeket jelzik, a helyi erdők jellegzetes fajai kerülnek alkalmazásra. Megjelennek a legjelentősebb természeti emlékek, szintén jelzesszerűen. A terepalakulatok az eredeti terepviszonyokat követik, megtalálhatóak a legfőbb somogyi tájegységek: dombságok, síkságok. Az ismeretterjesztésen túl a játstóter a szórakozást is szolgálja. A fő közlekedési utakat szimbolizáló úthálózat – a gyalogos közlekedés mellett – biciklivel, kisautóval is járható.

KISIK MESE-JÁTSZÓKERTJE:

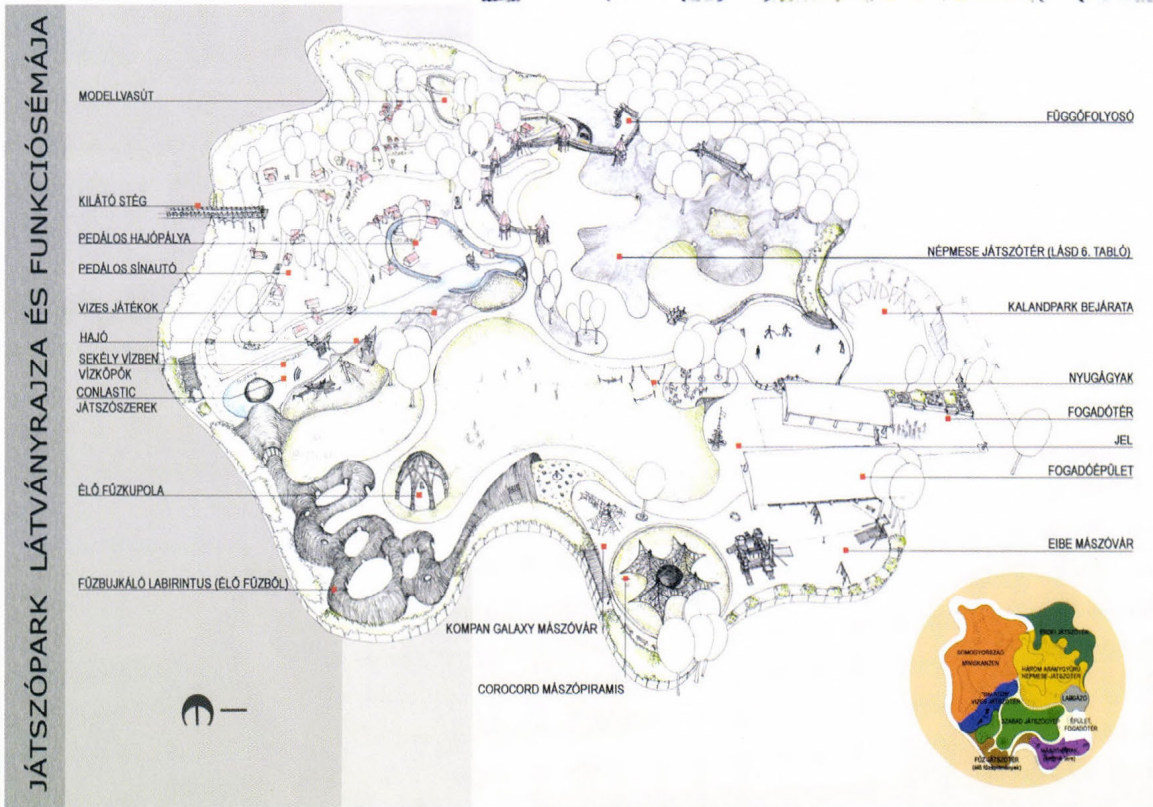
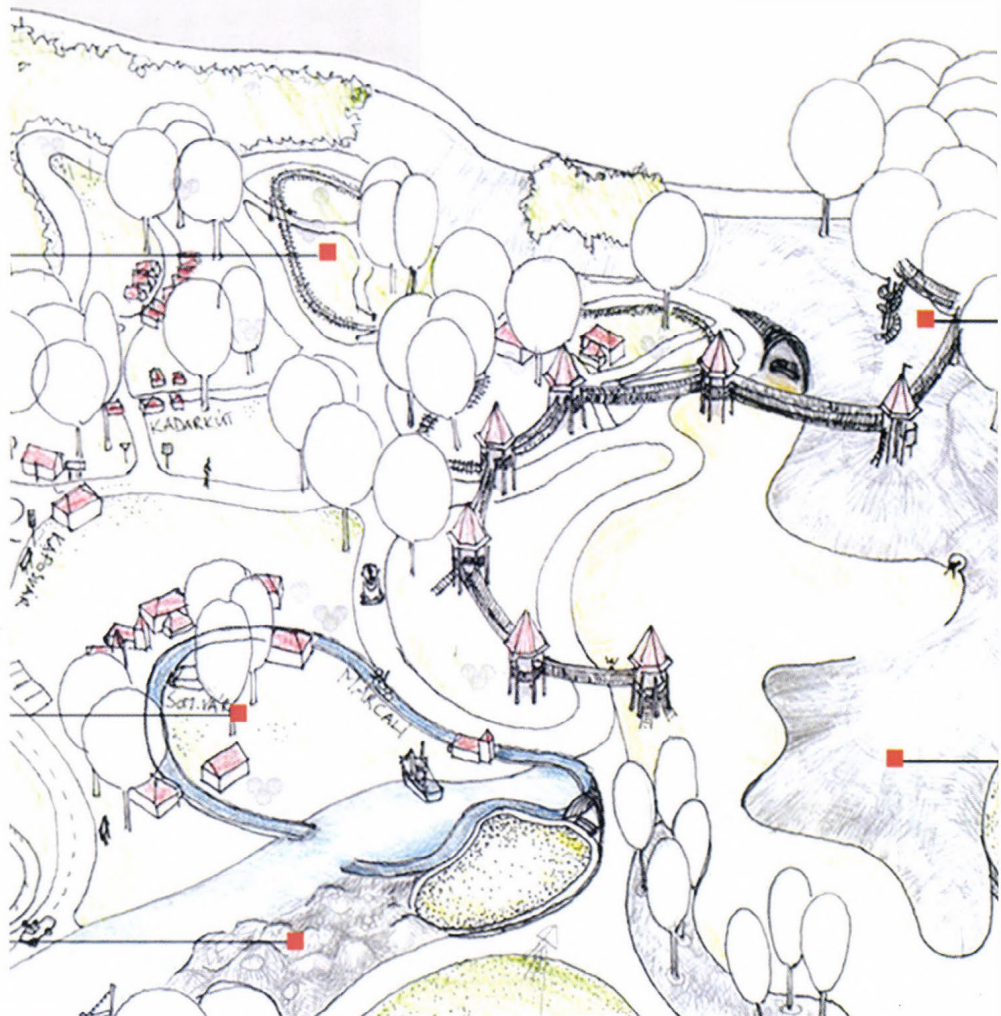
A Három Aranygyűrű Népmese-játszótéren egy országsszerte ismert népmesénket dolgoztuk föl. A Népmese-játszótér 3-12 éves korú gyermekek számára, egyedi tervezésű, természetes anyagokból (elsősorban festett, faragott faeszközökből), képzőművészeti igényességgel elkészített játszószerkezből épül föl, a mese hat jelenetét/helyszínét megjelenítő játszószer-csoportból áll, melyeket akácpallókból készített ösvény kapcsol össze.

EGYÉB FUNKCIONÁLIS EGYSÉGEK: A Somogy megyét lehatároló „Balatonhoz” vizes játszótér kapcsolódik. A tizenéves gyerekek számára külön játszótér-részt terveztünk, többnyire nagy igénybevételnek kitett, előregyártott játszószerkezzel. A játszótér további részét képezi az élő fűzveszökből kialakított „kúszó-folyosók” rendszere: a fűz kupolák és labirintusok árnyékos tartózkodó- és játszóhelyet, izgalmas bújócskázó terepet képeznek, plasztikusan a domborzatba simulva.

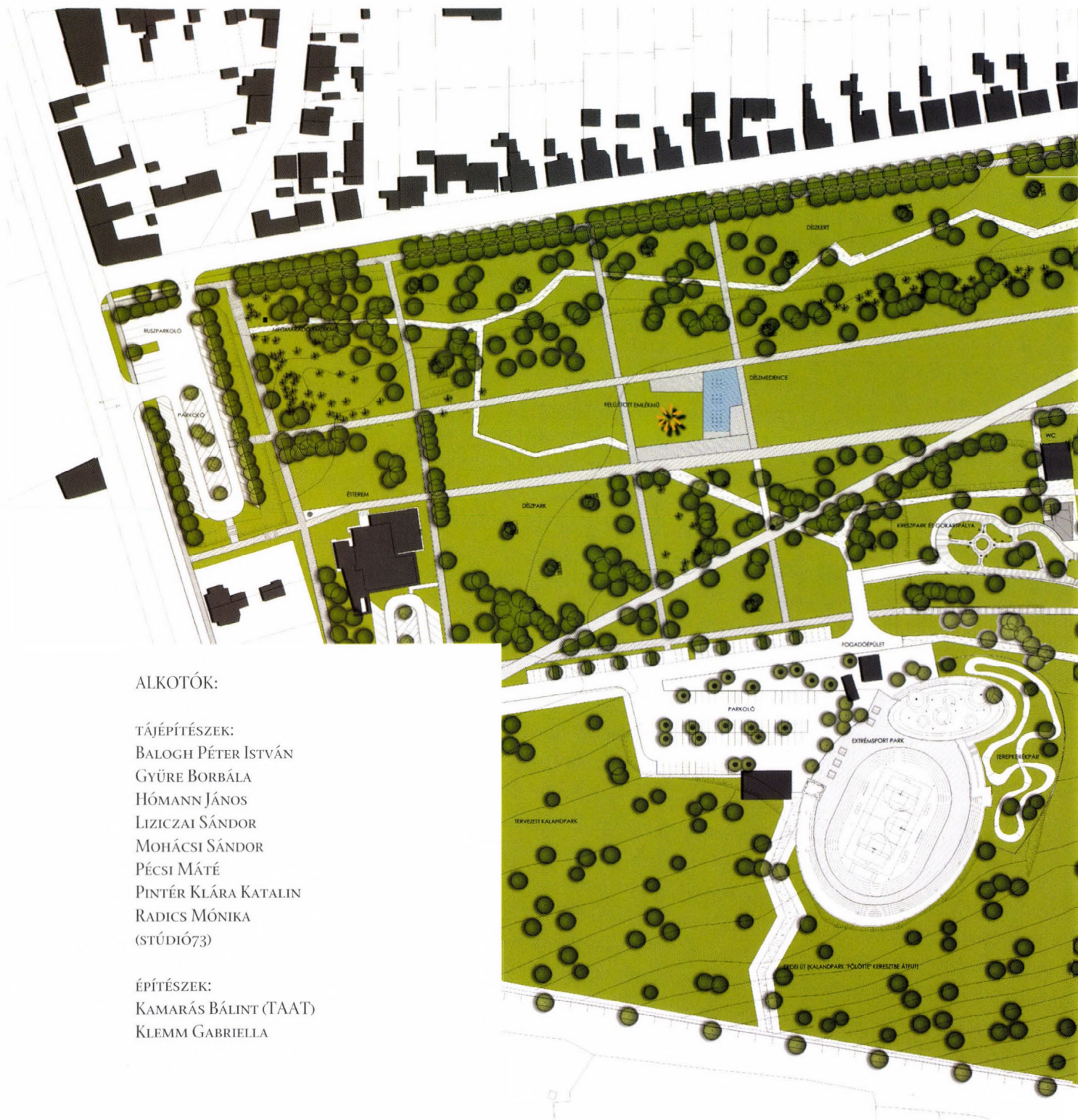
A kalandjátszóteret körülvevő résztű föltti erdő átalakításával kalandparkot alakítottunk ki, az itt lévő magas fákon köteles-hidas megoldásokkal. A gördülő sportok számára kialakít-

tott területen BMX és akrobatikus kerékpározás, valamint görkocsolya- és gördeszkasport űzésére van lehetőség. A sportterületen műfüves és szilárd burkolatú focipályát, kosárlabdapályát és homokos strandröplabda-pályát terveztünk.

A 19 ha-os parkterület eredeti növényállományát igyekeztünk minél nagyobb mértékben megőrizni, illetve gazdagítani, érdekes színes, vagy formája miatt feltűnő egyedekkel. Az intenzíven kialakított részleteken az egynyári és évelő virágok, virágos cserjék alkalmazását is javasoljuk, a nagy gyepterületekkel, meglévő és tervezett ligetes faszortokkal körülvéve.

II. díj: stúdió73 Bt. A TERV ALAPPROGRAMJA
ÚJ, MINŐSÉGI SZÓRAKOZÁSI LEHETŐSÉGEK BIZTOSÍTÁSA,
A MEGLÉVŐ PARK ADOTTSÁGAINAK ÉS ELEMEINEK
MAXIMÁLIS KIAKNÁZÁSÁVAL.

ALKOTÓK:

TÁJÉPÍTÉSZEK:

BALOGH PÉTER ISTVÁN
GYÜRE BORBÁLA
HÓMANN JÁNOS
LIZICZAI SÁNDOR
MOHÁCSI SÁNDOR
PÉCSI MÁTÉ
PINTÉR KLÁRA KATALIN
RADICS MÓNICA
(STÚDIÓ73)

ÉPÍTÉSZEK:

KAMARÁS BÁLINT (TAAT)
KLEMM GABRIELLA

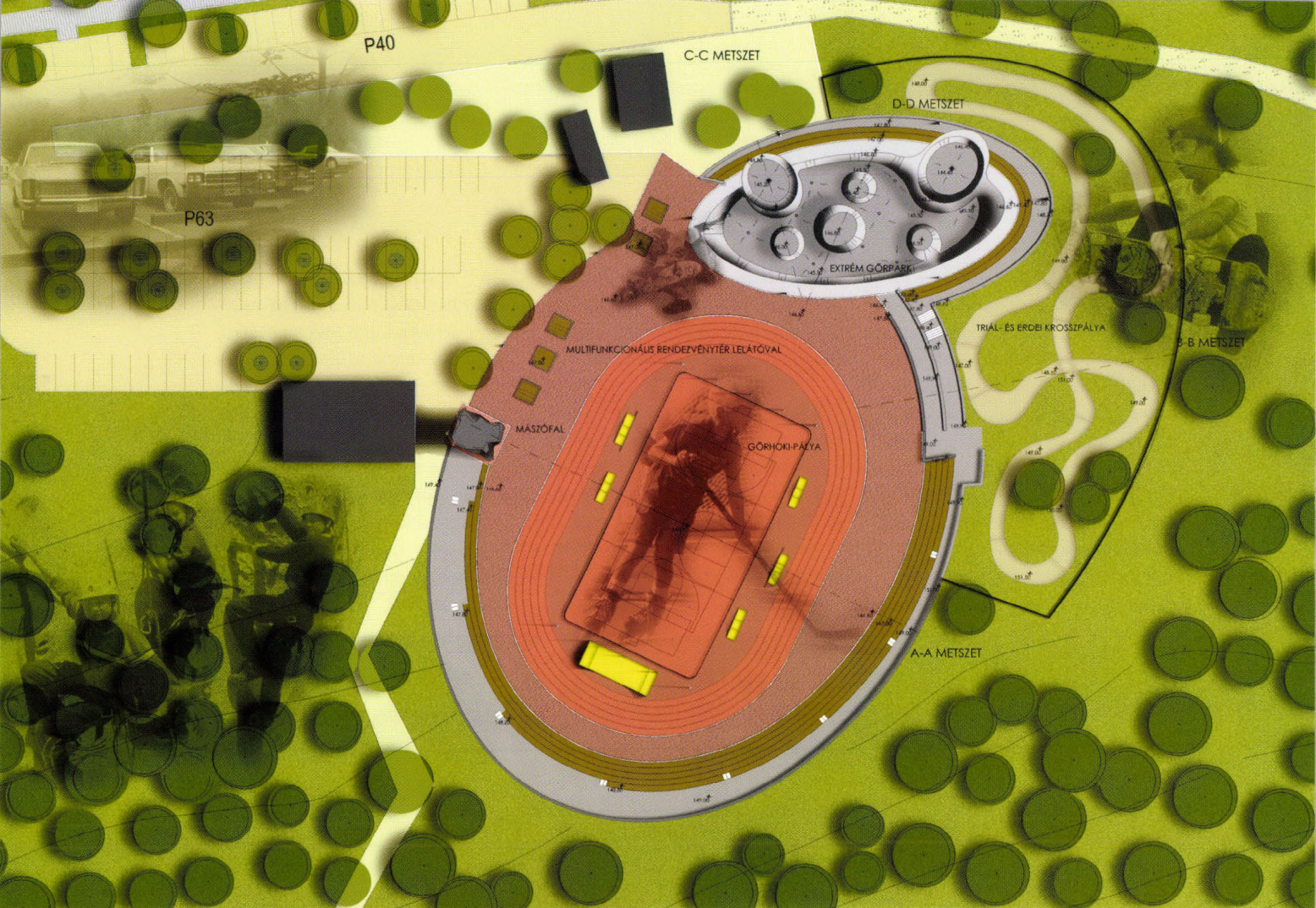
Egy tervezési pályázat alapvetően terv-és koncepcióorientált: esztétikai és funkcionális rendszer kialakítására törekszik, amely mellett gyakran háttérbe szorul a gazdasági-társadalmi környezet realitásaira való válasz keresése – hogy a vonalrendszerek ne csak esztétikus, hanem ökonomiailag jól is működő tervet rajzoljanak. Számunkra tehát olyan térrendszer kialakítása volt a cél, amely nem csak „szép”, hanem megvalósítható is és magában hordozza

azt a gazdasági programot, amelynek segítségével a létrehozásán túl az új Cseri park ésszerű fenntartása és működtetése is lehetővé válik.

Fontosnak tartottuk, hogy a 20 hektáros terület úgy tudja befogadni a jelenkor által igényelt új funkciókat, hogy közben a 25 évvel ezelőtt kialakult parki karakter ne vesszen el, hanem tovább fejlődjön. Ezen cél megvalósításához a jelenlegi úthálózat fő elemeit egészítettük ki: a „Nagy Kereszttlen-

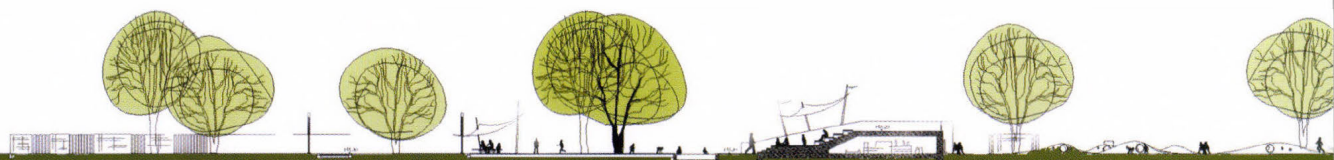
gely” a városépítészetből jó ismert klasszikus elem – az egymásra merőleges elemekből álló eredeti úthálózat tagjait összekötve ideális elérhetőséget biztosít a park majd’ minden pontja között. Az oldott vonalvezetésű sétaúthálózat a meglévő erdei utak hanglejtését vezeti végig a parkon, érintve a fontos pontokat (bejáratok és funkcionális egységek), de mégsem nyílegyenesen kötve össze azokat. A felújított emlékmű körül új díszter jár létre díszburkolattal és vízmedencével.

A tervezett egyedi játszótér kreatív és biztonságos szabadidő eltöltését biztosít valamennyi korosztály számára. A „vakond-világ” a kisebb gyermekek izgalmas játszóhelye. A „lomb-világ” inkább a nagyobb korosztályt várja. Az „élő alagút” fűzfából kialakított rejtőzködő hely. Itt kicsik és nagyok kedvükre játszhatnak. A bejárati épület olyan, mintha egy kiscyrek rajzolta volna, nemcsak oldalfalait, de tetejét is színes deszkák borítják. Furcsa alakjával, élénk színeivel a „minden út ide vezet” fogadótérhez kapcsolódik.

A sportpályákat az iskolaudvarhoz közel, a terepviszonyoknak megfelelő – és azt lelátók céljára kihasználó – telepítéssel helyeztük el. A pályakínálat: 30 x 60 m-es füves pálya, 45 x 25 m műfüves focipálya 90 cm-es palánkkal, 20 x 30 m-es kosárlabdapálya (3 db utcai kosárlabdapályával), 8 x 16 m homokos strandröplabda-pálya.

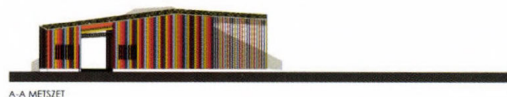
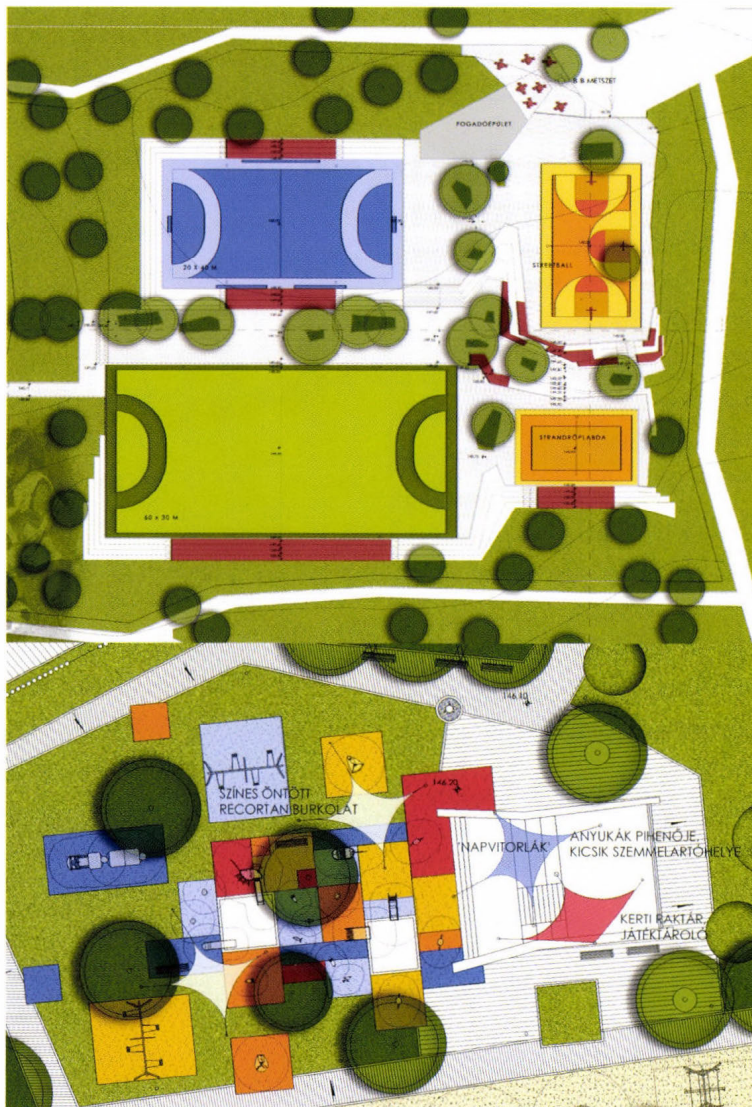

Az extrém sport-park a ma is meglévő „katlanban” kapott helyet, funkciói: gördeszka, görkorsolya, görhoki, gyorsasági kocsolya, BMX, triál, falmászás, ill. multifunkcionális sport- és rendezvényterület (koncertek, kisebb fesztiválok). A beton felületű nézőtér (lelátó) görkorsolyás „csúszókorlátokkal” is felszerelt, ami kerékpáros triál-versenyekhez is használható. Az arénát körben 2 m magas betonfal övezi, amely alkalmas ideiglenes falfestmények, graffitik (kontrollált) festésére. Télen a teljes katlan természetes úton, vagy telepített, homokba ágyazott hűtőcsövek segítségével jégpályává változtatható. Ilyenkor a „görkorsolyás” funkciók téli változatai üzhetők.

Az extrém sport-park bejáratától balra ellipszis befoglaló formájú, monolit vasbeton szerkezetű, sima, látszóbeton felületű extrém görpark létesül gördeszkásoknak, görkorsolyásoknak, bicikliseknek. Elemei: ellipszoid-íves domborulatok korlátokkal + 2 db félgömb alakú teknő. Az erdő szélén, az aréna felett biciklis triálpálya található, amelyhez lépcső és rámpa vezet fel, (a katlantól 0,9 m-es mellvéd választja el). A terület esti használatáról gumiburkolattal ellátott oszlopon ülő reflektorok gondoskodnak.

A jelenlegi formájában továbbra is működőképes KRESZ-parkot pl. vállalkozói igény esetén érdemes továbbfejleszteni, kiegészíteni. A cél: multifunkcionális, elektromos autókkal üzemeltetett formában, de kerékpárokkal, lábajátós autókkal is használható pálya kialakítása. A biztonságot a pálya enyhe süllyesztése szolgálja.

A parkot behálózó sétautak kiválóan alkalmasak a Zselicség növény és állatvilágának bemutatására, városismertető táblák, uzonnázóhelyek kihelyezésére.

RANGSOROLÁS NÉLKÜLI MEGVÉTEL:

LAND-A

Tervünk elkészítése során igyekeztünk a park értékes növényállományát megkímélni. A meglévő épületeket, építményeket és burkolatokat elbontásra javasoljuk rossz állaguk és a park szerkezetében elfoglalt kedvezőtlen helyük miatt.

A park fő bevezető útja a Cseri út mellett kialakított parkolóból lépcsőn keresztül vezet az örökzöldekkel benőtt, zártabb részen át a nyitott központi tér felé. További fő megközelítési lehetőségek: az Erdősor utca és a Cseri út felől közvetlenül vagy áttételesen a játszótér főbejáratahoz, illetve a kreszparkhoz és a kalandparkhoz.

A park minden funkcionális egysége a mozgásukban korlátozottak számára is megközelíthető.

A park központi részét (a jelenlegi felvonulási területet) összefüggő gyepes mezőként alakítjuk ki, melyet a park zúzottkővel borított fő feltáró „körútja”, valamint a szánkódomb keretez. A park jelképeként a gyepfelületbe, a fő bevezető út tengelyének meghosszabbításába egy csertölgyet ültetünk (Cseri-fa), mely szabadon állva gyönyörű fává fejlődhet.

A közparkhoz kapcsolódóan 5 db buszparkolót és 282 db gépkocsiparkolót alakítottunk ki (ebből 7 mozgássérültek számára), 5 kisebb (max. 75 férőhelyes) tömbbe rendezve.

A különböző funkciókat önálló egységekként helyeztük el a parkban, szem előtt tartva a több ütemben történő megvalósíthatóság igényét.

JELMAGYARÁZAT

	MEGLÉVŐ LOMBOS FA		TÉRKÖ BURKOLAT		ZÚZOTT KŐ BURKOLAT		HOMOK
	MEGLÉVŐ FENYŐ		ASZFALT BURKOLAT		ÖNTÖTT GUMI BURKOLAT		GYEP
	TERVEZETT LOMBOS FA		GYEPHEZÁGOS TÉRKÖ BURKOLATÚ PARKOLÓ		MŰFÜVES SPORTPÁLYA		KANDELÁBER
	CSERJE		TÉGLA BURKOLAT		MULCS		PAD

TARKA-PARK KALANDJÁTSZÓTÉR

A mintegy 1,5 ha nagyságú játszótérrel úgy helyeztük el a parkban, hogy egyszerre legyen vonzerejének megfelelően központi, jól megközelíthető helyen, ugyanakkor körbekerített tömbjének elődjön zavaróan a park szerkezetébe.

A ligetes faállományú parkrészt tartottuk legmegfelelőbb helynek a játszótér számára, ehhez kapcsoltuk még a jelenlegi kreszpálya nyílt, gyepes területét.

A játszótér területét egyedi tervezésű fémálcás, porfestett kerítéssel határoljuk, melyet a kevésbé szem előtt lévő hátsó, déli részen drótfonatos kerítés vált fel. Így a játszótér bővítése esetén a fölösleges kerítés könnyen elbontható. A hosszúkás játszótér a közepén híd szeli át, ezzel biztosítva a park többi részei közötti zavartalan kapcsolatot. Ugyanakkor a hídról rálátás nyílik a játszótérre, így az erre járók belépőjegy megváltása nélkül is élvezhetik a vidám összképet.

A főbejárat a parkból gyalogosan ezen a hídon keresztül közelíthető meg, illetve a játszótér megkerülésével, valamint a Cseri út felől a járdán végig a játszótér kerítése mellett. Gépkocsival érkezők elsősorban a főbejárat-hoz vezető út melletti (részben most is meglévő) parkolókat használhatják.

Az épület együttese - mely tulajdonképpen a hidat alkotja - két részre osztja a játszóparkot. A bejáratától jobbra eső rész csak szezonálisan üzemel, márciustól októberig tart nyitva. A bal oldali rész azonban a tél folyamán is

várja a látogatókat. A két részt az épület tömbjei között kihúzott kerítéssel lehet elválasztani egymástól úgy, hogy az épület funkciói a téli-nyári részből továbbra is elérhetőek maradnak.

A játszótér területén belül a gyalogos utak teherbíró téglaburkolattal készülnek, így a fenntartó járművek is használhatják azokat.

A játszótér teljes területe bejárható mozgásukban korlátozottak számára is, és a játszószerkek többségét a mozgássérült gyerekek is tudják használni, élvezni.

A TARKA-PARK HELYSZÍNRAJZON IS JELÖLT FŐBB EGYSÉGEI A KÖVETKEZŐK: NYÁRI RÉSZ

TÓ ÉS KÖRNYÉKE: HAJÓRONCS, TUTAJ, VÍZIVÁR ÉS DAGONYA

A tó fürdésre alkalmas, sekélyvizű. A két partján felállított játszóegyütteseket (hajóroncs és vízivár) az ún. tutaj köti össze. Ezt a gyerekek maguk mozgathatják a víz fölé kifeszített kötélbe kapaszkodva. A dagonya vizes játszóhely kicsiknek és nagyoknak a sekély tó partján.

TARKA-VÁR

A dombtetőre állított játszóvár megközelíthető toronyiránt a rönktámfalakkal kialakított tereplépcsőn, a KAPTATÓN, vagy két oldalról, kanyargós akadálypályákon.

A várból hullámos és kanyargó hosszú csúszdák vezetnek le a tulsó oldalon.

DÜHÖNGŐ

Külön világ a nagyobbaknak a Tarka-Park hátsó csücskében, ügyességi, merészségi, erőnléti mutatóványokhoz. Körben faburkolatos ülőfal a tunyább tinédzsereknek és a vagányságban megfáradtakkak.

PÖRGŐ-FORGÓ

Mindenféle izgalmas pörgő-forgó játék csoportos vagy magányos (szédülő) kísérletezéshez.

TÉLI-NYÁRI RÉSZ

APRÓSÁGOK

Az egész évben nyitva tartó részben kapott helyett a legkisebbeknek való játszórész. Az épület közvetlen közelében, a burkolt teraszokról közvetlenül megközelíthetően „rendeztük be” ezt a kis ligetet mindenféle rugós játékkal, kis hintával és mini mászókkal.

Ahogy távolodunk az épülettől, nagyobbaknak való játékokat is elhelyeztünk. Ezek az alapjátékok nem hiányozhatnak egy játszótérről hóbanfagyban sem: hinta, libikóka, egyszerű mászóka.

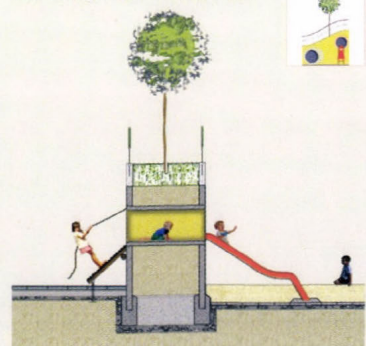
FRÖCSKÖLŐ ILLETVE JÉGPÁLYA ÉS HULLÁMFAL

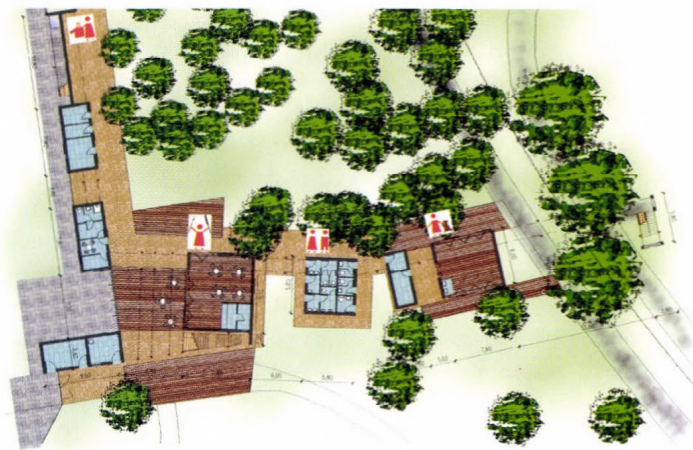
Egy kisebb sportpályányi (15x30 m) terület gumilap burkolattal, melyben vízjátékokat helyezünk el. A burkolat melletti homokban ülő félgömb fém dobok a rajtuk lefolyó vízfilm hatására mindig hűvösek. A nyá-

HULLÁMFAL - DÉLI NÉZET

HULLÁMFAL - METSZET

DÉLI HOMLOKZAT M=1:200

ri fröcskölő télen jégpályává változik. A hűvös fémdombok pedig finom meleg, fűtött pihenőhellyé. A fröcskölő/jégpálya végében található az alagutakkal lyuggatott „hullámfal”. A járatokhoz a fröcskölő/jégpálya felőli oldalról létrák, mászópillók vezetnek, a másik oldalon pedig csúszdák és mászóspirál várják a kalandos kedvű gyerekeket. A fal felülete firfafalként funkcionál. A fal 2 m széles teteje járható felület, fákkal, bokrokkal, idényszerű virágokkal tarkított, füvesített.

ÁLLATKERT

A játszótér és a park között átmenetet képez az „állatkert”. Ebben a ligetben a faállatokat közvetlen közelről szemlélhetik a gyerekek, sőt fel is mászhatnak rájuk.

SPORTPÁLYÁK

A sportpályákat és a görparkot a park déli oldalán, a meglévő homokdomb tövében helyeztük el. A pályák

egy terepmélyületben fekszenek, melyet délről a meglévő homokdomb, keletről és északról újonnan kialakított terephullámok, nyugatról pedig a jelenleg is meglévő rézsű határol. Az új, füves dombok a lehatároláson túl lelátóként, találkozóhelyként, télen szánkódombként is használhatók. A meglévő homokdomb mögötti részen alakítottuk ki a kerékpárosok terepugratós pályáját, felvezetve azt magára a dombra is.

KRESZPÁLYA

Az elektromos kisautókkal használható tanpályát az erdőbe beharapott, meglévő gyepes tisztáson helyeztük el, szemben a játszótér bejáratával. A két létesítmény üzemeltetése összekapcsolható, de független üzemelésre is lehetőség van.

KALANDPARK

A kalandpark a terület lejtős, erdős jellegű részén kerülhet kialakításra.

Mivel az itt található élményelemek csak speciális felszerelésben közelíthetők meg és használhatók, körbekerítése véleményünk szerint nem feltétlenül szükséges. Az itt található épület több, a közelben lévő szolgáltatás kiszolgálására is alkalmas lehet: tanpálya autókölcsönzés és -tárolás, parküzemeltetéshez szükséges eszközök tárolása, vendéglátó funkció, kalandpark használathoz szükséges felszerelések, WC, kalandpark személyzet szociális blokk. Az épület a meglévő terep adottságaihoz igazodva a rézsűbe besüllyesztésre kerül.

TANÖSVÉNY

A parkterület délnyugati csücskében, lejtős, erdős területen javasoljuk a tanösvény kialakítását, zúzottkő burkolatú gyalogutak építésével. A tanösvény témája a honos növény- és állatfajok bemutatása lehet, képes-szöveges ismertető táblákkal, és a jellemző növényfajok helyszíni bemutatásával - szükség esetén növénytelepítéssel.

RANGSOROLÁS NÉLKÜLI MEGVÉTEL:

Pagony

Táj- és Kertépítészeti Iroda

Egy játszótér nem csak a kikapcsolódás helyszíne. Nem csak arra való, hogy inkább a levegőn, mint a TV előtt legyenek a gyerekek. Játsszani legalább olyan fontos, mint tanulni, sőt, a játékos tanulásnál nincs hatékonyabb oktatási forma. A szabadidő tartalmas eltöltéséhez olyan térre van szükség, ahol miközben a gyerekek mozoghatnak, sőt mozgásra vannak utalva, közben érzékszerveiket, ügyességüket, értelmüket is megtornáztatjuk.

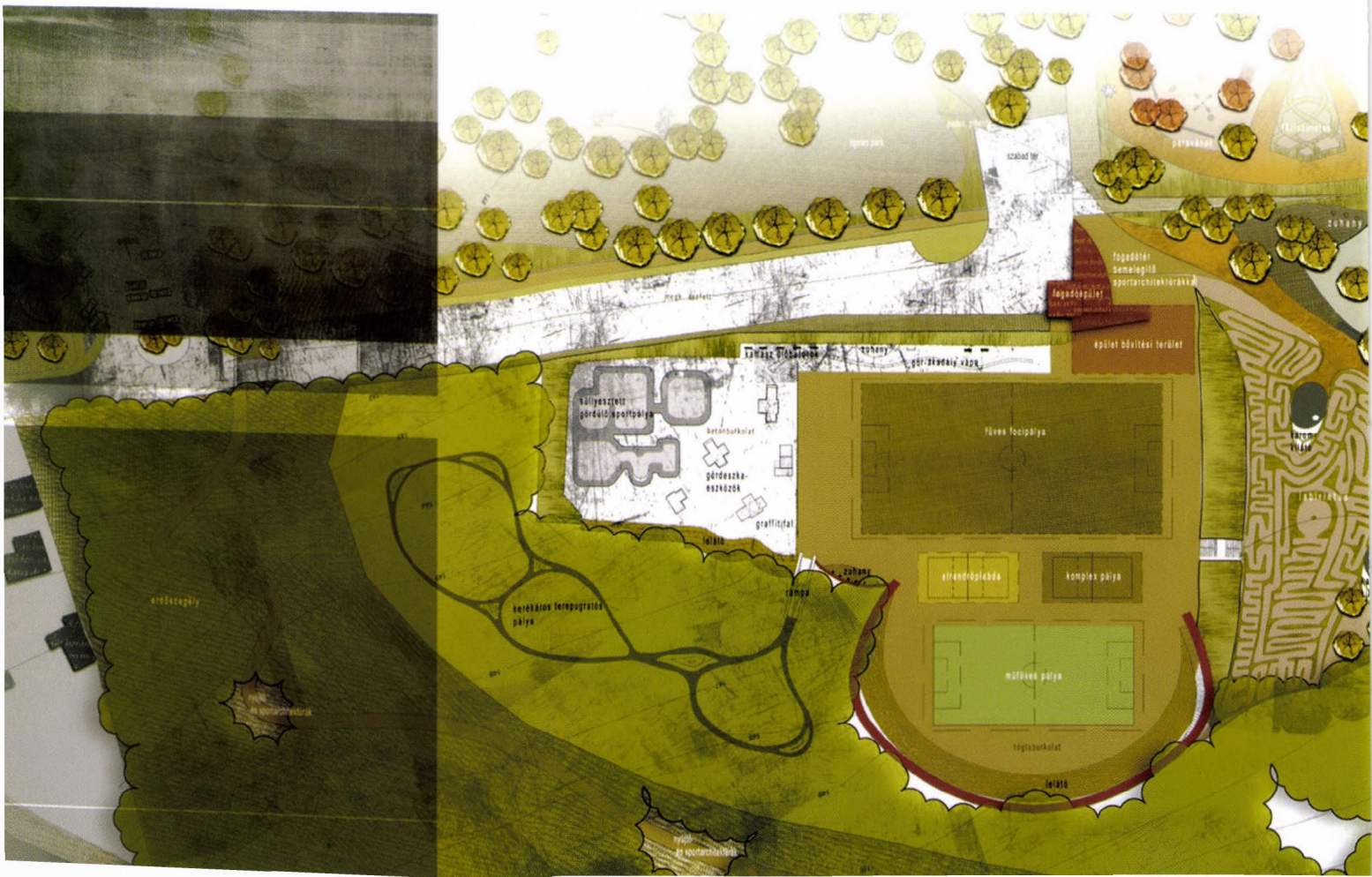
Egy játszótér a fiatalok összes korosztályának kell, hogy játéklehetőséget adjon. A játszótérek legfőbb hibája, hogy nem biztosít elfoglaltságot a szülőknek. Olyan játékokra is szükség van, amelyek a gyerekekre várakozó felnőtteket elszórakoztathatják. A tervben lefektetett programmal rendelkező játszótér vonzáskörzete az elkövetkező 10 évben mintegy 100 km, a sport- és kalandparkkal kiegészült komplexum hosszútávú turisztikai vonzást biztosít.

Egy játszótérre legfeljebb 16 éves korig szabad a gyerekeket beengedni. A magyarországi gyakorlat alapvető

hibája, hogy a sport és a játék elkülönül. A kamasz vagy sportol, vagy játszik, a felnőtt már legfeljebb valami sportot űz. Olyan sportrekreációs helyre van szükség, ahol a szabadidő tartalmas eltöltésére és játékgényünk kielégítésére egyszerre van lehetőségünk. Ahol jól megfér egymás mellett a kosárlabdázó, és a családi programként játékot űző, legyen az pétanque, vagy erőversengés. A mai magyar társadalomban legfőképpen a családok szülők a legjobban megmozdíthatók, ezért a család összes tagjának kell együttes és egyéni elfoglaltságot biztosítani.

Ebből a célból kiválasztott program a következő kritériumoknak kell, hogy megfeleljen:

- régió vonatkozásában egyedülálló legyen
- illeszkedjen a terület adta lehetőségkörébe (ne változtassa meg rossz irányba a terület összképét)
- valóban újdonság ereje legyen, úgy, hogy kötődjön a térség hagyományaihoz
- maga a sporttevékenység ne igényeljen különösebb előképzettséget

TERVEZÉSI PROGRAM

A hatalmi jelképként a majális téren álló tribüntorzót elbontásra ítéltük és területét a játszótérbe integráltuk. A tribün szabadtéri színpaddá alakítása szerintünk egyrészt visszas, másrészt a játszótéren nincsrá szükség – folyamatos használata olyan szervezési feladatokat és kiadásokat jelent, amit a játszótér fenntartóira nem terhelnék rá. A játszótérnek nem lesz szüksége arra, hogy meghirdetett zenei eseményekkel reklámozza magát. A kreszpark aszfaltburkolatát és tábláit elbontásra javasoljuk, formájával nem integrálható a játszótérbe, burkolata nem képvisel jelentős értéket.

A területi egységeken belül szükséges tereprendezések (burkolattükrök, egyenetlések) során kikerülő földet az egységeken belül kell felhasználni (játszótér – szánkózódomb kiegészítés, dombhullámok kialakítása, kalandpark – dombok kialakítása, terepkiegényítés).

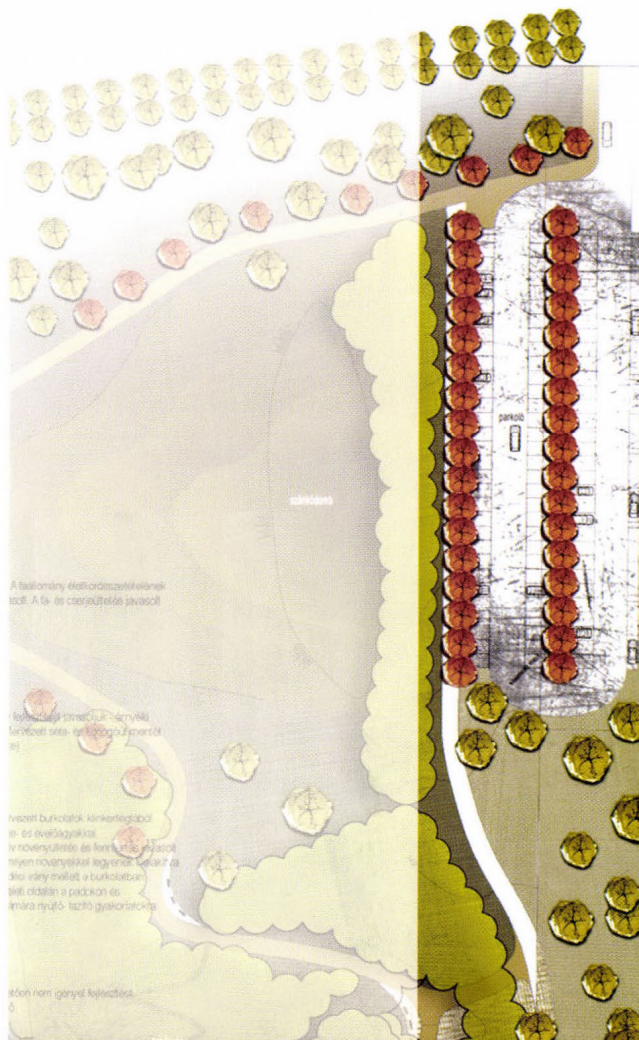
JÁTSZÓTÉR

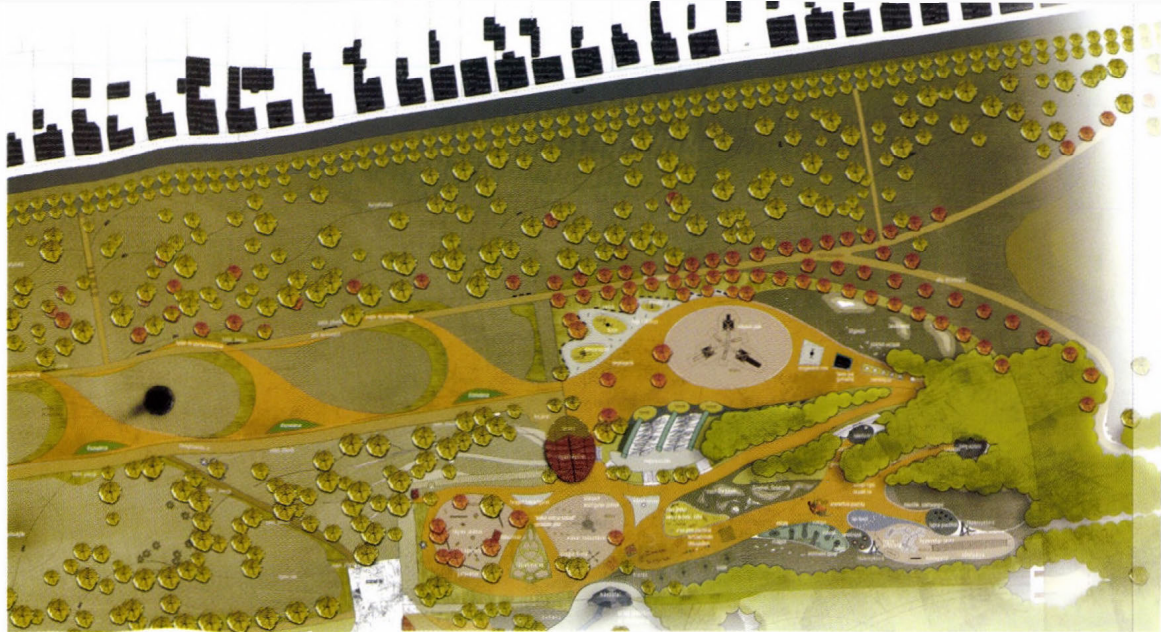
A JÁTSZÓTÉR EGYSÉGEI

A bejárathoz közvetlenül a legkisebbek homokozói, illetve a központi játék tere csatlakozik. A kicsik védelmét a burkolatba telepített, faragott fákból álló rengeteg biztosítja. Mögötte olyan alkotó- és pihenőtér helyezkedik el, ahol a szülők úgy várakozhatnak a központi játékba elmerült gyerekekre, hogy kreatív módon üthetik el az időt, anélkül, hogy figyelmüket nagyon le kellene kötniük.

A kicsik játszóhelyét gumi- és homokburkolat borítja. Rugós játékok, hinta, minicsúszda, ivókut kapott itt helyet.

A központi játék javaslatunk szerint látványos, faszervezetű játékegység kell legyen, zárt fémsúszdákkal, ahol a legfelső szint legalább 6 m-es kell legyen. A teljes játékelem magassága érje el a 10 m-t, így a parkba érkezők is messziről láthatják.

Az alkotó- és pihenőtér mellett kaptak helyet a mozgássérült hinta, a fekete lyuk (burkolatba süllyesztett ugrálóasztal), a plasztikusan formázható oszlopok, a homokrajzoló és a pihenődombok.

A felső térrészt az épület melletti lépcsőn, mozgássérültek, babakocsik a gyík szája mentén közelíthetik meg. Itt kapott helyet a kis váregyüttes dobjátékkal („az állatok etetése szabad”) és lovaglőhintával.

Az 1 m magas fűzlabirintuson túl helyezkedik el a nagyapáink játékainak tere, bábszínházzal, festett paravánokkal, kosaras körhintával.

A felső térrész északi csücskében kapott helyet az akkumulátoros kisautók kiszolgáló épülete (töltés, szervizelés), és a pályája, amit nyugatról a gumiburkolatú téren lévő mászófal határol.

A vizes játszótér két térrészre tagolt, az első homokburkolatú sarazóasztallal, és vizes játékplasztikákkal, a másik a nagyobbaké vízgyűléssel, vízikigyóval, vödörből vizet öntő zuhannyal, Archimedes-csavarral, vízkerékkel. A nagyobb vizes játszótér kiskockakő burkolatú, ahol a nagyobbak élvezhetik a nyár örömeit. A vizes játszótér végén vízenyőssé tett talajon bukdacsolhatnak a gyerekek.

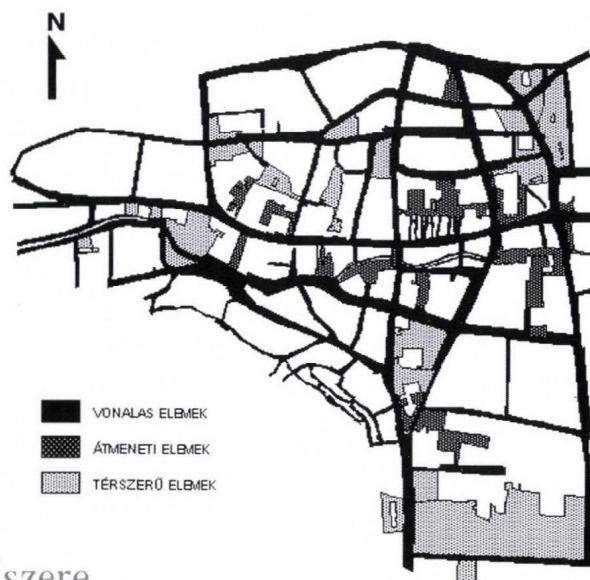
Az érzékeny kertje délről határolja a felső kertet (látás, hallás, tapintás, egyensúly). Az érzékeny kertje a látással kezdődik – optikai csalódások, torzító tükrök, kaleidoszkóp kapott itt helyet. A halláshoz szélharang vezet, itt suttogó kígyót (távtelefon), zenélő játékokat és hanggyüt helyeztünk el. A tapintás és egyensúly fejlesztését agyagzó-építő terület, illetve ügyességi játékok biztosítják (kötélpálya, rugós állóhinta, hintapalló).

MLAKÁR VIVIEN

A miskolci belváros köztérrendszere

Public Open Spaces in Miskolc Downtown

LEKTOR | SZILÁGYI KINGA

11

A MISKOLCI BELVÁROS KÖZTÉRRENDSZERE

A Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának végzős hallgatójaként választottam diplomamunkám témájaként Miskolc belvárosát. Miskolci lévén éreztem, tudtam, hogy a belváros nem működik (elég) jól, s meg akartam keresni egyrészt az okokat, másrészt a probléma megoldási lehetőségeit. 2004 őszén, a Kert- és Településépítészeti Tanszéken, Almási Balázs konzulensi támogatásával kezdtem el a kutatómunkát. Többszöri bejárás, felmérés után szembesültem azzal, hogy igen nagy feladatot vállaltam. Ekkor az összegyűjtött, nagy mennyiségű információ feldolgozásához, rendszerezéséhez és értékeléséhez dolgoztam ki egy rendszert, melynek segítségével az adathalmazból

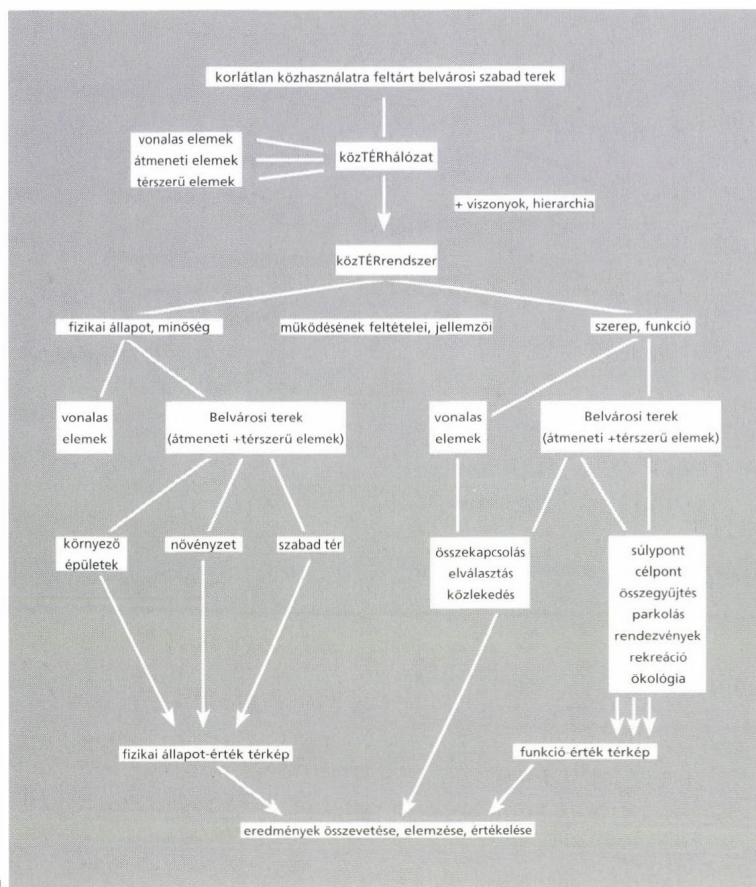
olyan megállapítások és következtetések születtek, melyek a tulajdonképpeni tervezés biztos alapját képezték, s megadták a javaslatok stratégiai irányvonalait.

A belváros jelenkori problémáinak feltárásához fontos alapul szolgált a várostörténet ide vonatkozó részeinek feldolgozása, a történeti térképek és a régi rendezési tervek elemzése, a helyi- és helyzeti energiák szerepének feltárása a települési táj, a városszerkezet fejlődésében. Így képet kaptam arról, hogy milyen körülmények között alakult ki a mai belváros, és milyen válaszok születtek korábban a térszerkezeti, szabadter-építészeti problémákra. A történeti elemzések után 2004 őszén részletes felmérést, komplex karaktervizsgálatot készítettem a miskolci belváros szabadtereiről, és részletesen elemeztem

a műemléki védelem, a településrendezés, ill. a helyi szabályozás, valamint a közlekedés helyzetét.

A miskolci belváros szabadterei- nek vizsgálata, csoportosítása után jutottam arra a megállapításra, hogy a belváros megújításában a szabadter-építészeti eszközök kulcsfontosságú szerepet játszhatnak, mégpedig elsősorban a korlátlan közhasználatra feltárt belvárosi szabadterek (továbbiakban köztér) fejlesztésével.

A közterek összessége térbeli hálózatot képez. Ennek formai elemzésével a közterek három csoportját állapíthatjuk meg: térszerű elemek (terek, kiteresedések), vonalas elemek (vízszintesen az egyik irányban nyújtott terek, utcák, patakpart), és az előző két kategória közötti átmeneti elemek. A köztérhálózat tehát a formai szempontok alapján csoportosított közterek összessége. (1. ábra)

2 |

A köztérrendszer a köztérhálózatnál több, tartalmazza az egyes elemek hierarchiáját, egymáshoz való viszonyát, kapcsolatát is. A köztérrendszer tehát tartalommal (az egyes elemek funkcióival és a közöttük fennálló kapcsolatrendszerrel) „feltöltött” köztérhálózat. A köztérrendszer működését alapvetően az elemek egyenkénti és együttes funkcióbeli megfelelése, valamint fizikai állapota, minősége befolyásolja. Az átmeneti és tér szerű elemeket részletesebben vizsgáltam funkciójuk és fizikai állapotuk alapján, mivel a vonalas elemek szerepe, kialakítása ezek-től függ. (Egy kapcsolati elem csak azok függvényében értelmezhető, amiket összeköt, elválasztó elem csak akkor létezik, ha van mit elválasztani.) (2. ábra) A köztérrendszer tér szerű és átmeneti elemei együttesen képezik a belvárosi terek cso-

portját, mivel ezek nagyrészt olyan, a belvárosban lévő területek, amelyekre ráillik a köznyelvi értelemben használt „tér” kifejezés.

A belvárosi terek funkcióinak vizsgálatát a nagy adatmennyiség kezelése céljából táblázatos formában végeztem el. A táblázatban az előre meghatározott kategóriák szerint, 3-5 fokozatú skálán értékeltem a tereket. A vizsgált funkciókat a konkrét miskolci belvárosi terek használatától függetlenül

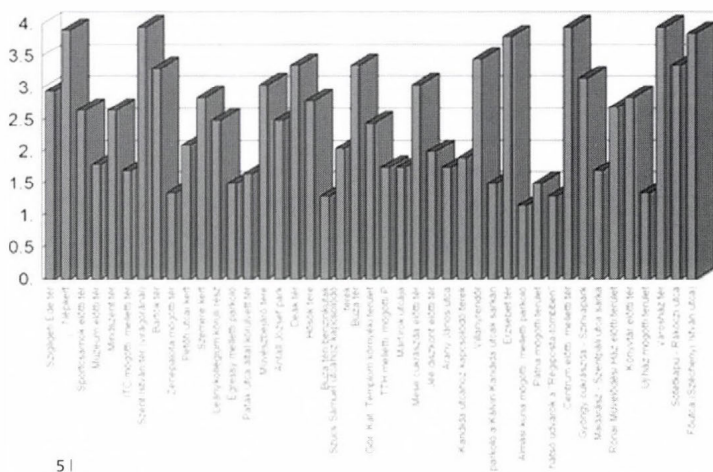
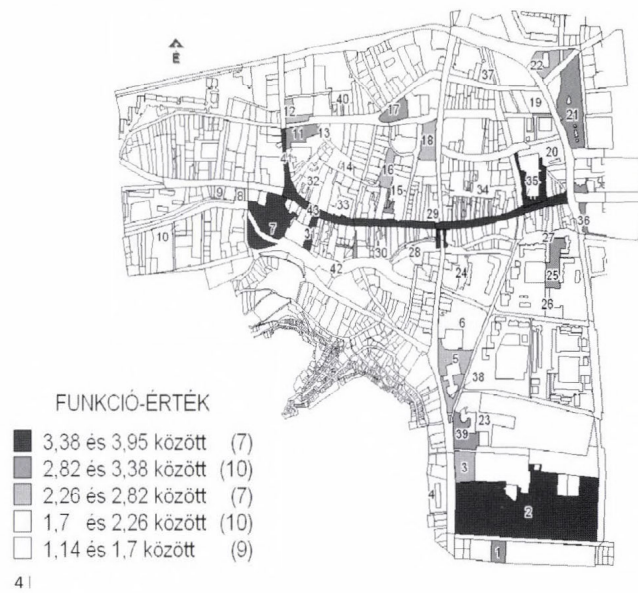
határoztam meg és minden funkció szerint értékeltem minden teret, tehát a kategóriák pontozásában a legalsó érték mindig a funkció hiányát, vagy az adott használat elenyésző voltát jelenti. A táblázat egyes oszlopaiban a következő funkciókat pontoztam: gyalogos közlekedés gépjármű közlekedés; piac, vásárok, rendezvények; reprezentáció; találkozóhely; „élet-tér”, pihenés, szórakozás; zöldfelület; szobor, emlékmű, szökőkút tere; sétatér, korzó. Ezekon kívül feltüntettem a táblázatban az egyes belvárosi tereken megjelenő alulhasznosított területek becsült arányát. (3.ábra)

Az egyes funkciók szerinti leválogatásokkal (oszloponként) az egész köztérrendszerre vonatkozó következtetések vonhatók le, amelyek tematikus térképeken szemléletesen kirajzolódnak. Az oszlopok értékeit összeadva, majd elosztva az adott funkcióhoz tartozó pontozási skála fokozatainak számával (összeg/3, vagy összeg/5) pedig olyan összehasonlítható mérőszámokat kapunk az egyes funkciókra, melyek megmutatják, hogy a szabadterek rendszerében jelenleg mely funkciók a hangsúlyosak és melyek azok, amelyek aránytalanul kis mértékben vannak jelen, vagy melyek jelennek meg elszigetelten.

A táblázat adatai alapján megállapítható az egyes belvárosi terek legjellemzőbb funkciója, illetve az, hogy milyen széles skálán mozog a használat (multi-funkcionális és egyfunkciós terek). Az egyes terek funkcionális értékelése egyrészt a köztérrendszerben betöltött

TÉR SZÁMA	TÉR NEVE	GYALOGOS KÖZLEKEDÉS	GÉPJÁRMŰ KÖZLEKEDÉS	PIAC, VÁSÁROK, RENDEZVÉNYEK	REPRESENTÁCIÓ	TALÁLKOZÓ HELY
1	Szigligeti Ede tér (Lévay József utcától északra)	3	2	1	1	2
2	Népkert	4	1	1	3	3
3	Sportcsarnok előtti tér	3	1	3	3	2
4	Herman Ottó Múzeum előtti tér	2	5	1	4	1
5	Mindszent tér	3	5	2	3	2
6	ITC mögötti, melletti terület	2	3	1	1	1
7	Szent István tér	3	5	3	4	4
8	Bartók Béla tér	4	4	2	4	3
9	Zenepalota mögötti terület	1	2	1	1	1
10	Petőfi utcai kert	2	1	1	3	1
11	Szemere kert	3	1	1	2	2

3 |

szerepkör meghatározásához fontos, másrészt a konkrét fejlesztési stratégiák kidolgozásához. (4. ábra)

A táblázat oszlopaait, vagyis a funkciókat az értékelés pontosítása érdekében súlyoztam, majd terenként átlagot számítottam, így olyan mérőszámot kaptam, amely minden térre jellemzően megadja a használat mértékét, jelentőségét. Ez a mérőszám a funkció-érték, mely az egyes belvárosi tereket összehasonlíthatóvá teszi az általuk betöltött szerep szempontjából. Ez az összetett mérőszám megmutatja, hogy az adott belvárosi tér mennyire hangsúlyos eleme a köztérrendszernek. (5. 6. ábra)

A belvárosi terek fizikai állapota, minősége a burkolatok és a bútorok minőségén és állapotán, valamint a növényállomány meglétéén, fajtaösszetételén, egészségi állapotán, fenntartottságán keresztül mérhető fel. Ehhez nagyban hozzájárul az egyes tereket körülvevő épületek állaga is. A belvárosi terek fizikai állapotának értékelése a 7. ábrán vázolt rend szerint történt.

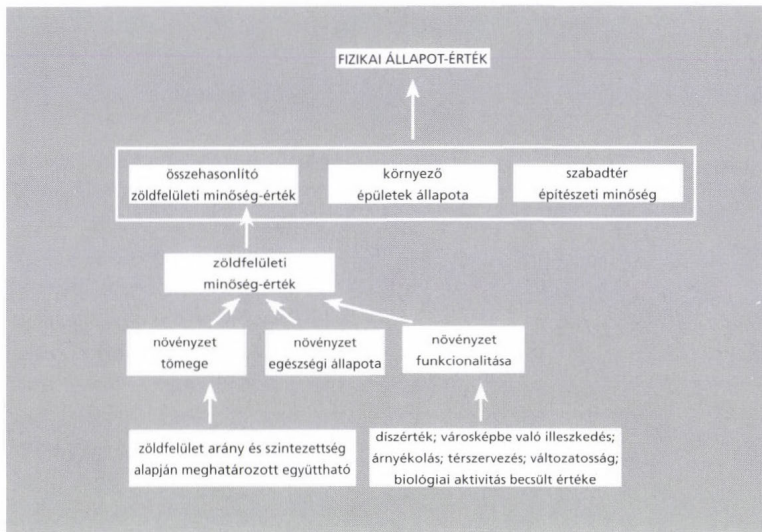
A növényzet, szabad tér, környező épületek súlyozott értékeinek összevetésével kapjuk a fizikai állapot-értéket, mely a funkció-értékkel összehasonlítható. (8. ábra)

A lakosság belvárosról alkotott képét kérdőívek segítségével rajzoltam fel. Kétféle kérdőívet készítettem, egyet fiatalok részére és egyet az idősebbeknek. A kérdések ugyanarra vonatkoztak, csak „stílusukban” voltak mások, és nem tartoztak hozzájuk előre megadott válaszok, hanem (interjúszerűen) mindenkit saját véleményének megfogalmazására kértem. A kutatás alapkérdései a következők voltak:

- Miskolc mely területét tekintik az emberek Belvárosnak?
- melyek a leginkább használt területek, intézmények, mik a „vonzó pontok?”
- mely közttereket és hogyan használják az emberek?

A válaszok kiválóan alkalmasnak bizonyultak egyrészt a saját vizsgálataim ellenőrzésére, eredményeim igazolására, módosítására, másrészt

6 |

általános következtetések levonására a szabadterek és az egész belváros használatára vonatkozóan.

Minden vizsgálat eredményét értékeltem külön, de a különböző vizsgálatok egymással összevetve is nagyon fontos információkkal szolgáltak (az egyes belvárosi terekre és a köztérrendszerre vonatkozóan egyaránt). Az összehasonlítást még sok elem esetén is könnyen elvégezhetővé tette a funkcionalitásra, illetve a fizikai állapotra vonatkozó, minden belvárosi térre megadott mérőszám. Egy tér, vagy az egész rendszer működése nem lehet megfelelő, ha magas funkció-értékkel alacsony fizikai állapot-érték párosul. Ugyanígy problémát jelent, ha alacsony fizikai állapotbeli színvonal esetén intenzív, vagy széles körű használat jelenik meg. (Például, amikor az ülobútorok – kis számuk és gyenge kopásállóságuk miatt – nem tudják kiszolgálni a fellépő igényeket, vagy egy nagy forgalmat bonyolító helyszínen nem megfelelő a burkolat minősége, vagy a köztérvilágítás.) A funkcióvesztett terek különös figyelmet igényelnek, mivel ezek – belvárosi területek lévén – igen értékes területek. (9. ábra) A feltűnően alacsony funkció-értékű belvárosi terek tehát potenciális fejlesztési célpontokként jelennek meg a tervezés során.

Az eredmények összevetésével olyan megállapításokra jutottam, melyek nemcsak a miskolci belváros esetében adják meg a tervezés biztos hátterét, hanem általánosságban is felhasználhatók. Ilyen például, hogy a szabadterek használata igen erősen

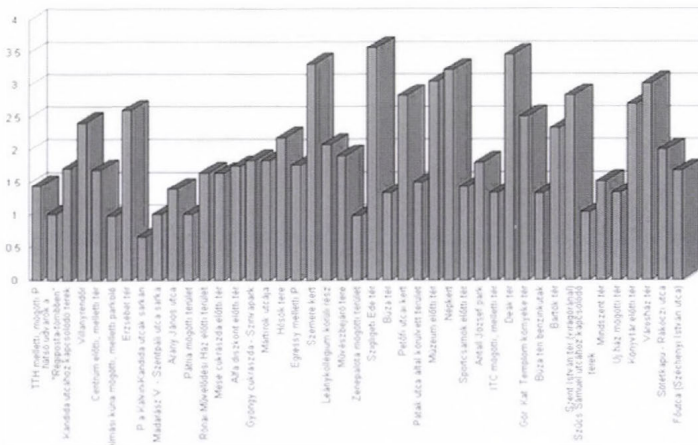
függ annak fizikai-műszaki állapotától, minőségétől. Ez következik abból, hogy egyrészt kevés belvárosi teret és ritkán használnak az emberek a szabadidő eltöltésére, és hogy a belvárosi terek szabadtér-építészeti minősége átlagosan alacsony, másrészt a jobb minőségű belvárosi tereket lényegesen nagyobb használat jellemzi. A vizsgálatok alapján megállapítható az is, hogy a növényzet jelenléte, minősége nagy mértékben befolyásolja a szabadterek megítélését és a szabadidő eltöltésére irányuló használat gyakoriságát. A kérdőívek segítségével megállapított nagy mértékű használat és a funkció-érték tékép által (a főutca és a hozzá közvetlenül kapcsolódó belvárosi terek bírnak a legnagyobb funkció-értékekkel) bizonyítást nyert az a kezdeti feltételezés, hogy Miskolcnak „egyutcás” belvárosa van.

A diplomamunkám alapvető célja volt, hogy részletes, sok szempontú vizsgálatokkal, tudományosan alátámasztott javaslatot adjak a mis-

kolci belváros köztérrendszerének megújítására, azaz kimutassam, hogy milyen beavatkozásokkal lehet életet vinni a belvárosba, feloldani az együtcsás működést, a jelenleginél jobban kiterjeszteni a belvárosi használatot. A vizsgálatok eredményeinek értékelésével összhangban a következő javaslatokban látom ennek megoldási lehetőségét:

Olyan külső súlypontok létrehozására / erősítésére van szükség, melyek vonzóak annyira, hogy érdemes legyen a köztes utat akár gyalogosan is megtenni. A súlypontokat a funkciók sűrítésével, vagy egy-egy különleges funkció vagy attrakcióterület „telepítésével” lehet erősíteni. Meghatároztam elsődleges (nagy vonzerővel rendelkező, a köztérrendszer alapját képező) és másodlagos súlypontokat (közeli célpontot, átmenetet, vagy az elsődlegesek felé tartva hidat, megpihenési lehetőséget nyújtó helyszíneket).

A főutca monopol helyzetének oldására alternatív (és valóban vonzó lehetőségeként megjelenő), párhuzamos útvonalak kialakítása szükséges. Erre a főutca északi és déli oldalán is lehetőség nyílik. Mindkét útvonal fejlesztése során fontos olyan kisebb súlypontokat képezni, melyek önmagukban vonzóak annyira, hogy a városban hosszabb ideig tartózkodó turisták, vagy a miskolciak egy-egy csoportja által felfedezhető, „kedvenc helyé” válhassanak. Ezek az útvonalak a köztérrendszer hierarchiájában azonban semmiképpen sem töltenének be fontosabb szerepet a főutcánál,

7 |

az emberek tömegét osztanák el nagyobb területen, és azok számára adnának választási lehetőséget, akik mindig „egy kicsit többre is kíváncsiak”.

A külső helyzetű súlypontokhoz fontos észak-déli irányú átvezetéseket, ráirányításokat képezni, és ezeket úgy kiválasztani, hogy ne a nagy átmenő gépjárműforgalmat bonyolító utak legyenek, mivel ezek zaj- és porszenyezőzése zavaró hatású. Ezek egy része olyan, valódi átmeneti tér lehet, amely magában hordozza a megállító, megtartó és az átvezető, tovább sodró szerepet egyaránt.

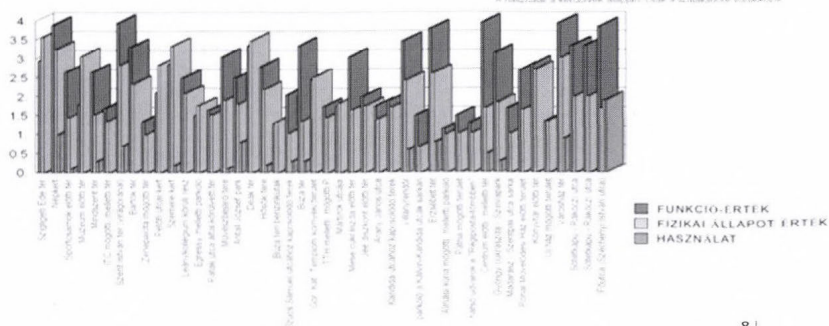
Kis, egyedi terek kialakítása is szükséges a köztérrendszerben, mivel kellenek olyan intim hangulatú, egyedi stílusú terek, melyek bárki számára lehetővé teszik a nyugodt pihenést, kikapcsolódást, s talán kissé bensőséges, otthonossá is válhatnak a rendszeres látogatók számára.

A szabadtér-építészeti minőség növelése, ami legtöbbször együtt jár a funkciók megváltoztatásával, ma a miskolci belváros köztérrendszerének legtöbb eleménél szükséges.

Javaslataim az egyes belvárosi terekre lebontva is megfogalmaztam, olyan könnyen kezelhető terlapok formájában, melyek egyenként alkalmazhatóak, de a köztérrendszerből való levezetésükből adódóan egy egységes, az egész Belváros szempontjából hasznos fejlesztési koncepció megvalósítási lépéseinek felelnek meg.

A Miskolc belvárosának példáján kidolgozott vizsgálati, értékelési és javaslati módszer más települések esetében is alkalmazható, már meglévő adatbázisok (például forgalmi adatok, a növényzet állapotára és fenntartására, a zöldfelületi arányra vonatkozó adatok, szociológiai jellegű felmérések) felhasználásával egyszerűsíthető, és még nagy vizsgált terület esetén is pontos és jól használható eredményhez vezet. (A diplomamunka készítése közben, és azóta is, nagy erővel halad a miskolci belváros megújítása. Ennek nyomán sok helyütt tapasztalható változás, ám sokszor e lépéseken nem látszik átgondoltság vagy kellően érzékeny tervezés.)

A BELVÁROSI TEREK ÖSSZEHASONLÍTÁSA
FUNKCIÓ-ÉRTEK, FIZIKAI ÁLLAPOT-ÉRTEK ÉS HASZNALAT* SZERINT

8 |

Irodalomjegyzék

Antalfy Gyula: Reformkori magyar városrajzok, Panoráma Kiadó, Budapest, 1982.

A Miskolci Avaz – Monográfia a város jelképéről, a Miskolci Herman Ottó Múzeum kiadványa, Borsodi Nyomda, Miskolc, 1993.

Balogh Péter István: A szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban, a Budapesti Corvinus Egyetemen készült doktori értekezés, Budapest, 2004.

Dobrossy István: Miskolc írásban és képekben 9. kötet, Miskolci Idegenforgalmi és Kulturális Iroda és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2002.

Dr. Halmay Béla, Leszih Andor (Szerk.): Magyar városok monográfiája, V. kötet, A Magyar városok monográfiája Kiadó-vállalat, Miskolc, Budapest, 1929.

Iglói Gyula: Miskolc XIX. századi városrendezési tervei és építési szabályza-

taí, IC(P) Holding Rt., Miskolc, 1992. Meggyesi Tamás – Benkő Melinda: A külső tér – fejezetek egy építészeti tételmelethez, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004. (Urbanisztikai füzetek)

Miskolc története I-VI. (Szerk.: Dobrossy István), Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1996.

Dr. Peja Győző: Észak-Magyarország (Válogatott geomorfológiai tanulmányok), Miskolc-Nyíregyháza, 2000.

Scwendtner István: Miskolctelepülésföldrajza, Miskolci Könyvnyomda Részvénytársaság, Miskolc, 1935.

Szak Enikő: A szabad tér fogalma, típusai és értékelése Budapest XXII. kerületének mintáján, a Szent István Egyetemen készült diplomamunka, Budapest, 2000.

Szilágyi K.: Zöldfelületek vizsgálati és értékelési módszere. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1993.

SUMMARY

My final project intended to find a solution for the problems of open space design in Miskolc downtown. I made a detailed survey about public squares, that are open spaces with unlimited public use. These public squares make up a complex system, so their function has to be examined according to their role in this system. The operation of the public square system and its elements is influenced by function and condition. To examine and analyse these I applied a self-developed grading method. This method is sensitive to the relations and connections between public squares of Miskolc downtown and can be successfully applied to other towns as well. The results are easy to analyse and demonstrate, and provide well firm bases for planning. I made conceptual plan for the whole public square system of Miskolc downtown and its elements as well.

Az alkotó szelleműek agyából alkalomadtán olyan ötletek, szikrák pattannak, amelyek - mert meghökkenítőek - töprengésre készítetnek. Ilyen sziporka '4D'-nek nevezni egy tájépítészeti folyóiratot. A rendkívül szerteágazó diszciplína sajátosságait, lényegét a 4D jellel meghatározni: telitalálat. Frappánsan ül, csattanósan rövid.

Egyértelmű, hogy a kert-, a tájépítészeti növényekkel, sajátos létesítményekkel esztétikai értékeket teremtő, téralkotó tevékenység, amelynek művei a negyedik dimenzióban válnak művészi alkotássá. Más szavakkal, az élő mű harmadik dimenziója, a tér, a terek rendszere a negyedikben, a múlt időben teljesedik ki, és ez a kiterjedés dönti el, hogy manifesztálódnak-e benne esztétikai értékek vagy sem. Esztétikai értéket képviselő kerti, tájbeli tér, térrendszer az idő során akkor alakul, ha a tervező ennek feltételeit - felszínalakító, termőhelyi, műszaki, ökológiai, növénytelepítési stb. intézkedéseiben - hiánytalanul biztosította, ha a kivitelezési munkák szakszerűek, ha a művé válás lehetőségei a negyedik dimenzióban adottak voltak.

A zene területéről vett példával élve, katarzist kiváltó hangversenyhez tehetséges művész partitúrája, a zenekar tagjainak hangszerére írt szólam-kották, vezénylő karmester, és persze műélvező közönség kell. A csupán néhány szempontból rokon műfaj egy-két jellemzőjét példának véve nem határozható meg a '4D' minden lényegi kritériuma, a viszonyítás ennek ellenére hasznos lehet. Ha a közönség egy hangversenyt nem hallgat végig, ha füttyel honorálja, a kompozíció, esetleg a prezentáció nem műalkotás.

A kertek, parkok karmesterei a fenntartók, az ő ápoló munkájuk nélkül a kétdimenziós állapotból nem lesz teret, tereket alkotó mű. A kertek közönsége azok a látogatók, akik érzik, hogy a kezdetben sík-dekorációnak tűnő stádium a térbeli alkotás művészi értékeit rejti, és ezért óvják, szíveik, hogy beteljesülhessen.

Minden mű a tudat mélyén, a tudatalattival összhangban alakul. A zeneművész a képzeletbeli hangzatokat a zongora billentyűivel in nascendi kottázva teszi eljátszhatóvá, a kerttervező a képzeletben alkotott, virtuális térbeli művet kétdimenziósan megrajzolja, hogy megvalósíthatóvá váljék.

KERTEK VANNAK, TERVEK NINCSENEK...

1945 szeptemberében Ormos professzor tanársegéde lettem. A háború utáni időben ritkán kapott megbízást kertek tervezésére, kivitelezetésére. Ha igen, tervei grafikus rögzítésekor, mondhatni száraz szakszerűséggel arra törekedett, hogy az alaprajzon, a tervmellékleteken minden olyan lényeges elem szerepeljen, amely a kompozíció funkcionális és esztétikai értékeinek megvalósulására szükséges. Becsültem módszerét, igyekeztem elsajátítani.

Szakterületünk tágabb körű gyakorlati ismereteinek megszerzésére 1947 őszén adódott lehetőség, amikor ösztöndíjként egy évre Svájcba mehettem, ahol a háború után virágzásnak indult a kertépítés. A gazdag országban Ormos professzorétól eltérő alkotási módszert találtam.

Patrónusom F. Vogel, Bern város legismertebb kertépítész volt. Megérkezésem után körülírt a városban kerteket nézni. Elsőként néhány sajátját mutatta, majd másokat, másokét; közkerteket, intézmény és villa kerteket. Meg kellett mondanom, melyek az ő munkái. Büszke volt felismerhető stílusára, építéstechnikájára, kivételesen igényes növényalkalmazására. A séta után hazatérve azt kértem, mutassa meg a látott kertek tervét. Csodálkozásomra azt mondta, kertek vannak, tervek nincsenek. Ezután egy rövid eszmefuttatás következett, mely szerint a kertet nem felette lebegve, madártávlatból, hanem benne járva látjuk. Horizontmagasságból nézve a tervek grafikai dekoratív - sokszor öncélú - alaprajzi alakzatai ritkán érvényesülnek, és ha igen, gyakran a lényegét, a térlélményt zavaró, műfajidegen elemekként. A felülnézetes, kétdimenziós terveket nézve a megrendelő nem tudja, milyen lesz a kertje, mert nem ismeri a szimbólumokat, és mert ezek olyan állapotot mutatnak, amely a kivitelezés után legkorábban tizenöt, húsz év múlva alakul. Kertalaprajzok a Vogel műteremben ezért nem készültek.

Pückler herceg hatalmas méretű parkjainak létesítése előtt festőművésszel készítettett elképzeléseinek megfelelő látképeket, a kivitelezéskor ezek szolgáltak a tájszépítő növényültetések alapjául. Vogel úr rajzművészt foglalkoztatott, akit elvitt a leendő kert helyszínére és ott elmondta, milyennek képzeletben el a kertet. Az instrukció alapján perspektivikus rajz készült. A megbízó ezt értette, és vagy elfogadta, vagy módosításokat kért. Előfordult, hogy négy, öt rajz láttán döntött. A kivitelezés során Vogel úr a helyszínen mutatta meg kíváló képzettségű szakmunkásainak, mit, hogyan alakítsanak. Többször megtörtént, hogy a félig kész kertben egy faragott kötömbökből rakott lépcsőt, támfalat elbontatott; rézsút, terepplasztikát átalakított, mert a perspektivikusan rajzolt koncepció a helyszínen javítandónak tűnt. A felszínalakításban gyakran személyesen is részt vett.

Mesterem a terepfelzárak alakításakor olyan felületplasztika létesítésére törekedett, amely a beavatkozás helyén természetes képződménynek tűnt. A térben érvényesülő felszínalakzatoknak olyanoknak kell lenniük, mintha egy óriás tenyérnyomán alakultak volna. A kompozíció jelentős nézőpontjából nézve konkáv, az ölelésre tárt karokra emlékeztető horizontot záró téralakzat a cserjék, a fák térhatárolóvá válása előtt is a védett, az intim tér örömteli hangulatát kelti. A meghittség érzetének pszichés hatásain túlmenően az igényesen alakított terepplasztika a kerti tér esztétikai értékeinek lehetséges viselőjeként az összetett kompozíció szerves komponense.

Svájcba menve vittem itthon készített terveimből. Kinti mesterem a korona és körömvonalal rajzolt rézsút tereprendezési tervemet nézve azt mondta, az éles vonalakkal metsződő síkok tájidegen felszínalakzatokat képeznek, és évtizedekig is eltarthat, míg a mesterként állapot a természetesen alakulhoz közelít. Hazajöve közel egy évtizedig tartott, amíg rájöttem arra, hogy szintvonalakkal lehet az elképzelt felszínt úgy ábrázolni, hogy az az idő, a lét során alakult mintákat, előképeket idézze.

negyedik D nélkül

Vogel úr azt a negyedikben alakult harmadik dimenziós állapotot tartotta meghatározónak, amely a kivitelezés idején kétdimenziósan határozza meg, hogy az idő múltával méretesre nőtt cserjék, fák fajtájukra jellemző habitusukkal hogyan harmonizálnak egymással, az épületekkel, továbbá hogy az együttesük képezte tér kellemes arányú-e, pszichés értelemben a befogadás, az örömmel járó bent lét érzetét kelti-e, esztétikai élményt nyújtó-e. Többnyire öt évesnél idősebb - kialakult korona-alakzatú - fákat telepített. Ültetéskor tengelye körül forgattatta a fát, és miután a főbb irányokból nézve elképzelte, hogy harminc, ötven év múlva milyen helyzetben lesz előnyös alkotóeleme a térnek, betemette gödrét.

Negyven év múltán az ifjabb Vogel Bernben megmutatta azokat a kerteket, amelyeknek építésében magam is részt vettem. Szépek voltak. Döbbenetes élmény volt látni, hogy műfajunk egy kiváló alkotója milyen jól ismerte a növényeket, a cserjék, a fák életritmusát, kifejlett állapotú méretüket, habitusukat. A negyven éves kertek növényzete kellemes arányú tereket képzett, olyanokat, amelyekben jól esett a szabad ég alatt otthon lenni. A viszonylag kis területű kertekben a tér és a térhatárolók dimenziói ugyanúgy arányosak voltak, mint a nagy területűekben.

TERVEK VANNAK, KERTEK ALIG

A kertépítészetnek hazánkban az első világháború utáni időtől kezdődően sok művelője volt. Munkáikból viszonylag kevés maradt ránk épségben, terveiknek megfelelő állapotban. A második világháború előtt létesült kertek többsége vagy közvetlen rontások, vagy a fenntartás megszűnése okán pusztult el. Kevésről maradt közkézen olyan fénykép vagy az eredeti állapotról készült festmény, amelynek alapján értékelhetők lennének. Ormos Imrétől eltekintve a 20. század neves kerttervezői közül sokak, így Jonke Kálmán, Csorna Antal, a Mezey család, Solti László és mások kertjeiről nagyon keveset tudunk. Szakterületi folyóiratokban, könyvekben maradtak ránk ebből a korszakból alaprajzok, tervek, ezek alapján azonban nem állapítható meg, hogy megépültek-e, és milyen színvonalon, és fejlődésük során - a negyedik dimenzióban - elérték-e a terven kétdimenzióban ábrázolt "klimax" állapotukat.

Ha nem akarjuk, hogy a jövő előre nem látható eseményei eltüntessék korunk kert- tájépítészeti értékeit, idejében cselekednünk kell. Valamiféle nyilvántartásra lenne szükség, amely a kortárs és a még feltárható közelmúlt kertépítészeinek munkáit, műveit tartalmazná. Az adattárban a tizenöt, húsz éves vagy ennél idősebb kertek tereiről, térrendszereiről készült fényképek, filmfelvételek szerepelnének, alkotóik szakterületi tevékenységének ismertetésével.

A 4D szerkesztősége az új szakfolyóiratban folyamatosan közölhetné, ismertethetné az erre alkalmas kertekről készült fényképeket. Az ismertetésekhez kritikai értékelések készíthetnének. A kertépítészet műfajként talán az egyetlen, amelynek nem alakult kritikus stábjára, törzse. A 4D szerkesztőit

dicséret illetné, ha elősegítenék a szakterületi kritika személyi, hivatásköri feltételeinek megeremtését. Az egyes kertek kritikája, a méltatás, avagy a kifogásolás, a közvélemény alapján válhatna így hitelessé. A jó kritikus értékelése, értelmezése mind az alkotónak, mind a közönségének hasznára válhat, gondolva arra, hogy a végén mindig a közönség fűtül vagy tapsol. Ha a dicséret kert közönsége elhanyagolja, eltapossa, a kifogásolat kedveli, kímélve szereti, a kritikust és nem a közönséget kell nevelni.

KÉTDIMENZIÓS "KERTEK", DÍSZÍTŐ FELÜLETEK

Szakterületünk művelői gyakran találkoznak olyan feladatokkal, amikor élő anyagok, növények felhasználásával díszítő alakzatot, kétdimenziós kertet kell tervezniük. Ennek a műfajnak vertikális elemei zömmel horizont alattiak. Karakterüket tekintve nem téralkotóak és nem lényegük a negyedik dimenzióbeli fejlődésük. Ellenkezőleg, fontos, hogy olyan korú növények kerüljenek telepítésre, amelyek növekedéssel már nem változtatják méretüket, azaz a díszíteni, hangsúlyozni szánt épületet, objektumot nem takarják, nem keltenek szerepükkel, rendeltetésükkel ellentétes, zavaró, netán rontó hatást. Díszítő növényfelületek több helyütt létesülnek, így közterületi szobrok, emlékművek mellett, középületek előterében, többszintes lakótelepi házak és a járdák, úttegek közötti sávokban, családi házak előkertjeként, s más célt szolgálóan. Az effajta felületek, noha lényegi elemük a virág, a növény, nem minősülnek a negyedik dimenzióban alakuló téralkotó műveknek. Éppen ellenkezőleg, rendeltetésüket tekintve növényzetük nem válhat térhatároló méretűvé, mert annak az objektumnak a hatását zavarnák, amelynek érvényesülését növelniük kellene. (Lásd Grassalkovich kastély Gödöllő.)

A növényekkel létesített kétdimenziós díszítő felületek virágágyásait a tervező szándéka szerint évenként azonos alakzattal, azonos virágokkal kell telepíteni, hogy a szerző grafikai elképzeléseinek megfelelően érvényesüljenek. A tér, illetve a test és a felületplasztika közötti jellegbeli eltérések érzékeltetésére más műfaj területéről vett analógiával élve, a szobortól eltérően az érem nem térbeli alkotás, s noha mindkettő alkotója szobrász, a műfaj nem azonos. Ahogyan a tehetséges művész alkotta érem esztétikai érték, úgy a növényekkel képzett felületdíszítmény is az. Az érem azonban nem szobor, a felületdíszítmény pedig nem kert. Hasznos lenne, ha a 4D szerkesztősége a sikeres kétdimenziós felületdíszítményeket is nyilvántartásba venné, és a sajátos műfaj tartozékaiként ismertetné azokat. Vonatkozik ez a látogatók használatára szánt tetőkertekre is, amelyeknek horizontnál magasabb cserjekulisszái a kerti térben való tartózkodás kellemes illúzióját keltik.

A helyi értékvédelem és a településfejlesztés lehetőségei Szomolya településen

The protection of local values of Szomolya village in aspect of rural development

LEKTOR | CSIMA PÉTER

CÉLKITŰZÉS

A részletes települési értékvédelemnek igen nagy jelentősége van a településtervezési, értékvédelmi gyakorlatban. Sajnos sokszor nincsen kellőképpen megalapozva, milyen típusú értékekkel érdemes és kell foglalkozni egy adott település, illetve településcsoport kapcsán, és milyen lehetőségeink vannak az egyes értékek tudatos védelmére, valamint hasznosítására a településfejlesztés során. Munkámban arra kerestem a választ, hogy a tájvédelem és a tájrendezés eszközeivel milyen módon lehet az értékvédelmet célzó fejlődés feltételeit megteremteni, és a fejlesztések során milyen szempontokat kell a fenntarthatóság érdekében érvényesíteni.

A kutatási terület Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén, a Nyugat-Bükkalja tagolt heglábfelszínén, a Bükkalja és az Alföld határterületén, a Kánya-patak völgyében fekvő, párat-

lan értékekben bővelkedő, hosszú történelmi múlttal rendelkező Szomolya község volt. A vizsgált település két város, Eger és Mezőkövesd peremterületén helyezkedik el, a Bükki Nemzeti Park területétől délre. A község közúton az M3-as autópályáról Mezőkövesden át, illetve Egerből Noszvajon és Síkfőkúton keresztül közelíthető meg.

A tájrendezési tanulmányterv készítésének alapvető célja a helyi jelentőségű értékek hatékonyabb védelme volt, hiszen az országos jelentőségű értékek védelme mellett nem szabad megfeledkeznünk a helyi jelentőségű értékekről sem, melyek országgrészenként, térségenként, településenként más jellegűek, sajátos formaviláguk, természetvédelmi, tájvédelmi és kultúrtörténeti jelentőségük, település- és tájképet meghatározó szerepük a jelenleginél jóval komolyabb odafigyelést igényel.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE, EREDMÉNYEI

A közigazgatási terület terepi bejárása és az azt megelőző, több irányú, részletes kutatás során vizsgáltam a település természeti adottságait, geológiai, felszínalaktani, botanikai, zoológiai, tájképi értékeit, és egyedi tájértékeit. Szomolya területe az Északi-középhegység flóraidékéhez (Matrixum), ezen belül a Bükk-hegység flórajáráshoz (Borsodense) tartozik. A község külterületén másodlagos jellegű zárt, száraz lomboserdők, középhegységi cseres-tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*), spontán cserjésedő-erdősődő területek, tájidegen fajokkal elegyes erdők, telepített erdei- és feketefenyvesek, domb- és hegyvidéki gyomos szárazgyepek, kis- és nagyüzemi szőlők és gyümölcsösök, kistáblás mozaikok, felhagyott szőlők és gyümölcsösök jellemzőek. A község állatvilága a Börzsöny-Mátra-Bükk (Eumatrixum) faunajáráshoz és a Nagyalföld (Eupannonicum) faunajáráshoz tartozik. Fajai jórészt a Kárpát-medencére, ill. az Északi-középhegység középső, valamint keleti részére jellemzőek.

A község országos jelentőségű természetvédelmi területe, a Szomolyai Kaptárkövek TT a belterületől nyugatra emelkedő Vén-hegy nyugati lejtőjén, a Kaptár-völgyben helyezkedik el, ahol a riolittufa vonulat nyolc nagyobb, kaptárkövekkel díszített kúpra, oromra tagolódik. A kaptárkövek a miocén korban lerakódott riolittufákban képződtek, általában kúp alakú, oldalaikban fülkéket hordozó képződmények. Szomolyán található a Magyarországon ismert legtöbb kőből álló és legtöbb (117) fülkével díszített

kaptárkőcsoport. Legszebb tömbje a Királyszéke nevű, IV. sziklavonulat (1. ábra), amelynek kúpjaiba 48 fülkét vájtak a titokzatos alkotók. A védettség célja a Kaptárkövek, mint különleges földtani, morfológiai, régészeti-kultúrtörténeti, néprajzi, tájképi értékek védelme (Baráz, 2002). A TT természeti kezelő szervezete a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága. 2006 nyarán végre elkészül a Kaptárkő Természetvédelmi és Kulturális Egyesület által tervezett kaptárkő tanösvény, amely hozzájárul az ex lege védelemre érdemes kaptárkövek hatékonyabb védelméhez. A községben helyi jelentőségű természetvédelmi területeket sajnálatos módon nem jelöltek ki.

Jelentős számú egyedi tájérték található a vizsgálati területen, amelyek kora, jelenlegi állapota eltérő, turisztikai célú felhasználásuk, környezetük rendezése nem megoldott, hiányos. Az egyedi tájértékek kataszterezése során kiderült, hogy a meglévő tájértékek gondozása, felújítása nem megoldott napjainkban. A felvett egyedi tájértékek többsége a község belterületén található, ezek nagy része a településsel történelmi eseménnyel kapcsolatos vallási emlék (feszületek, védőszentek szobrai), és történelmi eseménnyel kapcsolatos háborús

temetkezési emlék, vagy hősi emlékmű. Számos tárgyi emlék kapcsolódik a koronként hasonló gazdasági tevékenységekhez (pl. szőlő- és gyümölcs-termesztés, kőfaragás, állattartás), kulturális és vallási élethez.

Tárgyi kultúrához tartozó és egyéb tájértékek néven rögzítettem a rendszerváltást követően magántulajdonba került – azaz egyedi tájértékként nem kataszterezhető – közösségi, településképi, ill. turisztikai célból jelentős tájértékeket (pl. teraszolás nyomai, pincék, pincesorok, barlanglakások, bányászati emlékek, finoman megmunkált sírkövek). A település agrártörténeti értékei közül kiemelkedően értékes az emeletes pincelakás és az országos jelentőségű juhodály (2. ábra).

A tájértékek rögzítéséhez korszerű adatbáziskezelő program készült (3. ábra), amely a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága és a települési önkormányzat által egyszerűen használható, folyamatosan karbantartható és bővíthető, elősegítve ezzel a tájértékek állapotának, tulajdonviszonyainak folyamatos nyomon követését, gondozásukat, a hozzájuk illő megfelelő funkció megtalálását, hasznosításukat. A tájérték kataszter

elkészítéséhez a jelenleg érvényben lévő Műszaki irányelvet (MSZ 20381, 1999) alkalmaztam.

A természeti értékek mellett vizsgáltam a település táj- és településszerkezeti adottságait, a jellemző tájhasználati módokat, a zöldfelületi adottságokat, a környezet jelenlegi állapotát és a turisztikai adottságokat. A beépített területen belül elkülöníthetjük a hagyományos, értékes, fésűs beépítésű, szalagtelkes történelmi településmagvakat (Felsőszomolya, Egyházassomolya). A fésűs beépítettségű utcák és a barlanglakások övezete településképi, településtörténeti szempontból helyi jelentőségű értéket jelentenek.

A táj- és természetvédelmi, környezetvédelmi, turisztikai vizsgálatok és javaslatok, az egyedi tájértékek, illetve a tárgyi kultúrához tartozó és egyéb tájértékek pontos elhelyezkedését, ill. a tervezési folyamat jelentősebb eredményeit M=1:10000 méretarányú vizsgálati (4. ábra) és javaslati térképeken ábrázoltam.

A tájtörténeti és településtörténeti összefüggések alapos tanulmányozása nagy segítséget jelentett az értéktérkép készítését követő adatrögzítéshez, és az egyes tájértékekhez kapcsolódó javaslatok megfogalmazásához.

mi, turisztikai szempontból egyaránt jelentős szőlőhegyek hagyományos arculata. A bükkaljai község teljes területén szükséges a turizmust is kiszolgáló infrastruktúra és a zöldfelületi rendszer fejlesztése, kerékpárutak, borutak, lovasútra útvonalak, agrártörténeti sétaút, pihenőhelyek, igényes vendéglátóhelyek, valamint turistaszállások kialakítása. A meglévő tájértékek állapotának megőrzése, helyreállítása, védelme érdekében olyan konkrét táj- és természetvédelmi, környezetvédelmi, turisztikai, tájrehabilitációs, tájrendezési, környezetalakítási, és az infrastruktúra fejlesztésére vonatkozó javaslatokat adtam, amelyek elősegítik a gyakorlatban történő hasznosítást. Rögzítésre kerültek olyan konkrét természetvédelmi, tájvédelmi, kultúrtörténeti, tájésképítési szempontból értékes területek, tájelemek illetve tájelem együttesek, amelyekről Szomolya község döntéshozó testületének a jövőbeli beruházások, településfejlesztési és védelmi célú intézkedések során gondoskodnia kell.

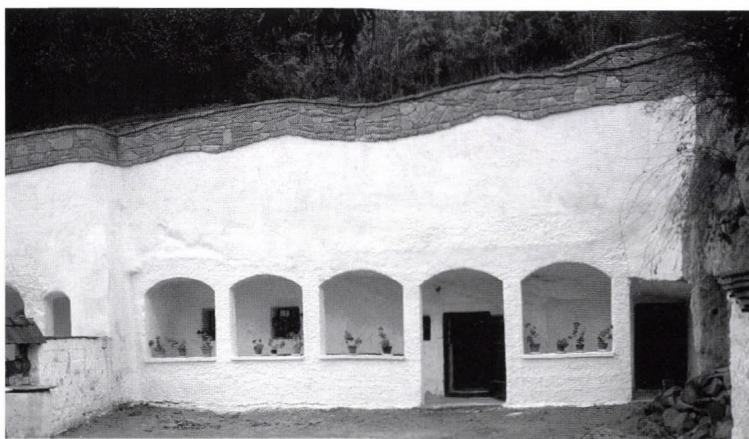
Az értékvédelem eszközeihez tartoznak a terület- és tájrendezési tervek, amelyek különböző munkarészeiben helyet kell, hogy kapjanak a település értékei. Munkámat a kötelezően elkészítendő Örökségvédelmi hatástanulmány, a község településrendezési tervének Környezetalakítási munkarészeiben, illetve pályázatok készítése során kamatoztathatja a település vezetősége.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásaim legfontosabb célja a helyi jelentőségű értékek hatékonyabb védelme volt, amelyhez vizsgálati területként a Nyugat-Bükkalján elhelyezkedő Szomolya községet választottam. A természeti adottságok, természeti, tájképi értékek mellett nagy hangsúlyt kapott a településtörténeti összefüggések vizsgálata, amelynek eredményeként kiderült, hogy milyen adottságok, természeti, társadalmi és történelmi folyamatok vezet-

tek a meglévő értékek kialakulásához. Megállapításaim szerint a szomolyaihoz hasonló típusú, kisebb méretű, agrártörténeti, kultúrtörténeti és tájvédelmi értékekben gazdag településeknél – az egyedi tájértékek felmérését kiegészítve – el kell készíteni a közösségi szempontból jelentős, magántulajdonban lévő tájértékek rendszerező összesítését, értékelését is.

Kellő odafigyelésre, többszöri terepi helyszínelésre, több szempontú, komplex értékelési rendszerre és konkrét feladatok megfogalmazására van szükség a megfelelő védelem, helyreállítás, megőrzést elősegítő katasztrézési eljárás lebonyolításához, és a településfejlesztési javaslatok megfogalmazásához.

4

5

CONCLUSION

The aim of my research was the more effective protection of local national values, for which I chose a small village, Szomolya, at the feet of the Bükk Mountains as a sample area. Beside dealing with fundamentals, natural and landscape values, I also put emphasis on examining the settlement history connections. As a result, I got to know how these fundamentals, social and historical procedures led to the development of these values. In my opinion in settlements similar small, rich in agricultural, cultural and environmental values as Szomolya – in addition to the researches of landscape values – we should also prepare a summary and evaluation of the privately owned values. Careful attention, several local observations, a complex evaluation system and the forming of specific tasks are needed in order to protect, restore and compose the suggestions for further development.

EPLÉNYI ANNA

Vasúti kertek – Nostalgia-utazás a századfordulós vasút világába

Railway gardens – Nostalgic travel into the world of railways on the turn of the century

LEKTOR | KOLLÁNYI LÁSZLÓ

Kalandoz utazásra hívom olvasómat a századfordulós vasút világába! Az alább ismertetett témát a diplomatervem írása során kezdtem kutatni. A 2005-ben készült diplomatervem –Vasúti zöldfolyosók kialakítása Budapesten–, a városi vasútvonalak zöldfelületi szerepét és jövőbeli fejlesztési lehetőségeit dolgozta fel, így ott részletesen nem volt lehetőségem foglalkozni a vasúti környezetszemlélet történeti alakulásával. A XIX.-XX. századi vasúti szakirodalom tájépítészeti vonatkozású cikkeinek feltárásával és bemutatásával kitűnik az a komplex szemlélet, amellyel a kor vezetése ezt az országos léptékű tájtervezői feladatot a kertészeti aprólékossággal, szakszerűen és alaposan ötvözni tudta. Az eredeti szerzők idézeteit azért szőttem mondataimba, hogy még hitelesebben tudjam felidézni a „kor ízét”. (1.kép)

A hazai vasútépítésekkel párhuzamosan, az 1860-as évektől kezdve nagy figyelem fordult a vasút környezetének kialakítására. A megnövekedett területek fásításával először Lukácsi Sándor pomológus foglalkozott. 1867-ben, a Magyar Királyi Közmunka és Közlekedési miniszterhez intézett javaslatában kifejtette azokat a célokat, amelyek a „vasutak párkányainak élőfákkal szegélyezését” megkövetelik. Ezek a célok: a vasútüzem biztonsága, az ország fásításának nagy fontossága, és a fásítás eredményeképpen a vasúti vállalatok által elérhető jövedelem volt; ő ugyanis a létesítendő eperfaültetvényekkel látta biztosítottnak a magyar selyemhernyótenyésztés fellendülését. Mivel az ország területén akkor még több, egymástól függetlenül működő vasúttársaság létezett, felhívására akkor még nem végeztek fásítási munkákat. (Gerszterédi, 1942.)

„A vasúti töltések és lejtőinek gyümölcsfák és más hasznos fanemekkel való beültetése” című könyvében Lucas Ede – a reutlingeni pomológiai intézet igazgatója – fejt ki véleményét és sürgeti a fásítás végrehajtását. A útmutató könyvecske már valószínűleg 1875 előtt ismert volt, erről tanúskodik a Földművelési Érdekeink című lap 1875-ös cikke, melyben Mere Ferenc, az Erdélyi Szász Gazdasági Egylet tagja reflektál a műre. Az erdélyi vasúti építkezések a folyóvölgyek termékeny területeit érintették, megfosztva a lakosságot a 100 méternél is szélesebb, elnyúló földterületek művelésétől; így e területeken más forrásból hasznot hozó értékesítést kell végezni. A vasút által elfoglalt „areále” gyümölcs és hasznosfákkal való beültetésének sokoldalú előnyét az alábbiakkal indokolja: „ 1. A vasútnak hófűvások s a töltéseknek vízáradások ellen oltalmazása. 2. Az agyaggödrök hasznos értékesítése által bizonyos iparágak előmozdítása. 3. Nemes és értékes gyümölcsfajok terjesztése. 4. A hegyek erdőtlenítése s a lapályok posványainak következtében egészségtelen vidékeken kedvezőbb egészségi viszonyok keletkezése s megszilárdulása. 5. A vidék kellemeinek emelése.” (Mere, 1875.)

Faiskolák „berendezését” javasolja, mely már három év alatt fedezné a kiültetendő növényeket. A telepítés felügyeletére 10–12 mérföldenként egy szakértő egyén (planteur) alkalmazását tartja elégségesnek, akik részbeni javadalmas ellenében felügyelhetnék a vonalakat. Mindezen javaslatok

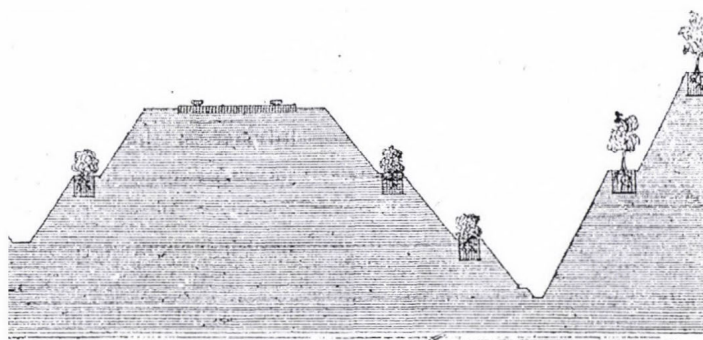
mögött bújjik meg az a természeti, szociológiai és gazdasági komplexitás, amellyel a befásítás „az ország égalji viszonyait rendezné és szilárdítaná, a vidéket díszítené, a lakosság erkölcsiségére jótékonyan hatna, s egy szóval a hazánkat a többi jelesebb culturállamok színvonalára emelné.” (Mere, 1875.)

Mágócsy Dietz Sándor 1883-ban foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a beültetett területek gondozása, felügyelete kinek a hatáskörébe tartozzon. Javasolja, hogy ne a vonal közigazgatási tisztviselőire, hanem ahhoz értő szakemberekre, az átszelt terület illetékes erdészeti tisztviselőjére tartozzon. (Mágócsy, 1883) Erschinger János, Baross Gábor miniszternek ajánlott „A vasúti töltések és lejtőinek befásítása, valamint a vasúti-vonalak bekerítése gyümölcsfákkal és hasznosító bokornemekkel” című munkája, mely 1889-ben jelent meg 40 oldalas terjedelemben, Lucas Ede munkája nyomán készült. A már említett felfogásoknál is összetettebb szemléletet tükröz: az ország gazdasági hasznát egyezteteti össze a fásítás fontosságával; a különböző élőhely-típusokat az alkalmas növényhasználattal; az utazóközönség igényeit és látványkapcsolatait pedig az ültetendő sövény formai kialakításával. „A vasúti vonalak befásításának haszna” című részben így fogalmaz: „Rég bebizonyosodott tény, hogy ha a vasúti töltések növényekkel, legyen ez csak fű, vagy egyéb növényzet- be vannak vetve, illetve ültetve, úgy ez a növényzet- be a töltésnek védő takaróul szolgál; ...eső alkalmával való lemosását, valamint az eső víz behatolását megakadályozza... legjobban és legegényesebben használhatóak erre a fák és bokrok, ezek nem csak hogy jobban megfelelnek a célnak, hanem azon kívül rendkívül nagy hasznosítást hoznak. Célszerűbben azért használhatóak fel, mert sokáig tenyésznek egy helyen, mélyen gyökereznek, miáltal a talajt jobban összetartják.” (Erschinger, 1889.)

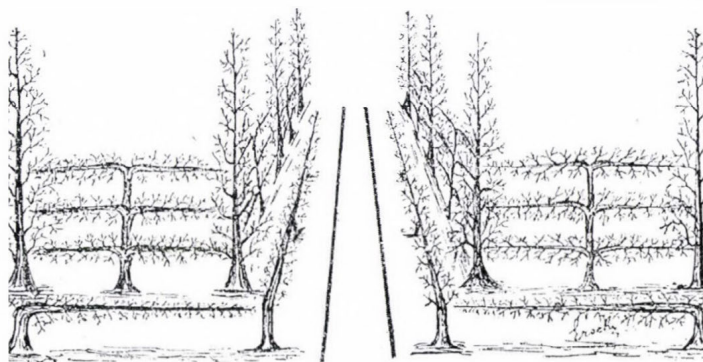
Erschinger könyvében részletezi, hogy a száraz agyagödröket nemes szilvával, almával, körtével, a nedves agyagárokot mocsári növényekkel, az alacsony töltéseket, bevágásokat közmétevel, míg a magas töltéseket teraszírozás után nemes gyümölcsfákkal kell beültetni. (2.kép) Munkája egyértelműen ökológikus szemléletet tükröz, amely nemcsak a honos fafajok használatára mutat rá, hanem egyben a tájbaillesztés egyik első képviselője is. Munkájában megjelenik az utasok és a táj közötti vizuális kapcsolat értékelése is: „Végre be kell vallanunk, hogy minden ember szépnek hódol és hogy az utazási kedv sokkal inkább felébredne bennük akkor, ha a vasúti vonalak befásítása által az a különben unalmas és végtelen hosszúnak látszó vonalakon, különösen a monoton alföldin, alkalmuk nyílna

41

21

31

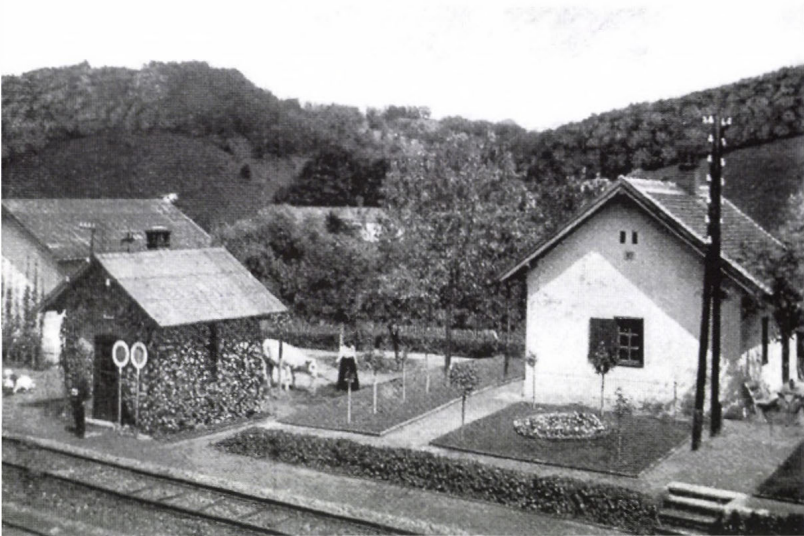
egyszersmind a természetnek e szépségében, a vidék flórájában gyönyörködni.” (Erschinger, 1889.) A látványkapcsolatok ilyen mélységű bevonása egy tájfasítási feladatba igen korai, szép példa: „Ott, ahol a szabadon növekvő, illetve természetes sövény a szép kilátásnak örvendő vidéket takarná el és ezáltal meggátolná az utazókat abban, hogy e vidéknek szépségeiben gyönyörködhesse, ott természetesen, a mint már mondtuk, ezen sövények nem alkalmazhatók, hanem itt művészeti –a minden évben olló alatt tartott– sövények alkalmazhatók.” (Erschinger, 1889.). E művészi sövényekre nyírható fajokat javasol, mint a fehér eper, alma vagy körték. Az alakfák vázának kettő, három sorban kifeszített régi sürgöny-sodronyaira vízszintesen, vagy egymást keresztezve futtathatók a növények. (3-4. kép)

Felhívására megkezdődött a vasúti területek befásítása, és 1899-ben, a 101. számú „Útmutatás a vasúti területek befásításáról” című utasításában újra, immáron hivatalosan is megfogalmazódik a fásítás hasznossága: „A vasutak mentének befásítása, díszes és hasznosító növényzettel való ellátása a vasúti területek gazdaságos és okszerű kezelésének kiválóan fontos feladatát képezi.” (MÁV, 1899.) Az ültetvénytelepítések növényanyagának biztosítására központi faiskolát létesítettek 1890-ban. A gyümölcs-, díszfa és sövénycsemete-faiskolák helyének megválasztásakor célkitűzés volt, hogy a központi állomás mellett, összefüggő területen legyen. Kialakításánál irányelvként szerepelt, hogy a vasúti tulajdonban lévő elhanyagolt területeket művelés alá kell vonni, a vízzel borított, elposványosodott agyagödröket árokkal történő lecsapolásuk után nemesfűz-telepek létesítésére kell felhasználni. A felvételi- és egyéb épületek köré díszfákat, virágzó

3 | Ozslapos és elterülő alak-fák – Erschinger, 1889

2 | A magas vasúti töltések terraszírozása – Erschinger, 1889

4 | „Kétszárnyú részű fűz” nevű alakfa – Erschinger, 1889

51

díszsövényeket kellett ültetni, hogy a vonalban arra haladó szemlélőnek „szórakoztató, kellemes külsőt” mutasson. A folyóvonalak mentén, vonalórházak közelében alma, körte, meggy fajokat javasoltak, míg a rongálásnak kitett helyeken „kevésbé csábító gyümölcsű és kevésbé kényes gesztenye, dió és eperfa” telepítését szorgalmazta a 101. számú útmutató. Egyben felhívta a figyelmet a fásításra nem alkalmas fajokra, amelyek még a mai napig is sajnos a leginkább elterjedtek a vasúti területeken: így az akácfa és a lepényfát, amelyek vastag, tüskés hajtásai, a határos területek gyomosító sarjai, az alig fékezhető gyors növekedése miatt, az ördögcégnát pedig elvadulása miatt nem javasolták telepítésre. Az útmutató a munkák minél gyorsabb végzése érdekében körrendelettel buzdítja a személyzetet a gyümölcsfa-telepítés felkarolására és díjakat tűz ki azok számára, akik a rendelkezésre bocsátott területeken a gyümölcsfatermesztést sikerrel végzik.

Mindezeket a munkákat a Pályafenntartási Szakszolgálat 150-260 km-es szakaszain az Osztálymérnökségek végezték. Az osztálymérnökség alá tartozó pályamestereknek, a hozzájuk tartozó 10-25 km-es szakaszon a következő feladatokat kellett ellátniuk: a kisebb bevágásokban hóvédművek létesítése, ellenőrzése, amelyek először fából, sövényfonásból, vagy nádfonatból készültek. A költséges védművek után arra törekedtek, hogy ahol megfelelő terület állt rendelkezésre, ott élő sövényrel oldják meg a védelmet. Továbbá a fásításra alkalmas területek kijelölése, telepítési munkák irányítása is feladatuk volt.

E pályafenntartási munkáról és az órházak környékének igényes kialakításáról egy német utazó „Ein Kulturbild aus Ungarn” című, 1909-es cikkéből tudunk, mely 6 oldalon keresztül, 21 korabeli fényképpel mutatja be e „Vasútkerteket.” (Möller's, 1909.) E cikket fordítja le 1932-ben Rada Miklós, MÁV főintéző, amelyből pontosan kitérünk, hogy a századfordulót követően éppoly nagy becsben voltak tartva a vasutat övező területek, mint maga a Magyar Királyi Államvasút. (Rada, 1932.) Az órházak körüli gyümölcsfafajtákról és évelőgyákról alapos dendrológiai és pomológiai szakér-

telemmel ír a szerző. Részletesen a Budapest–Hatvan vonalat, és azok órházait mutatja be, amely különlegesen igényes kialakítását –a később majd említett– Beiwinkler Vilmosnak köszönheti. (5-8. kép) Néhány példa az említett fajok közül, melyek minden bizonnyal a mávisták és családjuk alapos gondozása és felügyelete mellett, egyfajta kísérleti kültevésként is szolgáltak. „Az órház előtt keskeny, lécszegéllyel övezett, rövidre nyírt, teljesen gazmentes fűterületen agerátummal ('Kingd von Dresden') befogott pelargóniumgrupp ('Gertrude Pearson') volt. A szélén 12 darab, legnemesebb fajtájú –jelzőtáblácskákka ellátott –, rózsafa állott: 'Schneekönigin', 'Paul Neyron', 'Viscountess folkestone', 'Gorie de Bourg-la-Reine', 'Dr. hogg', 'Perle des Jardins', 'Fischer and Holmes', 'Belle Lyonnaise', 'Pierre notting', 'Mme Carolina Testout', 'Etoile de France' és 'Lyon Rose'. Az órház és a sínek közti kis töltés borostyánnal volt befutva. A gazdasági épület oromfalát 13 darab kifogástalan nevelésű, függőleges füzérkörtefa futotta be (8.kép): 'Herzogin von Angouleme', 'Diel's Butterbirne', 'Raymond de Montlaur', 'Triumph von Jodoigne', 'Gute Luise von Avranches'...” (Möller's, 1909.) A utazó beszámol arról is, hogy az épületek körül jól működő kisgazdaságok is voltak különleges háziállatokkal, szárnyasokkal és rendezett istállókkal. (9.kép) Ahol pedig a gyümölcskultúra ilyen magas, ott természetesen a méhek sem hiányozhatnak! –véli a cikkíró. Sok órháznál a legmodernebb méhészetre bukkant, amivel karöltve jár a madárvédelem is, amit a praktikus madárvédő házíkok és a „gyümölcsallékban elhelyezett több száz művészi madárfészek” is tükröz. (10.kép)

A pályaoári szolgálat tette lehetővé ezt az alapos, gondos, kétkezi munkát, amely a területek szépüléséhez vezetett. A kor gondolkodását mutatja az is, hogy nem pusztán maga a szépség és esztétikai kialakítás volt a feladat lényege, hanem az ezzel járó szociális kérdések orvoslása is, hiszen ezek

61

81

9 |

10 |

a parasztsorból kiemelt emberek kaptak komoly vasutas és kertészeti szakképzést, valamint házat, gazdaságot, amellyel biztos életkörülményekhez jutottak. „Nagyon szerencsés ötlete volt az államvasúti igazgatóságnak, hogy szociális gondoskodása által hű, megbízható, elégedett pályaoöröket nevelt. Az egészséges, szabad természetben való foglalkozás, a természet megfigyelése és szeretete erkölcsileg is megnevesítette őket. A legegyszerűbb és legtermészetesebb módon sikerült így a legnehezebb szociális kérdések egyikét a kertészkedés segítségével megoldani.” (Möller's, 1909.)

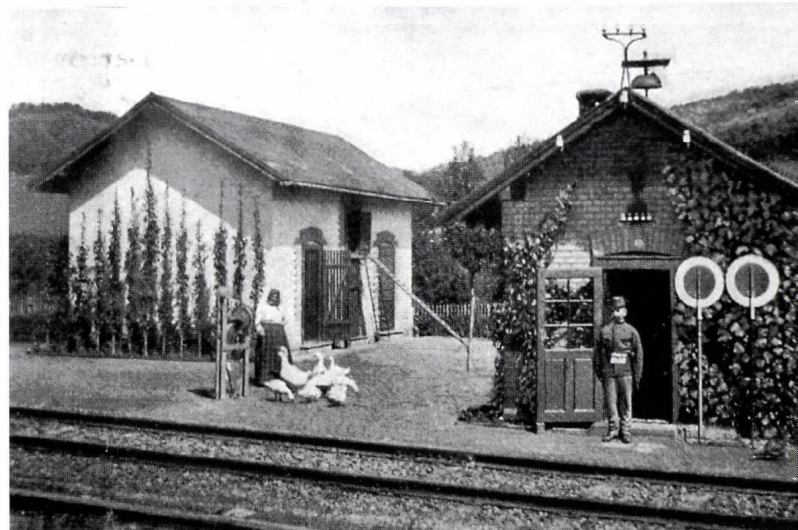
A beszámoló egyéb vasút-kultúrtörténeti érdekességeket is bemutat, mint a Hatvani és Kőbányai Kertészet, és annak alpesi sziklakert-kiültetése; vagy mint a gödöllői Királyi „Váro-Sátor”, mely arra szolgált, hogy ott állítsák fel, ahol nincsen a királyi pár fogadására alkalmas váróterem. Egyszerű vasszerkezete néhány nap alatt bárhol felállítható, és igényes külső és belső díszítése, a kísérő virágkiültetéssel egy egyedülálló vasúti tájérték. (11.kép)

Portörő György főkertész 1914-ben javasolja „...hogy a MÁV tegye lehetővé, hogy a holtan fekvő területek az alkalmazásban lévő, vagy nyugdíjban lévő vasutasoknak, vagy privát felek részére 4-5 évre, haszonbér fizetés nélkül művelet alá kerüljenek, azon feltételek mellett, hogy minden ilyen terület, az arra hivatott szakegységnek által, a talaj minőségének megfelelő fánemekkel legyenek beültetve.” Így egy közös érdekszövetség által oldódna meg a vasúti melletti kihasználatlan területek kezelése. (Portörő, 1914.)

Láthatjuk, hogy a vasúthoz, a MÁV-hoz fűződő viszony milyen szoros volt a vasút mellett élők számára, és a vasútvonalak vonzásterületén belül, a munkákban közreműködők számára is. Ez az egészen a második világháborúig tartó

gondolkodás összetett, integrált környezetszemléletet tükrözött, amely nemcsak az esztétikumra és a gazdaságosságra terjedt ki, hanem a megfelelő növényállomány használatára, az élővilágvédelmére éppúgy, mint a helyi lakosság élet-színvonalának és egészségének védelmére. Ezt a szemléletet tükrözték és népszerűsítették a „mávistákról” szóló cikkek is, mint például Beiwinker Vilmos pályaoőrrel szóló 1932-es cikk, akinek a már említett kőbánya-hatvani vonalrész volt a „strekkeje”: „A rend és pontosság csodálatos összhangja leng át az egész „vonalon”, ezt uralja a váltóőr, az ember, ezt a háza, háztája, a tenyérnyi kertek gyümölcsösei, virágba borult oszlopok, ereszaljak, ragyogóan tiszta ólak, amelyek előnyéből és hasznából fakadt a főmérnök iránti szeretet... Kert, virág igen; szín, alak szóval esztétikai érzéke fejlett volt; a virágot összebarátkoztatta a merev kővel, vassal, vonalzója és közöje szolgálatába állította amazokat!” (Magyar, 1932.)

„Vasúti nosztalgia–utazásom” során remélem jól tudtam érzékelteni azt a harmonikus együttélést, amit az ember tudott teremteni környezetével. „Ökológikus harmónia” volt az élőhelyeken; a vegetáció és az állatvilág számára békés együttélést teremtett maga körül; harmóniát teremtett a gazdálkodás és gondoskodás között, mellyel az országos gazdasági érdekeket az egyéni haszonnal ötvözni tudta; valamint a közmunkák elvégzését a munkahelyteremtéssel és szakképzéssel egyeztette össze; valamint összhangot teremtett a közlekedési infrastruktúra alakította táj és saját lakótája-lakóhelye között! Mindez együttesen olyan érzékenységet tükröz a táj iránt, mely máig példaértékű! E mögött pedig nem csupán az anyagi források álltak, biztos háttérként, hanem a kétkezi munka, és a erős kezű szervezés és a tette-készség, mint Beiwinkler Vilmosé! „Beiwinklert az alantaisai, a váltóőrök zord, kérlelhetetlen zsarnoknak ismerték, de rettegésük mellett is szerették. Tisztaságot, rendet, pontosságot követelt embereitől; követelt és vitt keresztül. Lám, az a német cikkíró a vasúti kocs ablakából meglátja az őrház és a vasút vonal minden porcikájában uralgó és minden részletben egymásba kapcsolódó nyilvánulásait a rend harmóniájának, hogy elálmélkodik afelett!” (Magyar, 1932.)

7 |

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazai vasútépítésekkel párhuzamosan, már 1867-től nagy figyelem fordult a vasút környezetének kialakítására, amely jól tükrözte a szakemberek, és vasúti dolgozók környezetük iránti igényességét. Az első javaslatoktól egészen a 1930-es évekig kísérem végig a szakirodalmat, kiemelve az egyes újításokat, megjelenő korszerű szemléletet. Az egyik kiemelésre érdemes munka Erschinger János „A vasúti töltések és lejtőinek befásítása, valamint a vasúti-vonalak bekerítése gyümölcsfákkal és hasznosító bokornemekkel” című könyve, mely a vasúti sövények típusait és faalapanyagait mutatja be, komplex ökológikus szemléletet tükröz, és több ízben foglalkozik az utazók és a táj közötti látványkapcsolat elemzésével is. A másik egy német utazó beszámolója 1909-ből, mely részletes fajlistákkal mutatja be az őrházak körüli dísznövények kiültetését; a munkák szervezésének hátterét és más vasút-kultúrtörténeti érdekességeket. Cikkemben feltárom, milyen harmonikus szimbiózist tudott teremteni az egyszerű bakter környezetével az élőhelyek terén, gazdálkodás-gondoskodás terén, a szakképzés-ápolás terén, amellyel igényes, jól fenntartott, ápolts külsőt teremtett a vasutat övező területeknek. Remélhetjük, újra megvalósul majd egy 1889-es gondolat: „Hazánkban is lesz idő, midőn a most kopár vasúti töltések a befásítás által új báját kölcsönöznek a fáradt utasok enyhítésére, s a természet bámulóinak örömeire és gyönyörködtetésére.” (Erschinger, 1889.)

SUMMARY

In parallel with building the railway network in the 19th century, great attention was paid on the environment of the railway facilities as well. The special plant usage along the railway embankments gives us helpful advices on how to insert infrastructure into the landscape. In the article, I've compiled a list of background literature and focused on the new views and ideas of that time. One important document is the book of János Erschinger, titled: 'Afforestation of railway embankments and its slopes, as well as hedging railway lines with fruit trees and beneficial bushes'. His work is reflecting ecological view, not only in the way of using plants of ancient assortment and genus, but in landscape design too. It also deals with the relations between the traveller and visible landscape.

Another valuable source is an article of a German traveller, which provides a comprehensive list of flower types and special fruit trees, describing the surroundings of the trackman-houses thoroughly.

All these examples are showing us the harmony of nature, landscape and private gardens, just as the harmony between economical benefits and environmental considerations. We can hope that the words from 1889 will come true in the future:

“There will be a time in our country too, when afforestation will give the presently barren railway banks new charm, soothing the weary travellers, and for the joy and amusement of the beholders of nature.” (Erschinger, 1889.)

Irodalomjegyzék

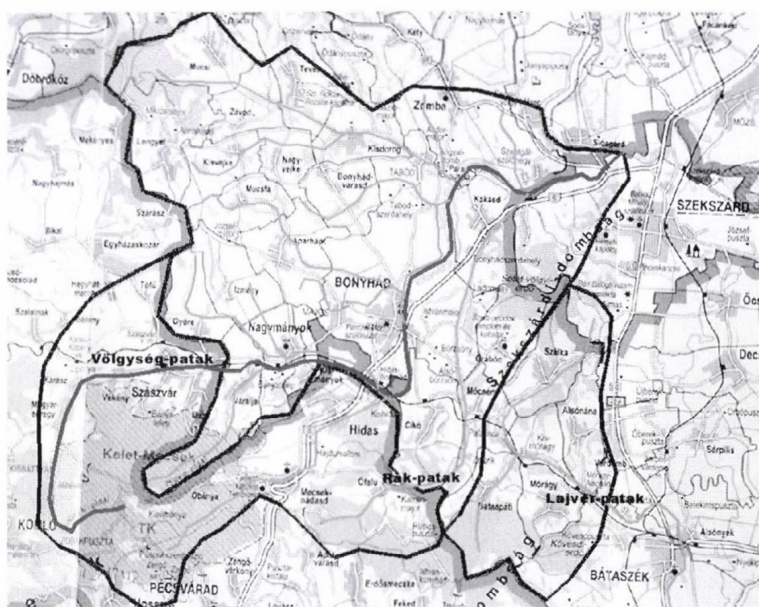
1. Erschinger János (1889): A vasúti töltések és lejtőinek befásítása valamint a vasúti vonalak bekerítése gyümölcsfákkal és hasznosító bokornemekkel, Újpest
2. Geszterédi J., (1942): Vasúti vonalaink fásításának haladása és eredménye az első úttörőktől máig., A pályafenntartás 8.sz., p.57-60.
3. Magyar K. (1932): Beiwinkler Vilmos, Kertészeti Lapok, 21-24.sz, p.2-4.
4. Mágócsy Dietz Sándor (1883): A vasúti töltések befásításáról. Erdészeti lapok, XXII.sz., p.588.
5. MÁV (1899): XXIV.101.számú Útmutatás a vasúti területek befásításáról, Budapest
6. Mere Ferenc (1875): A vasút vonalak befásítása, Földművelési Érdekeink, 5.sz., p.37-38 és p.45-46.
7. Möller's Deutsche Gärtner Zeitung (1909): Ein Kulturbild aus Ungarn - szerző nélkül, 26.sz., p.303-308.
8. Portörő György (1914): Vasúti vonalak és területek befásítása, Kertészeti Közlöny, II.évf., 7.sz., p.2.
9. Rada Miklós (1932): Mozaikkép – Virágos Budapest – Virágos Magyarországról a külföldi szemüvegén, Kertészeti Lapok, XLVI.évf., 14.sz., p.1-3.

A víz- és a tájhasználat változásai

The change of water and landscape use

LEKTOR | CSEMEZ ATTILA

A Völgység kialakulásában feltétlen nagy szerepe van az emberi és a természeti erőnek, így a folyó- és állóvizeknek. A vizek állapota, használata, kezelése híven tükrözi az emberek életkörülményeit, szokásaikat, a termelési viszonyokat és a térség regionális vagy országos szerepét. A Szekszárdtól délre fekvő, egykori völgyességi járásban vizsgáltam meg a tájalkotó elemek közül a vizet. A hangsúlyt a területhasználatok évszázados változásaira és annak okaira fektettem. Céлом a vízrajzi viszonyok és a kapcsolódó vízhasználatok változásának feltárása volt a tájat alakító hatások, törvényszerűségek megállapítása érdekében. A kutatást a 18. századtól napjainkig végeztem.

A hazai malomirodalom feltárása mellett a kutatásban értékes források voltak a helytörténeti dolgozatok, Tolna megyére és a Völgységre vonatkozó tanulmányok, térképek és vízrendezési tervek. A térbeli lehatárolást a vízgyűjtő és a földrajzi-néprajzi összetartozás alapján végeztem el. A terület legnagyobb része a Völgység-

patak vízrendszerébe tartozik a Lajvér-patak völgyének egy része is. Bár a Lajvér nem a Völgység-patakba torkollik – a hasonló tájkarakter miatt – mégis a Völgység-hez célszerű sorolni vízgyűjtőjének jelentős részét.

Az időbeli lehatárolás elég pontosan meghatározható: a Rákóczi-szabadságharc végétől (1711) napjainkig. A 150 éves török uralom második felében Tolna megye népessége – a Dunántúl többi részéhez hasonlóan – igen jelentős mértékben lecsökkent. Egy 1710-es alispáni jelentés szerint (Tóth A. Polónyi N. 1965) a falvak száma 20 körüli, melyekből a legnagyobbban sem volt 20-nál több porta, összesen mintegy 2000 főt kiteve. A szám nem nagyon változott 1715-re, amikor az éves megyei összeírás szerint 16 helységben volt malom (Kárpáti, 1987.), ezeknek közel fele a Dunán épült. A Rákóczi-szabadságharc után megindult a megye benépesítése: a földesurak Németország közép részéről hívtak be telepeseket a terület megművelésére és nem

utolsó sorban az adó megfizetésére. A betelepítés hatékonyságát jelzi, hogy 1720-ra a lakosságszám már 10 000 fő körüli a megyében (Ac nád, 1896.). A földművesekkel együtt mesteremberek, például molnárak is érkeztek. A molnár mesterség a 14-16. században faragómolnárt jelentett, aki képes a malom és tartozékai megépítésére és sok egyéb famunkára is az őrlés mellett, később a céhek kialakulásakor azonban a tevékenységet az őrlésre korlátozták: a molnár szó a 18. századtól már csak az őrlőmolnárt jelentette. A mesteremberek számának növelése érdekében az 1723. évi országgyűlés törvényt hozott, melyben kimondják, hogy "mindennemű kézművesek 15 évre nyerendő minden köztehertől való felszabadítás biztosítása mellett az országba hívassanak" (Domonkos, 1974.). Bár az adóösszeírásokban nem tükröződik a törvény megvalósulása, mégis jelentős vonzóerő lehetett a betelepülni szándékozóknak.

A Völgység – mint ahogy neve is jelzi – völgyekkel sűrűn tagolt dombvidéki táj, a völgyek mélyvo-

nalán futó patakokkal. A tájhasználat során kialakult rend szerint a völgyfenéki részeken voltak a falvak kaszálórétjei, amelyeken az intenzív szarvasmarha-tenyésztés és a lovak számára a 18. század közepétől a második világháború utáni kitelepítésekig a szénát természetették.

A vízrendszer (ld. 1. ábra) meghatározó vízfolyása a Völgység-patak, mely a Baranya megyei Komló közelében ered, továbbfolyik keleti irányba és Mázánál lép Tolna megyébe. Bonyhád alatt északnak fordul, majd Kakasdnál újra keletre, végül a Sióba ömlik. A Völgység-patak egész vízgyűjtőterülete körülbelül 600 km², ebből a Tolna megyébe eső rész kb. 400 km² és a Lajvér-patak Völgységbe eső vízgyűjtője kb. 90 km². Az egész vizsgált terület mintegy 690 km².

A patakokra települt malmok igen fontos szerepet játszottak a mindennapi életben és jól is jelezték a tájhasználatban bekövetkező változásokat, ezért térek ki bővebben a patakmalomok számának változására. Mivel a vizsgált időszakban az emberi táplálkozás egyik fő, ha nem legfőbb eleme a gabonafélékből készült kenyér és

tésztafélék, ezért logikus következtetésnek tűnik azt állítani, hogy a népesség számának változásával egyenesen arányosan változott a malmok száma is. A kutatás során azonban ennek az ellenkezője bizonyosodott be. Három féle forrást hasonlítottam össze (ld. 1. táblázat): a különböző korokból származó térképeket, a malomösszeírásokat és a lakossági összeírásokat. Az eredményt pontdiagramon ábrázoltam (ld. 2. és 3. ábra). Amint az látható, a völgységi patakmalomok száma a 18-19. században volt a legnagyobb, utána határozott és gyors csökkenés figyelhető meg. A második ábrán fekete négyzettel jelzett adatokat összeírásokból, irodalmi forrásokból nyertem, a szürke körrel jelletteket pedig térképekről állapítottam meg. Bár a térképi és az összeírási adatokból kimutatható tendencia azonos, a 19. század második felében a kettő között különbség tapasztalható. A valóság megállapítása azért nehéz, mivel az 1860-as térképi adat (75 malom) a második katonai felmérésből származik, amely igen pontos volt. Az 1869-ből származó összeírásban a működő malmo-

kat vették számba településenként (97 malom), a 24 órás őrlőkapacitás feltüntetésével együtt, tehát ez az adat is biztosnak tűnik. A malmok és a népesség számának összehasonlításakor szintén a 19. század második fele jelzi a fordulópontot. Ekkorra a lakosságszám növekedése a malmok számának növekedésével együtt megáll, és míg előbbi állandósul, utóbbi gyors csökkenésnek indul.

A 19. század végéig az őrlést kizárólag végző patakmalomok eltűnésének megértéséhez meg kell ismerkednünk a malmok különböző fajtáival. Jelen dolgozatban részletesebben csak a vízzel és gépi erővel hajtott malmokkal foglalkozom. A vízimalmokon belül megkülönböztetek hajómalomokat és patakmalomokat. Előbbiek nagy vízhozamú folyókra települtek, mint a Duna és őrlőszerkezetük egybe volt építve a hajóval, amely tetszés szerint változtatta helyét, időnként jelentős forgalmi akadályt képezte.

A Völgységben a patakmalomok voltak általánosak, melyeket három kategóriába szokás osztani a vízajtás és a malomkerék egymáshoz viszonyított helyzete alapján. Léteznek alul

1 TÁBLÁZAT

Évszám	Malom-szám térképek szerint	Malom-szám összeírások szerint	Gépi hajtású malmok száma	Tavak száma	Népesség száma Tolna megyében	Forrás
1696					947 (adózó?)	Alispáni jelentés
1710					2000	
1720					10.000	
1728		64 molnár a céhben				Kárpátiné, Tanulm. XI. köt., összeírás
1752		54				Tml. összeírások, 036
1783-1784	97				133.000	I. kat. Felmérés
1818	87					Schneemann-féle térkép
1828		90				Regnicoláris összeírás, Kárpáti Andrásné
1829		52, Völgység-patak				Szitkovics Sándor, Bonyhád és a Völgység vízimalmainak története
1856-1860	75					II. kat. Felmérés
1863		68, Völgység-patak				Szitkovits Sándor, összeírás
1869		97				Kárpátiné, Tanulm. XI. köt., összeírás
1880-1881	67				253.000	III. kat. Felmérés
1929		30	11			Szilágyi J.: Mindentudó kalauz T. megyéről
1943	51					III. kat. Felmérés pontosítva
1950	24			4		Topográfiai 25 000-es
1953	7			5		Topográfiai 25 000-es
1979				18		Topográfiai 25 000-es
1987				21		Topográfiai 25 000-es
2001					249.683	Tolna megye weboldala

csapott, középen csapott és felül csapott – ezen belül szabadlapátos és rekeszes – patakalmok. Az alulcsapott malmokat a bővizű patakokon használták, míg felülcsapást alkalmaztak a kisebb vízhozamú hegy- és dombvidéki patakokra települt malmoknál. A felülcsapás nem csak a víz mozgási, hanem helyzeti energiáját is hasznosította, amely jelentős energiátöbbletet eredményezett. A megnövelt helyzeti energia abból keletkezett, hogy a malom fölött bizonyos távolságban elvezették a patakot a víz egy részét a megépített malomárokba. A malomárok pár százalékos lejtése kevesebb volt, mint az eredeti pataké, így a malomkerékre magasabbról lezúduló víz több energiát adott át a lapátoknak, mint az alulcsapott kerék esetében.

A felülcsapott patakalmokon belül is két típus alakult ki: a szabadlapátos és a rekeszes vízikerekű. Utóbbi a víz helyzeti energiáját duplán hasznosította, mert a lapátokra zúdulás után a kerékrekeszekben meggyűlt víz tömege további nyomatékot adott át a hajtótengelynek (Molnár L. 2005). A kutatások alapján biztosan állítható, hogy a Völgységben többségben voltak a felülcsapott malmok, azt azonban nehéz megmondani, hogy milyen arányban voltak szabadlapátosak és rekeszesek.

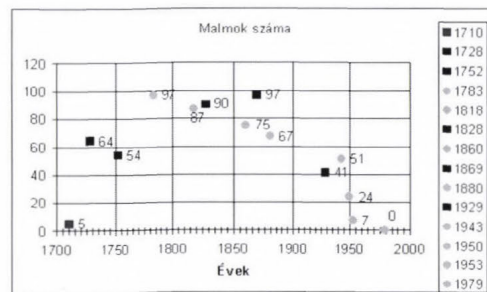
További részletezést érdemel a patakalmok következtében létrejött vízrendszer. A szekszárdi levéltárban a peres iratok között sok olyan található, mely a molnárok ellen panaszkodik, mivel azok a malomgáttakkal elrekesztett vízzel elárasztották a földeket, legelőket vagy a malomárok kitisztításának elhanyagolásával annak mocsarasodását idézték elő.

A német betelepítés és a konszolidálódó viszonyok között gombamód szaporodó malmokat a nagy vízkor felgyülemelő víz kiáradásának elkerülése érdekében tilos volt a 18. századtól közvetlenül a patakra építeni (Sztikovics 1989). Csak külön malomárokra volt szabad malmot telepíteni. Bár írásos bizonyítékát nem találtam a tiltásnak, de már az első katonai felmérés 1783–84-ből származó szelvényei is egyértelműen ábrázolják, hogy ember

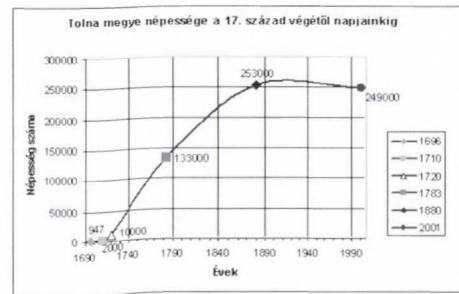
által épített, mesterséges csatornákról beszélhetünk a malomárok esetében.

A malomárkot egy csapgerendával ellátott zsilip választotta el a patakmedertől. A csapgerenda magasságát általában szerződés állapította meg annak érdekében, hogy a molnár ne vezethessen ki túl sok vizet a patakból. A malomárok állandó karbantartása a molnár és legénye feladata volt, és ha figyelembe vesszük, hogy egy-egy malomhoz tartozó árokhossz több száz méter is volt, akkor megállapíthatjuk, hogy a malomárok rendezése jelentős napi elfoglaltság volt.

A malomárok vizét a zúgó vezette rá a lapátra, ha azonban túl sok víz jött, akkor a szabadzúgón elvezették a kerék mellett. Sok malomnak külön árapasztó csatornája is volt, mely a fölösleges vizet visszavezette a patakmederbe. Egy malomárokra több malom is települt, négynél több azonban nem

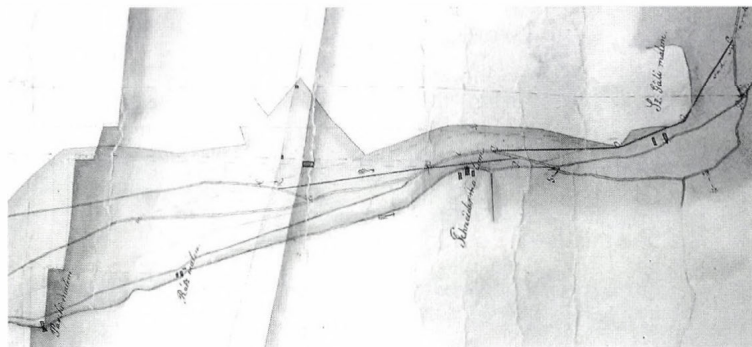
2 |

3 |

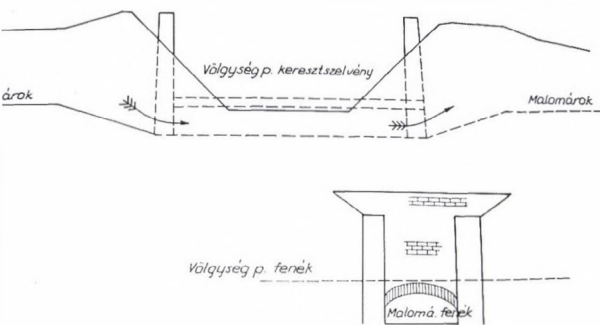
jellemző. A vízrendszer bonyolultságát jól szemlélteti az a felmérés, amelyet Podolay János megyei mérnök készített 1829-ben a Völgység-patak vízgyűjtőjének rendezésére (ld. 4. ábra).

Ez volt a vizsgált térségben az első terv, mely vízrendezési célból készült. A kornak megfelelő eszmék szerint a fő cél a vizek gyors elvezetése volt, ezért Podolay ahol tudta, javasolta a kanyarok átvágását. Bár a tervező által javasolt vízrendezést a megyei közgyűlés azonnal elfogadta, de a munkálatok csak 1837-től folytak intenzívebben, mert nem tudtak megegyezni a költségek viseléséről. Ekkor rendezték a Völgység-patakat a Váraljai beömléstől a Szekszárd–Zombai útig. A téma alapos kutatója, Sztikovics Sándor szerint 1830-ban építették azt a három vízbújtatót is (ld. 5. 6. ábra), amely lehetővé tette, hogy a malomárok és a patakmeder egymást emeletesen keresztezze (Sztikovics, 1989.). A vízbújtatók, más néven szifonok megépítése és az egész vízrendezés azért történhetett meg – az anyagiak rendezése után – viszonylag problémamentesen, mert a patakok mellett fekvő rétek nem magán, hanem közösségi tulajdonban voltak, így csak a község előljáróságának beleegyezésére volt szükség a munkálatok elvégzéséhez. Podolay tervén is világosan kivehető a rétbirtokossági határok.

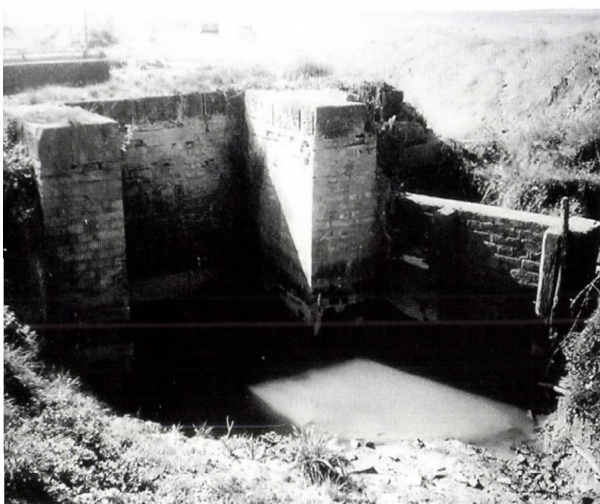

4 |

5 |

6 |

A patakalmok a 19. század közepén élték fénykorukat, utána azonban számuk gyorsan csökken és egy évszázad alatt szinte nyomtalanul eltűnnek. Mi a változás oka? Nem más, mint a gépi erővel meghajtott malmok megjelenése és térhódítása. A patakalmokban hagyományosan egy féle őrlést végeztek: a parasztőrlést, amelynek során a lisztet nem szitálták meg, hanem a korpával együtt adták vissza a gazdának a saját búzájából megőrölt lisztet. A szitáról Magyarországon 1579-ben van először írásos feljegyzés, ám még a 18. század végére is csak a malmok fele használta. A völgyeségi járásban 1869-ben még 97 patakmalom és 2 gőzmalom van, az 1872. évi

Térkép évszáma	Tavak száma a térképen
1943	0
1950	4
1953-1959	5
1979	18
1987	21
2005 (helyszínelés alapján)	22 (helyszínelés alapján)

2 TÁBLÁZAT |

ipartörvény hatására azonban (a céhek eltörlésével nem volt szükség céhes engedélyre, hanem szabadon lehetett ipartársulatot alakítani) a gőzmalomok száma rohamosan megnőtt, és mivel egy napi őrlőképességük közel 19-szerese a patakalmoknak, ezért a patakalmoknak hamarosan leáldozott. A gőzmalomok – bár nem adták vissza a gazdáknak a saját gabonájukból őrlött lisztet, hanem vámörleszt végeztek – kivétel nélkül alkalmaztak szitát és segítségével sokféle lisztet tudtak előállítani, gyorsan, jó minőségben. A patakalmoknál túlélési lehetőséget jelentett, ha a vízikereket turbinára cserélték és benzinmeghajtású kiegészítő őrlőszerkezeteket is üzembe állítottak.

Tolna megyében a gőzmalomok száma 1885-ben 11 volt és 1894-ben is csak 34-re nőtt, ekkorra a patakmalomok számának csökkenése 32%-os volt. Az 1860-as években Magyarország gazdaságának húzóágazata a malomipar lett és több lisztet exportáltunk, mint az összes európai ország együttvéve. Mindeközben a patakmalomokat lassan tönkretette a gőz- és hengermalmok konkurenciája: Tolna megyében 1906-ban 180 patakmalom volt, 1914-ben már csak 58. 1863 és 1945 között a patakmalomok száma 80%-kal csökkent. A második világháború után a központosítás és az államosítás a többit is megszüntette vagy ellehetlenítette. A malomárkok karbantartás hiányában gyorsan feliszapolódtak, elmocsarasodtak és mára jó részüket betemették. Bonyhádnál a csapadékvíz-elvezető rendszer részeként hasznosítanak bizonyos szakaszokat.

A patakalmok és a patakok vízrendszerének áttekintése után térjünk át az állóvizek témakörére. A vizsgált terület térképeinek tanulmányozásakor a tájalakulás szempontjából igen érdekes jelenség tűnik fel, úgymint a tavak megjelenése a Völgyességben. Az 1943-ban készült 1:50000-es léptékű térképen még egy tavat sem jeleztek, a hét évvel későbbi térképen azonban már négy tó volt. 1953-ban öt, 1979-ben 18, 1987-ben 21 és

az utolsó térképezés óta eltelt idő alatt is eggyel nőtt a tavak száma, tehát a valamikori völgyeségi járás területén, ahol 28 település volt, ma összesen 22 tó van (ld. 2. táblázat). Ezek – a tabódi tőzgebányászat eredményeként létrejött tó kivételével – mindegyike völgyzárógátas mesterséges tározótó, melyeket horgászat és haltenyésztés céljából hoztak létre és ma leginkább üdülésre használnak. A tavak vízfelszínének összes területe 438 ha, a teljes vizsgált terület 0,88%-a. Párolgásukkal nagyban javítják a Völgyesség helyi klímáját, esztétikai értékükkel és rekreációs hasznosíthatóságukkal nagyban növelik a tájpotenciált.

A tavak kialakulásának kettős oka volt; egyrészt a malmok és malomárkok felhagyása, másrészt a mezőgazdaság gépesítése, a traktorok megjelenése. A malomárkok felhagyása a völgyfenéki területek rendezetlenségét növelte, csakúgy, mint a mélyen fekvő kaszálórétek művelési intenzitásának jelentős csökkenése. Az időszakosan vízborított ún. savanyúfüves kaszálókon természetük az a szénát, amit a szarvasmarhák nem, csak a földek műveléséhez alkalmazott lovak fogyasztottak el. A savanyúfüves kaszálórét-társulásokban a pázsitfűféléken kívül sás, káka és más vizes élőhelyeket kedvelő fajok is megtalálhatók. A traktorok mezőgazdasági alkalmazásának általánossá válásával azonban a kaszálórétek szükségtelenné váltak és a felhagyott malomárkok rendszerhez hasonlóan művelés hiányában a természetes szukcesszió vette birtokba a nedves réteket.

A bozótos területeket kedvezőbben lehetett hasznosítani az egyes mély völgyrészekben a patakok felduzzasztásával és tározó- illetve halastavak létrehozásával, egyrészt ez indokolja a 22 tározó létrejöttét. Másrészt a felhagyott területek szántóföldi művelésbe vonása indította a tájgazdait a völgyek átalakítására. Más völgyrészekben nem duzzasztották fel a vízfolyást, hanem lecsapolóárkokkal víztelenítették a völgyfenékeket. Ilyen nagyarányú tájformáló munkát hajtott

5 | Az 1830-ban épített vízbijutatók vázlata. | Forrás: Kulturális Hivatal, Szélesfehértár, In: Szikoric, 1989 |

6 | Az egyik 1830-ban épített vízbijutató. | Forrás: Szikoric, 1989 |

2 | TÁBLÁZAT: A tavak számának alakulása a Völgyességben. | Forrás: saját összeállítás |

végre a Völgység Népe tsz. a hetvenes évek elején, melynek során mintegy 150 ha-t érintő rétet csapoltak le 24 km-nyi vízlevezetőárokokkal.

A tájalakulás megismerése után leszűrhető, hogy a Völgység vízrendszere ma is rejt magában olyan értékeket, melyek feltárássra, megőrzésre, fenntartásra, bemutatásra érdemesek úgy a mindennapi élet, mind a tematikus turisztikai kínálat bővítése céljából. A patakalmi vízhálózat egyes elemeinek helyreállításával (pl. vízbújtatók, egyes malomárok-szakaszok vagy egy teljes malom és árokrendszere), újbóli üzembe állításával olyan termékek és szolgáltatások teremthetnek meg, melyek egyaránt szolgálják a táj megtartóképességének és sokszínűségének, változatosságának növelését.

A tavak jelenlegi használata nagyban függ az elérhetőségtől. A gépkocsival megközelíthető tavak általában kedveltek és gyakran használtak a horgászok körében, míg a gépjárművel nehezebben elérhető, utaktól távol eső tavakat kevésbé használják üdülésre. A téma további kutatást érdemel a tórendszer ökológiai állapota, műszaki megoldásai, használata, terhelhetősége tekintetében, a völgységi vízrendszer komplex szemléletű felmérése és a konkrétabb javaslatlattétel érdekében.

Források:

1. Acsády Ignác (1896): Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam, XII. kötet, p. 379., Budapest
2. Domonkos Ottó (1974): A kisiparok néprajzi kutatása. In: Ethnographia pp. 18-37.
3. Frey György Péter: Malmok Mecsek-nádasdon és Öbányán. In: Architectura Hungariae, V. 4., <http://arch.et.bme.hu/20/20frey.html> (2005. június 9.)
4. Kárpáti Andrásné (1987): Adatok Tolna megye malomiparának történetéhez. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből XI., Tolna megyei Tanács Levéltára. szerk. Dobos Gyula, Bonyhád

SUMMARY

Human and natural forces such as rivers and lakes have large effect on forming a given landscape. Presently I examined water from the landscape elements in the past Völgység-district, south of Szekszárd with a special attention on changes of the land use and its causes. I researched the area from 18th century until nowadays.

According to the first military mapping, overwhelming majority of the mills in the Völgység were originally constructed on a separate flume. Quantity of water flowing in the leat was regulated by strict rules and the leat was maintained thoroughly by the miller on daily bases. Number of mills dropped drastically till the end of the 19th century, from a village/mill ratio over 3 to zero, due to hard economic competition, development of technology and historic events, and mills disappeared almost totally by today. The remained mills are used differently from the original purpose while nothing was left from the leats.

Völgység lakes call attention on another interesting land use change. Lakes cannot be found on maps prepared before the 20th century but until the middle of the 1950's flooded meadows are on the given places. On these flooded meadows the so-called "sour" hay was cultivated. Cattle did not eat the sour hay only horses did. From the middle of the 20th century –when animal power was changed by machines in the agriculture– the meadows were transformed into detention and fishing lakes. Today 22 such lakes can be found in the Völgység that add considerable landscape potential and aesthetic values to the landscape.

5. Kárpáti Andrásné (1991): A Völgység malomipara az 1828. évi regnicoláris összeírás tükrében. In: A Völgység két évszázada. szerk. Szita László, Szöcs Zoltán. Bonyhád
6. Nemesné Ipoly Márta (1982): Malmok, ipari és gazdasági létesítmények az első katonai felmérés térképszelvényein 1782-1785. Hadtörténelmi Térképtár, Budapest
7. Szilágyi Mihály (1983): Az újratelepülő Tolna megye 1710-1720. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből X., Tolna megyei Tanács Levéltára. szerk. Dobos Gyula, Bonyhád
8. Szitkovics Sándor (1989): Bonyhád és a Völgység vízimalmainak története. Kézirat, Tolna Megyei Levéltár
9. Szitkovics Sándor (1994): Fejezetek a

- Tolna megyei malmok történetéből. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből IV., Tolna megyei Tanács Levéltára. szerk. Dobos Gyula, Bonyhád
10. Tolna Megyei Levéltár, Conscriptio Bonyhád, 1828.
11. Tolna Megyei Levéltár, Közgyűlési iratok, Lajstromszám 368/1814.; 4:94/1826.;1647/1825.;354, 1586, 2747/1828.; 927, 2446/1829.
12. Tolna Megyei Levéltár, Összeírások, Ö34, Ö36
13. Tóth Andrásné Polónyi Nóra (1965): Egy tolnai táj a XVIII. században. In: MTA Dunántúli tudományos Intézete Értekezések 1964., Budapest
14. Trenk Béla (1936): A vízszabályozások Tolna vármegyében a 18. században. Pécs

Tájformálás: a nemzetek önkifejezésének eszköze

Landscape shaping and national identity

LEKTOR | JÁMBOR IMRE

TÁJ ÉS SZÜLŐFÖLD

A táj „a társadalmi igényeknek megfelelően a bioszférából nooszférává alakított, emberi-esített természet, emberi környezet”¹, vagyis a tájat formáló társadalom tükré. Igaz ez Erdélyre is, ahol a kedvező természeti adottságokat kihasználva, azokba szervesen beépülve tudott a hagyományos tájhasználat, a különböző etnikumok építészeti kultúrája és az arisztokrácia több évszázados kapcsolatrendszere egyedi tájjelleget kialakítani. A nooszféraként értelmezett, kultúra és civilizáció burkát képező kollektív emlékezet Erdély esetében egészen a trianoni csapásig fejlődött, vastagodott. Erdély elcsatolásával azonban olyan társadalmi és politikai folyamatok bontakoztak ki, melyek semmibe vették a nemzet megmaradása érdekében is fontos, sokunk számára a transzilvanizmus részeként értelmezhető, hagyományokban gyökerező tájkultúrát. Ezáltal annak az eszmei, kulturális háttérnek a tudatos elsovasztása indult meg, mely a tájfogalom földrajzi, fizikai kereteit

folyamatos szellemi jelenléttel kiegészítve, a tájat a nemzeti identitás egyik fő kifejezőjévé emeli.

Egy táj részletei, ciklikus változásai, a táj élménye, a tájban lejátszódó események, a tájképek összefüggő sorozata az emberi egyedfejlődés legfogékonyabb – gyerekkori – korszakában erőteljesen belevésődik tudatunkba. Ezeket a mindennapi életünket formáló élményeket – mint pszichológiai értelemben vett „gyerekszobánkat” – soha nem felejtjük el. Meghatározóan hatnak a viselkedésre, az önismeret, önkontroll, jellem, erkölcs alakulására. Meghatározzák egy adott helyen élő közösség tájtudatát, táj-jövőképét. Így válik a táj szülőfölddé.

TÁJ ÉS TÁJKÉP

Az utóbbi 60 évben az erdélyi tájra rányomta bélyegét a rablógazdálkodás a gyors és lehető legnagyobb gazdasági haszon reményében. A táj szellemi megközelítése, a táj és társadalom közös jövőjének biztosítása háttérbe

szorult. Mai napig nem tudatosult a 21. századi erdélyi társadalomban, hogy a tájformálás felelősség, olyan vállalás, melyet személyes lelki és szellemi indítékok nélkül nem szabad végezni. Az erdélyi tájjelleg az 1989-es politikai „fordulat” óta legalább annyi veszteséget tudhat magáénak, mint a kollektivizálás, a falurombolás és az erőszakos lakótelep-építési politika időszakából származó károk.

Napjainkra Erdély-szerte méltatlan környezeti állapotok tapasztalhatók. A jelenlegi helyzet kialakulásának okait vizsgálva a következők állapíthatók meg:

1. Romániához csatolásával Erdély sokszínű etnikai, vallási, ideológiai, kulturális sokszínűségét a bizánci hagyományokból építkező ortodox civilizáció államszervezete minden áron igyekezett (és igyekszik napjainkban is) saját egységébe beolvasztani. Ez a nemzetállami törekvés a hagyományokra épülő településképet, tájhasználatot megingatja, átalakítja. Komoly problémát jelent tehát a korábbi etnikai arányok lényeges módosítása, mely a kulturális sokszínűség elvesztéséhez vezet. A többség egyre erőteljesebb jelenléte és a kisebbség politikai kiszolgáltatottsága egy balkáni társadalomhoz, ezáltal pedig egy, a Kárpát-medence tájkultúrájától idegen, az itt kialakult értékrend szerint igénytelennek tűnő táji és települési környezet kialakulásához vezet.

2. A gazdaságban, illetve a gazdaságpolitikában a 20. század második felének évtizedeiben végbement átalakulások: az erőltetett (és teljességgel ésszerűtlen) iparosítás, illetve az ezzel párhuzamos és ennek szolgálatába állított mezőgazdasági kollektivizálás egész Erdély területén siralmas állapotokat teremtett, táji örökségünk fokozatos felszámolását

11

31

eredményezte. Megszüntette a tájfejlődés folyamatában elsőrendű szerepet játszó ember-természet közti közvetlen függőségi viszonyt, a falusi, röghöz kötött lakosságot elszakította-távolította a tájtól, a városi kultúrát megteremtő nemesi-polgári réteget száműzte. Csupán néhány nagyüzemi termelésre alkalmas terület őrizhette meg hagyományos tájjellegét, a történelmi városrészek pedig, mint tudjuk, az utolsó pillanatban bekövetkezett fordulat révén menekültek meg a „szisztematizálástól”. Ehhez adódik még ráadásnak az 1990-es évektől a nyugat-európai „civilizáció” egyre erősödő utánzása. Az erőszakosan és széles körben elterjedő „modern” életmód-modell, valamint ennek különböző - nemzeti értékeink szempontjából általában rossz-értelmezései a tájképben is megjelennek. A régóta áhított, de lassan történő privatizáció nem veszi figyelembe a helyi kötődést, az örökség visszaállítását, csupán az anyagi kártérítést tűzte ki célul. Így nem meglepő, hogy

Erdélyben a táj iránti érzékenység sokkal kisebb, mint a táji hagyományait ma is őrző országokban.

3. A felgyorsult társadalmi fejlődésre a tájhasználat és tájvédelem szempontjából megfelelően reagáló szakembergárda, a szakirányú (tájépítészeti, településtervezési) képzés hiányában, nem áll rendelkezésre. Szakemberek nélkül az egyre tornyosuló konkrét kérdések megoldása várat magára. A tájépítészeti feladatokat részlegesen felvállaló, a szakmai határterületek képviselőiből kikerültek, illetve a maguknak szót és hatáskört szerző laikusok komplex szemléletet és gyakran hozzáértést nélkülöző beavatkozásai nem képesek megoldani a feladatokat. Mert bár a tájkonfliktusok megoldása, a településmegújítás nem egy szűk szakmai csoportra hárul, hanem társadalmi cél, az értékek felismerése, az akcióprogram kidolgozása, irányítása mindenképpen hozzáértő, képzett szakember feladata lenne.

4. A jogi szabályozás és a területi tervezés kialakulatlansága egyelőre

működésképtelenné, lehetetlenné teszi a szubszidiaritás elvének alkalmazását a tájtervezés folyamatában. Románia központi regionális felosztása csak az 1990-es években kezdődött meg. Sajnálatos – de a román politikát ismerve előrelátható – módon ez a felosztás nem követte a logikus földrajzi-etnikai adottságokat szem előtt tartó, történelmi regionális határokat. Ez szintén magyarázata annak, miért van tájkultúra, településkép és környezeti kultúra szempontjából is nehéz helyzetben ma nem csak Erdély, de egész Románia. Mert vitathatatlan, hogy Erdély egységes területe mind gazdaságilag, mind társadalmilag meghatározó szerepet tölt be Románia térszerkezetében.

TÁJ ÉS TÖRTÉNELEM

„A tájalakulás több évszázados, esetenként akár évezredes folyamat, melyet az egyéni és közösségi érdekek erőteljesen befolyásolnak. A táj, mint élettér, tudatos és tudattalan emberi tevékenységek együttes következményként alakult ki, egy adott hely és az ott élő emberek szellemiségén alapszik.”² Egy hely, egy vidék, bár fizikailag létezik, mint a helyhez kötődő emberi közösség élettere, önmagában még nem táj. Az ott élők memóriája, szellemisége: hiedelmei, hagyományai, kultúrája révén válik azzá.³ Ahhoz, hogy megértsünk egy tájkultúrát, az egymást követő generációk tájszemléletének alakulását is ismernünk kell:

21

2 | Fekete A. (2004): Hagyományok, tájszemlélet, tájfejlesztés, Ókotáj, 33-34. szám, Budapest, 87-92.

3 | Eptistle to Burlington (1731)

4 | Cros Kárpáti Zsuzsa (2001.): A táj: a hely memóriája, Táj 21 Konferencia előadásai, Budapest

4 |

hogyan látták, érzékelték, értékelték és ennek függvényében, hogyan alakították környezetüket. Táj kultúra és nemzeti identitás összefüggései kézenfekvőek a különböző nemzetek kultúrtörténetében. A táj formálása olyan tartós jelek tudatos kialakítását, elhelyezését jelenti, mely jelképrendszere segítségével egyértelműen megmutatja az illető tájrészlet kulturális hovatartozását. A nagytájak összessége maga az ország, az egyes tájrészletek összerakásából kialakuló kép pedig az országban lakó nemzet vagy nemzetek közösségeinek összetartozását, vagy éppen ezek kulturális különbségeit jelzik. A gazdag, változatos tájképet a különböző természetföldrajzi adottságokon túl az eltérő kultúrák keveredése biztosítja. A tájalkotás sok esetben a nemzetek közti versengés, rivalizálás tárgyát képezte és képezi most, a nemzeti önkifejezés egyik eszköze. Amely nemzet ezzel bánni tud, az a helyhez, tájhoz való kötődését, társadalom és táj kapcsolatának folytonosságát a lehető leghatározottabban tudja megmutatni. Amely nemzet ezzel úgy tud bánni, hogy saját érdekében másokat is érvényesülni hagy, az a tolerancia szép példáját mutatja, melyből hosszú távon ő is kellőképpen profitál.

Az angol Shaftesbury 1712-ben „Letter concerning design” című művében a kertművészetben és tájalkításban (de egyéb művészetekben is) kifejezésre jutó „nemzeti íz” („national taste”) szükségességéről ír. Alexander Pope angol filozófus életművében,

az „Essay on criticism”-ben párhuzamot von az angol és a francia nemzetek között. Az angol tájképi kertmozgalom klasszikus példájaként említhető, Bridgeman, majd William Kent által Stowe-ban kialakított korai tájképi kertet az önkényuralmat szimbolizáló Versailles-i barokk kert ellenpéldájaként említi⁴. Az összehasonlítás lényege: a természet győzedelmeskedik a művészet fölött, a szabadság a zsarnokság fölött, és végső soron az angol nemzet a francia nemzet fölött. Pope művében a Tájképi Kert (mint a nagy léptékű tájalkítás első tudatos példája) először azonosul Angliával, a felvilágosult brit életelmével, mely felfogás a következő évszázadokban világszerte ismertté és elfogadottá válik.

A német példa az útkeresés, a vívódás kézzelfogható bizonyítéka ebben a tekintetben. Christian Cay Lorenz Hirschfeld főművében, a „Theorie der Gartenkunst”-ban sajátos német stílus, tájkarakter kialakításának lehetőségére és szükségességére céloz⁵. Szerinte a német tájalkításban az arany középut lenne a helyes a francia természetellenes („Unnatur”) barokk és a brit természetközeli tájkert szolgálai utánzása („sklavischen Nachahmung”) között.

Bár a kertet (még ha tájkert is) a tájjal azonos súllyal említeni nem

minden esetben ildomos, jelentősége a tájkép szempontjából jóval nagyobb, mint első hallásra tűnhet: a kert - filozofikus megközelítésben - az édenkert földi másaként, „az emberiség egyik legjobb találmánya és eszköze, hogy otthon érezhesse magát ebben a világban”⁶. Érthető hát az a folyamatos törekvés is, melynek célja a vad természet, a „kozmosz”⁷ határán kívül eső idegen területek meghódítása. Ha „a tájtervezés nem egyéb, mint a parkosítás, sőt a várostervezés kiterjesztése”⁸, akkor még nyilvánvalóbbá válik a kertépítészeti módszerekkel elindított tájalkítás jelentősége. A tájkert, erőteljes komponáltsága ellenére is a környező tájelemekből inspirálódott, melyek a maguk idejében a több évtizedes, évszázados hagyományos tájhasználatnak köszönhetik megjelenésüket⁹. Az uradalmi központ, ahol a vidék egyetlen jelentősebb kertje kialakulhatott, mindig szimbolikus jelentőséggel bírt: a térség kulturális, gazdasági és társadalmi központját jelentette. A hasonló kulturális gócpontok számának növekedése a környezet egyre erőteljesebb alakításához vezetett¹⁰. Daniel Defoe „Tour through Great Britain” című művében 1724-26 közötti angliai körutazásának élményeit közli, kihangsúlyozva, hogy útja során minduntalan kisebb-nagyobb

5 |

birtokokba („county estates”) ütközött, melyeket a kultúra terjesztőinek nevezett. Az uradalmi központok ugyanakkor az eszmei áramlatok, a modern kertészeti vívmányok népszerűsítői az ország különböző vidékein. Ugyanezek a gondolatok hatják át Kazinczy Ferenc¹¹ majd száz évvel későbbi (1816-1819) erdélyi leveleit is. Minek tudható be, ha nem a nemzeti identitás és tájkultúra összefonódásának az a tény, hogy az erdélyi barokk kastély és kert – bár közvetlenül Béccsel állott kapcsolatban, épp e szerencsétlen politikai függőség következtében megtagadott mindent, ami bécsi barokk, és a francia barokk elemeit vonultatta fel, a helyi visszafogott, a szó jó értelmében vett „vidéki” stílusjegyekkel ellátva.

A helyi tájjelleg kialakulása, megőrzése erdélyi szinten is családokhoz, személyekhez, személyiségekhez kötődik. Példaként Teleki József gróf említhető, aki korának felvilágosult utazójaként kritikával nyugtázta a Nyugat-Európában látottak, hallottakat. Ha ezek tetszettek is, nem egy az egyben, hanem megszűrve, erdélyiesítve, a helyi viszonyokhoz alkalmazva valósította meg odahaza. A gróf Rousseau-val személyesen is találkozott, munkáit élete végéig figyelemmel kísérte, Voltaire-rel rendszeresen levelezett. 1792-ben meglátogatott többek között egy müncheni „anglus kert” is, majd 1793. március 8-án ezt írja fiának: „Én Gernyeszegen, az én kedves szigetemet és ott azt, hogy a szobámból a dombokra szép kinézésem van, és a halaimat úszkálni látom, nem tudom miért nem adnám...”. Azért tudott a Kós Károly által is oly sokszor méltatott erdélyi népi építészeti és tájgazdálkodás egyedi lenni és töretlen folyamatként egész a 20. század végéig fennmaradni, mert voltak Telekihez hasonló gondolkodású, széles látókörű lokálpatrióták, akik a helyi értékeket nem áldozták fel a divat oltárán. Több mint kétszáz, romjaikban ma is meglévő erdélyi dendrológiai kertünk nem csak egy-egy kastély reprezentatív környezete vagy kistáj képének markáns eleme (volt), de tájökölógiai szempontból egész

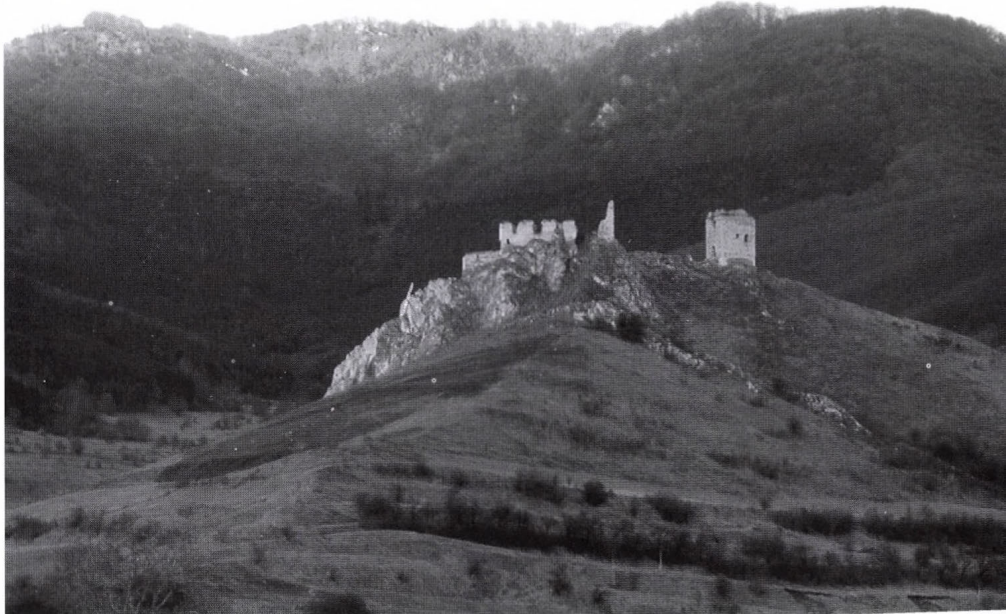
országreszek vegetációját és ezáltal képét befolyásolta. Ugyanúgy, ahogyan az erdélyi városok építészete is sajátos, nemzeti jegyekből fakadó jellemzőket tud felmutatni, az erdélyi táj is mind érzelmi, mind fizikai síkon több sajátos karaktert tudhat magának. A nemesi kultúrapropagáló rezidenciák mellett minden bizonnyal a székely rendtartásnak is szerepe volt egy tipikus tájkarakter létrehozásában és megőrzésében. A székelyek az erdőkre, legelőkre, kaszálókra, közbirtokossági területekre szabályokat alkottak, melyek áthágóit szigorúan büntették. A székely rendtartásnak köszönhetően alakultak ki és maradtak meg például jellemző tájértékként a „hagyásfás” legelők. Magyarországi (és erdélyi) szokás volt az országutak fásítása is, melyet törvény is szabályozott. Szegényebb és sivárabb manapság az erdélyi táj a kivágott és újra nem ültetett fák kígyózó sorai nélkül. Erzsébet ligeteink, melyekből több száz található úgy Magyarországon, mint Erdélyben, ugyancsak nemzeti indíttatásból, szeretett Erzsébet királynénk emlékére nőttek ki a földből kisebb-nagyobb településeinken a 19–20. század fordulóján, a mai napig jellemzően keretelve egy-egy völgyet vagy településrészt. Az utak menti várromok, a több évszázados határvédelmet szolgáló gyimesi „gyepútáj” egyedi tájértékei is a nemzettudat és tájkultúra összefonódásának példái. Népi építészeti, mely a tájból nőtt ki, annak szerves részeként fejlődött napjainkig, egyedi és utolérhetetlen. Paraszti kultúránk, mezőgazdasági hagyományaink ugyancsak e nemzeti tájalakítás példái.

Táj és jövő

„A táj több, mint tárgyi részleteink valósága..., olyan többletet tartalmaz, mely először hangulatként vagy légkörként érint meg minket.... A táj nem szintiszta természet. Nagymértékben a korábbi nemzedékek munkájának köszönhetjük milyenségét... Úgy jön létre, hogy a kölcsönös megértés jegyében integrálódik a másik ember tája a sajátunkba... A történelem folyamán az emberi tudat átalakul, és ezzel együtt átalakul a mindenkori valóság is. A táj története mindig tükrözi az emberi tudat történetét...”

A táj annyiban érték számunkra, amennyiben otthont nyújt nekünk. Ebből következően a tájból nem kell kizárnunk magunkat, nem is kell konzerválnunk, vagy éppen idealizált múltbeli tájakról ábrándoznunk. A tájat használnunk kell, és ha szükséges, alakítanunk, hiszen ebben élünk, és élni nem lehet a környezet átalakítása, formálása nélkül. De alázattal kell alakítanunk, alkalmazkodva törvényeihez.

A hagyományok tisztelete és a fejlődés lehetőségének megteremtése együttesen képezik egy nemzet, egy népcsoport megmaradásának feltételeit. A tájjal évszázadokon át felelősen gazdálkodni tudó, ivadékaikra az erdő és a termőföld szeretetét hagyó ősök öröksége egyre fogy. Meg kellene végre értenünk és értetnünk azt, hogy a tájról soha nem beszélhetünk úgy, mint egy kész és sebezhetetlen termékről. A táj egy dinamikus folyamat, kezünk nyomán állandóan változik. Alakulása, fejlődése a falu,

61

- 7 | Eliade, M. (1999): A szent és a profán, Budapest, 175.
- 8 | Geoffrey Jellicoe, Susan Jellicoe (1988): Die Geschichte der Landschaft, Frankfurt, 207.
- 9 | „In den frühen Garten vor 1730 ging es wieder um eine Assimilation an die mitteleuropäische Landschaft” In: Buttler, von A. (1982): Der englische Landsitz 1715-1760, Gauting, 53.
- 10 | A kastély, a kúria és a hozzá kapcsolódó díszkert a piramis sícsúcs csupán. Ennek fenntartása megfelelő háttérrel (birtokrendszert) feltételez, melynek kiterjedése nagyságrendekkel meghaladja a díszkert méretét. A birtok rendezése, művelése, az erdőgazdálkodás, a legelőművelés, stb. ilymódon - közvetve bar - de a tájalakítás tárgyát képezik ugyancsak.

11 | „...Vig erőben nőtt és állott minden, amit láték s a tisztán tartott gyepek, a szép to hosszú deszka rostélyai, a virágtáblák s semmi nem inkább, mint a királyi tölgyek, gyönyörrel tölték el szememet, lelkemet. Valóságos tündérlak!”
In: Kazinczy F. (1944): Erdélyi levelek, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.

a város, a nép kontinuitásának részét képezi. Erdélyi, magyar nyelvű felsőfokú szakemberképzésre van szükség tehát, mely vállalja ezt a hatalmas felelősséget: az erdélyi magyar nemzet megtartását úgy bennsőjében, mint külsőségeiben is. Olyan szakembereket kell képezni, akik a kisebbségi lét pozitívumait és negatívumait egyaránt megélik, ezek tapasztalataiból tanulni tudó magyarként felelősen cselekszenek az erdélyi táj megmaradása és felvirágzása érdekében; akik gyökereik révén érzik a helyes megoldásokat; akik példát mutatnak, szemléletet oktatnak, akik hisznek az ismeretlen ősök szellemi hagyatékában, amely a tájat lélekkel tölti meg; és nem utolsósorban akik ott vannak helyben, kitöltve azt az űrt, amely egyelőre az első bukaresti tájépítész promóció frissen végzett mérnökeire vár.

Az erdélyi társadalom pedig továbbra is külföldi szakemberekre kénytelen támaszkodni olyan kultúr-történeti szempontból is jelentős tájépítészeti feladatok megoldásánál, mint például a bonchidai Bánffy-kastély kertjének történeti feltárása, rekonstrukciós programtervének elkészítése.

Nem feladatom az ifjú bukaresti tájépítész iskola minősítése. Minden

esetre ott legalább rábredtek arra, hogy nem érdemes újabb Meyerekre, Rebhuhnokra és Redontokra várni, akik új Cismigiu-parkot, új Szabadság-parkot, vagy Kiseleff-sugarutat terveznek a jelenkor igényei szerint. Megteszik ugyanezt a felelősen gondolkodni képes ifjú román tájépítész iskola mérnökei.

Bennünk is tudatosodnia kellene, hogy itt és most a transzilvanizmus szellemében nevelkedett, magyar nyelvű erdélyi iskolákban és egyetemen képzett tájépítészekre van szükség. Mert bármilyen szakértelemmel, tapasztalattal, humanizmussal áll is neki egy más tájékon nevelkedett, bukaresti vagy külföldi iskolát végzett tájépítész, csak különleges esetekben adatik meg neki az a lelki kapocs a röggel, amely az erdélyi (ha általánosságokban fogalmazunk: helybéli) embernek veleszületett jellemzője. Vannak, és lesznek tájépítész feladatok, melyeket „kozopolita” jellegükből kifolyólag pusztán szakmai hozzáállással is briliánsan meg lehet oldani. Ilyen lehet például egy modern városi köztér vagy közpark, esetleg játszótér megtervezése. Vannak – és reméljük, hogy lesznek még egy ideig – azonban olyan feladatok is, melyek-

re semmi áron nem szabad ráhúzni a globalizáció arctalan megoldásait, mert ezáltal megszűnne egy népcsoporthoz tartozó táj jellegének kontinuitása. Ez utóbbi feladatok csoportjába tartozhat egy történeti kert- vagy temetőrekonstrukció, egy sajátos hangulatú utcaépi elemeket tartalmazó település megújítási terve vagy egy hagyományos tájgazdálkodást folytató vidék tájfejlesztési, tájvédelmi stratégiájának kidolgozása. Ilyen esetekben behozhatatlan előny, ha a szakmai ismeretek megfelelő helyismerettel és a nemzeti identitástudatból gyökerező tervezői alázattal párosulnak.

A tudatos, hosszú távú és kitartó környezeti nevelés - melynek egyik fő eszköze a tájépítész képzés - képes csak visszaállítani azokat a belső - az érintett táj és közösség közti - kontrollmechanizmusokat, amelyek ma eltűnőben vannak, sok helyen el is tűntek. A mai jogrendszer, ott ahol egyáltalában létezik, amelynek ez a kontroll lenne a feladata, nem működik. Nem is működhet, mert elszemélytelenedett, elidegenedett; átlagol, az átlagemberhez szól, aki átlag-környezetben él, ám valójában ilyen ember és ilyen környezet nincs.

SUMMARY

Only a thorough survey of landscape history and landscape development can be the basis of present and future development strategies. The historical survey of the landscape denotes those landscape- and environment-developing processes, as a result of which the landscape today appears, similar to an organism in perpetual development. Several surveys show a strong interdependence between the landscape and the population living in it. Through the history of Europe, the landscape manifests a national identity, and the same time it represents a starting point for elaboration of both landscape protection and landscape development strategies based on the history, natural and cultural potential of the surveyed area.

The experience of meeting a landscape includes both the view that we see and the picture that we mentally add to those seen. The integrated conservation of the built heritage – one important part of the landscape – it's a part of the organic development of the landscape, and this was due to the harmonious relationship between the landscape and the population inhabiting it. The landscape is a living organism depending on the relationship between nature and man, its destiny is therefore strongly intertwined with the individual conscience of the population living there and hopefully wanting to act for it. Both actions and negligences will become the heritage of future generations.

Erdei iskola a kastélyparkban – Füzérradvány

Open-air school in the castle park – Füzérradvány

LEKTOR | BALOGHNÉ ORMOS ILONA

A KASTÉLYOK ÉS KERTEK JELENTŐSÉGE AZ OKTATÁSBAN

A kastélyok és várak sajátos és kiemelten jelentős szerepet töltenek be a turizmusban, mivel – egyedi vonzerőként – egy-egy térség történelmi értékeinek együttes megjelenítését nyújtják. A kastélyok és várak hasznosításának egyik legelterjedtebb formája – a szállodai és a rendezvénytípusú hasznosítás. A kulturális és nemzeti örökség-turizmus iránti növekvő kereslet pedig – a nemzetközi tapasztalatok alapján – magas fajlagos költséssel jár együtt. A kedvező adottságok ellenére – a műemlék-nyilvántartás szerint – a szállodai vagy turisztikai hasznosítású kastélyok, várak és kúriák száma jelenleg nem éri el a százat. (Turizmus Magyarországon 2002)

Ma tehát elsődleges a turisztikai hasznosítás. E mellett azonban megjelenhet, meg kell jelennie az oktatási hasznosításnak is ezekben az épületekben, kertekben. A kastélyépületek a századok folyamán mindig egyfajta gyűjtőhelyei, találkozási pontjai voltak a művészeteknek, ezáltal egy kastély esszenciája, jelképe lehet a nemzeti kulturális örökségnek, ugyanis megtaláljuk benne ezen örökség különböző válfajait alkotó művészeti ágak szinte mindegyikét. Az épület magában foglalja az adott kor építőművészetét, festészetét, bútorművészetét, szobrászatát, az intarziákat, az ötvöstárgyakat, és a textíliákat. Ha a kastélyok falai között folyó életet nézzük, itt volt a korabeli színházi, zenei, művészeti,

tudományos és kulturális élet központja, ez adott otthont – különösen a reformkorban – az irodalmi szalonoknak, egyben színhelye volt a felolvasó esteknek, az itt tartott fényűző bálók nagyban hozzájárultak a táncművészet fejlődéséhez és meghatározó szerepet játszottak a hazai divat alakulásában. Az épület körül elhelyezkedő több hektáros parkok pedig betekintést adnak a kertkultúrába, hiszen a kor divatja szerint jelentek meg a stílusok a kertekben is, melyhez mindig sajátos növényalkalmazás párosult. Így egy-egy kastély betekintést nyújt a magyar nemesi családok társadalmi rétegződésébe, széleskörű kapcsolataikba, szokásaikba, életvitelükbe. Ez által válnak a kastélyok és kertjeik ideális helyszínévé mind a természeti, mind a kulturális témájú oktatási projekteknek.

HOGYAN VALÓSULHATNAK MEG A NAT MŰVELTSÉGI TERÜLETEIHEZ KAPCSOLÓDÓ CÉLOK EGY KASTÉLYBAN ÉS PARKJÁBAN?

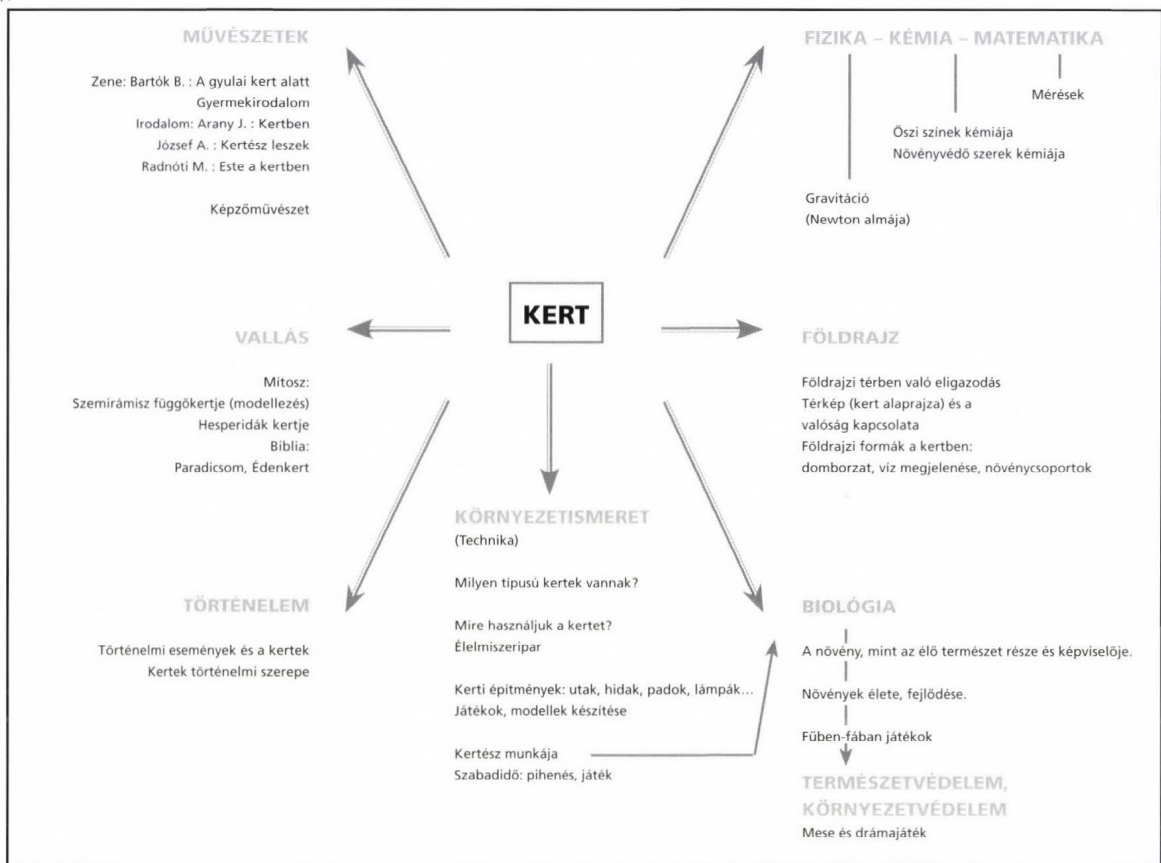
Milyen lehetőségeket rejtenek oktatási szempontból a kastélyok és kertjeik? Elsődlegesen a Nemzeti Alaptanterv (NAT) által meghatározott műveltségi területekben megjelölt fejlesztési-nevelési céloknak kell megfelelniük. Majd ezek alapján kell feltárni, hogy egy erdei iskola hogyan tudná felhasználni, mint projekthelyszínt, vagy mint indukciós anyagot a kastélyt és kertjét.

A magyar oktatásügyben a Nemzeti Alaptanterv (243/2003. (XII.17.) Kormányrendelet) a tartalmi-tantervi szabályozás legmagasabb szintű dokumentuma. Fő funkciója a közoktatás nélkülözhetetlen elvi, szemléleti megalapozása úgy, hogy egyben biztosítsa az iskolák tartalmi önállóságát. Meghatározza a közoktatás országosan érvényes általános céljait, a közvetítendő műveltség fő területeit, a közoktatás tartalmi szakaszolását és az egyes tartalmi szakaszokban érvényesülő fejlesztési feladatokat. Nem tantárgyakat, hanem komplex műveltségi területeket határoz meg: magyar nyelv és irodalom, ember a természetben, ember és társadalom, élő idegen nyelv, matematika, informatika, Földünk és környezetünk, művészetek, életvitel és gyakorlati ismeretek, testnevelés és sport. Az egyes iskolák tantárgyi rendszerét a műveltségi területek figyelembevételével a helyi tantervek határozzák meg.

Táblázat formájában összevettem az egyes műveltségi területek alapelveit, a NAT-ban hozzájuk kapcsolt célokat és azok megvalósulásának lehetőségeit a kastélykert projektben. Az elemzés alapján elmondható: a műveltségi területekhez tartozó évfolyamokra vonatkoztatott képzési, fejlesztési célok maradéktalanul megvalósíthatók a kastély és kert téma feldolgozása során.

1 ÁBRA

Projektháló – kert

Az a helyszín, amelyben a tervezett program megvalósul. Lehet egy étkező terem vagy akár a díszkert is. Szemléltető anyag, mely segíti a téma feldolgozását és lehet egy könyv, album, melléklet, de akár egy élmény, vagy egy órávalós tapasztalat is.

A FÜZÉRRADÁNYI KASTÉLYKERT PROJEKT

Hogyan áll össze egy projekt? Egy igen hosszú tervezési folyamat eredményeképpen. Nézzük meg leegyszerűsítve a füzérradványi kastély és kertje példáján keresztül 8. osztályos tanulók esetében. E korosztály sajátossága, hogy versenyre és gyűjtésre vannak beállítódva. A program során ezért be lehet építeni játékos vetélkedőket is. A program részletes kidolgozásánál tehát az életkori sajátosságokat és az életkornak megfelelő előismereteket is figyelembe vesszük.

Csak alapos és körültekintő vizsgálat után lehet hozzáfogni a projekt részletes kidolgozásához. Először is meg kell határozni a témát, melyben benne foglaltatik az oktatási-nevelési célunk, és meg kell találnunk a megvalósításra legalkalmasabb helyszínt. Majd ez után kerül sor a program napi lebontására.

A téma feldolgozásához, a projekt kapcsolódási pontjainak feltárásához a legjobb, ha projekthálót készítünk. Ebben össze tudjuk foglalni a külön-

böző helyekről/tantárgyakból a mi témánkra vonatkozó ismereteket. Saját magunk számára is összegezhethetjük ezzel a módszerrel a tanulók előismereteit, valamint azokat az ismereteket, melyeket a projekt során szeretnénk átadni, és ezek kapcsolódási pontjait. Ez természetesen csak általánosságban mutatja a kapcsolatokat, nem biztos, hogy az összesre szükségünk lesz a projekt kidolgozása folyamán. Az, hogy mennyit és mit használunk fel belőle, az a célkitűzéseinktől és a helyszín adottságaitól függ. A kert témára általam készített projektháló (1. ábra) szolgált segítségül e program kidolgozásához.

A helyszín kiválasztásához nagyban hozzájárult, hogy a kastélypark szomszédságában található a FITE, a Füzérradványi Ifjúsági Tábor és Erdei Iskola. Az erdei iskola programkínálatában kiemelkedő a park megismerése botanikai és történelmi szempontból. Ezen kívül a település és a park része a „Kormos bába” tanösvénynek, így kiegészítő programként ennek bejárására is módunk nyílna.

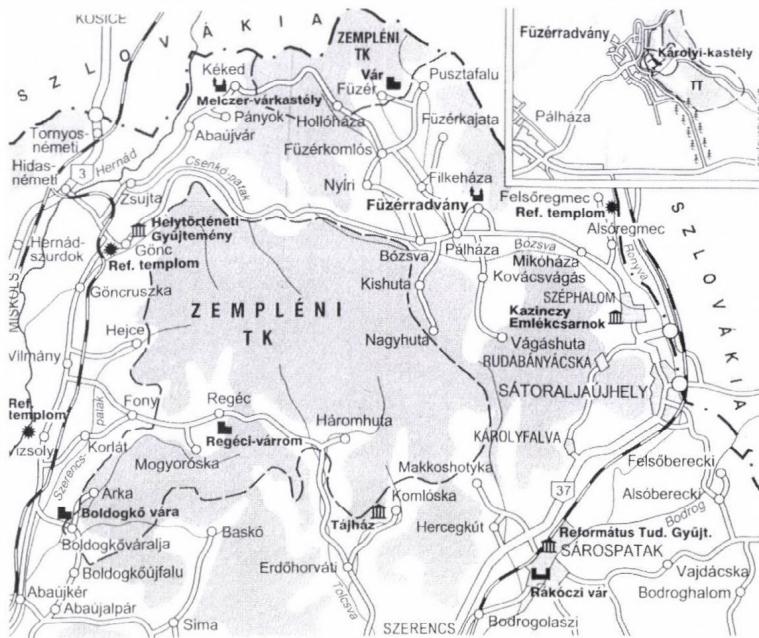
A TÉMA – A PROJEKT CÉLJA

A projekt témájához két idézet szolgált alapul:

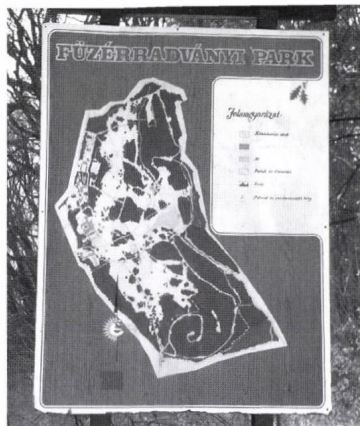
„A XX. és a XXI. század a technika százada. A tudomány és a technika vívmányai olyan lehetőségeket teremtenek az ember számára, mellyel soha el nem képzelt gazdagságot és anyagi jólétet teremthet, legyőzheti, igába foghatja a természet erőit, megváltoztathatja arcukat. Az ember a termelő tevékenysége során alapjában véve két dolgot művel: átalakítja, megváltoztatja a természetes környezetét, valamint felépíti saját mesterséges környezetét.” (Kelemen 1977, p. 3)

Egy kínai közmondás szerint, aki egy órára boldog szeretne lenni, az lakomázzon be finom ételekből, aki egynapi boldogságban akar részesülni, az házasodjon meg, de aki egy egész életre szóló boldogságot szeretne, az építsen kertet.

Az ötnapos program során a tanulók csoportmunkában tanulmányozzák az ember tájalakító munkáját, s azt, hogyan „építi” fel az ember saját

11

21

mesterséges környezetét. A megfigyelések nyomán a program végére megfogalmazzák, hogy miért jelenthet az ember számára életre szóló boldogságot a kert.

A HELYSZÍN

A park Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti sarkában, a Hegyközben fekszik, a 3719-es számú közlekedési út jobb oldalán, Sátoraljaújhegytől 16 km-re (1. kép). A park eredeti területe 84,5 ha volt és szervesen kapcsolódott a környező erdőségekhez. Ezzel az alapterületével a park területileg hazánk második legnagyobb kertje volt, mely 1975 óta természetvédelmi oltalom alatt áll. A magyar történeti kertek jegyzéke értékét kiválóra

(legjobb minősítés), jelenlegi állapotát pedig jól kezeltként értékeli (legjobb minősítés). A park elsősorban tájképi értékű, melyet a gazdag és változatos fa- és cserjefajainak köszönhet. (Örsi, 1990.) A kastély a 18. században épült barokk stílusban, majd 1857-1859 között eklektikus-romantikus stílusban építették át. Az épület 1936-ig a Károlyi család nyaralója és főúri fogadója volt, ekkor luxusszállóvá alakították át. A kastélyt és a parkot 1948-ban államosították, majd az épületet szanatóriumnak rendezték be, mely funkció a 90-es évekig fennmaradt.

A füzeradványi park története egybefonódik a kastély történetével. A kert mai képe az 1857-1859 körüli rendezés során alakult ki. Gyűjteményes hangsúlyt 1989 után kapott. A parkosítás az épület szomszédságából indult el. (Bugár-Mészáros, 2001.) Az egykor őshonos gyertyán és kocsánytalan tölgy állományát kezdetben ritkították, réteket alakítottak ki. Az igazi nagyarányú parképítési munkálatok 1906-ban indultak el, amikor Zinke Ferenc vette át a parképítés irányítását. Ekkor rajzolódtak ki az angol park stílusjegyei. Az öreg őshonos fák meghagyásával, tisztásokkal tarkított, a kastélytól sugárirányban futó nyiladékrendszeret alakítottak ki, így a legmagasabb

pontra épített kastélyt a kert szinte minden pontjáról látni lehetett (2. kép). A tisztások szegélyeit különböző örökzöld, lombhullató őshonos és exota fa- és cserjefajokkal zárták le. A parkosításhoz százával hozták a növényeket, sokukat külön erre a célra létrehozott faiskolában szaporították (rózsa, gyöngyvirág, jázmin). (Kelemen, 1977.) A fák alakja, lombszíne, virágzásának vagy színének időbeli játéka adja a gyűjteményes kert fő attrakcióját (4. és 5. kép). A kastélyparkhoz vezető utat 850 méter hosszú, védett fenyőfásor szegélyezi (3. kép).

A PROJEKT MEGVALÓSÍTÁSA

Előjáróban a diákoknak kellően áttekinthető képet kell formálniuk a kertről. Ezért az első napon a vizsgalódást tájbejárással kezdik. Ugyanarról a környezetről többen többféleképpen, más-más szempontok szerint alkotnak képet maguknak. A gyerekek vázlatrajzokat, térképeket készítenek a területről, hogy ne csupán a domborzatra, tereptárgyakra figyeljenek, hanem jelöljék a jellemző, virító növényeket, állatokat, állatnyomokat, sőt állathangokat is. Keressék meg

31

41

az eredeti növényársulás nyomait és az ember kézjelét a kertben. Születhetnek különös vázlatok is: hangulatábrázolások, öröm- és bánattérképek a kertről, a diákok kereshetnek különböző hangulati elemeket a kertben. Ezeket a feladatokat játékos keretbe is foglalhatjuk:

- Találd meg a követet: Minden tanuló keressen egy különleges követ a Duna-parton. Ezután adjunk nekik három-négy percet, hogy megismerkedjenek a kövükkel, minden érzékszervüket használva. A köveket helyezzük egy kendőre vagy egy sima, üres felületre. A játékosok körülülnek a kőkupacot és csukott szemmel mindenki próbálja megtalálni saját kavicsát, csak tapintás útján. Ha úgy gondolják, sikerült, akkor kinyithatják a szemüket és ellenőrizhetik, hogy jól választottak-e. De ezt a játékot más változatban is játszhatjuk. A tanulók találhatnak ki történeteket a köveikkel kapcsolatban. Kövek helyett kereshetnek más érdekes tárgyakat is a kertben: termések, faágakat, leveleket stb.
- Az én különleges területem: Minden gyermek lehet egyedül a térben! Találjon egy számára különleges területet! Tegyen egy sétát a területén, jegyezze le, mit tapasztalt! Adjon nevet a területnek! Keresse meg azt a pontot, ahonnan a legszebb a kilátás és rajzolja le! Keresse meg, honnan és milyen hangokat hall - jegyezze le az első 5 hangot, amit hallott, próbálja meg kitalálni, honnan eredhetnek a hangok!

51

Az első benyomások után másnap, az adatgyűjtési szempontsor alapján konkrét kérdésekre is megkeresik a választ, melyben előre elkészített kérdéssorok, feladatlapok is segítségükre vannak. Ezen a napon még azonos kérdésekre keresik a választ a csoportok. A feladathoz a már megszerzett növényismeretüket is kell használni, ezen kívül gyakorolják a térképolvást, a tájoló használatát, különböző méréseket végeznek, ezáltal pontosítják az előző napi felméréseiket, rajzikat. De nem csak a kerttel szükséges megismerkedniük, hanem az azt befogadó településsel és tájjal is. Ezért erre is lehetőséget biztosítunk (séta a településen, beszélgetés a helybellekkel, esetleg a polgármesterrel stb.). A délutáni megbeszélésen mindenki ismerteti az eredményeit, így egységes és átfogó képet kapnak a tanulók a kertről és környezetéről. A tájékozódó vizsgálódásokat követően a megbeszélés során körvonalazódnak azok a témák is, melyek mentén mélyebben is érdemes folytatni a felderítést.

A harmadik nap a feldolgozást végző csoportok az előző este megbeszélt résztémák közül választanak (pl. a kert történeti változásai, a kert és a kastély kapcsolata, a kert és a település kapcsolata, a kert és a környező táj kapcsolata stb.), és feladataik szerint állítják fel kutatási szempontjaikat. A választott témához maguk szerkesztik a kérdőívet, kérdéssort. Délelőtt közösen, vezető segítségével megnézzük a kastélyt, ismerkedünk a park és a kastély történetével. A tanulók a vezetés alatt szerzett információkat fel tudják használni, és saját

61

témájukban kérdezhetnek is a kiállítás vetetőjétől. Ezen kívül a kastélyból felülről nyílik rálátási lehetőség a kertre, így kiegészíthetik vagy kiigazíthatják eddigi rajzaikat. Délután a kertben, a településen és a táborban folytatják vizsgálódásaikat, dokumentumokat vizsgálnak, rajzokat, vázlatokat készítenek. Majd az információkat rendszerezik, bemutatásra, eszmecserére készítik elő. Este minden csoport ismerteti a saját témájában az adatgyűjtés eredményeit. Az esti ismertetés után megbeszéljük közösen a diákokkal a másnapi vitaforum témáját és szerkezetét, valamint kiosztjuk a szerepeket.

Negyedik nap az élmények befogadását drámapedagógiai eszközökkel is segítjük elmélyíteni, személyessé tenni. Ezért a gyűjtött ismeretek feldolgozására, bemutatására, az ismeretszerző, tájékozódó rész lezárásaként ezen a napon vitaforumot rendezünk. A fórum fő témája az ember tájalakító munkája, ezen belül hangsúlyt helyezve arra, hogy hogyan „építi” fel az ember saját mesterséges környezetét. Ez a fórum alkalmas arra, hogy különböző nézeteket, tapasztalatokat, érdekeket ütköztessenek a gyerekek. Ezáltal finomodik, árnyalódik saját vélekedésük is.

A délelőtti folyamán a tanulókkal közösen elkészítjük a helyszínt, és mindenki felkészül a szerepére. Magán a fórumon csak mintegy 5-6 fő vesz tevélegesen részt. A többiek szakértőként szerepelnek. Lesznek, akik a sajtót, a közvéleményt vagy a környezet- és természetvédelmet képviselik. A vitázók egyszer fogalmazhatják meg az általuk megszemélyesített érdekcsoport véleményét, majd hallgassák meg a közvéleményt, figyeljék a sajtó reagálását. A sokféle vélemény ismeretében egyszer módosíthatják, helyesbíthetik véleményüket. A vita vezetője még egyszer meghallgathatja tanácsadóit/szakértőit, majd megfogalmazza a hallottak alapján a konferencia álláspontját. Döntésére természetesen ismét reagál majd a lakosságot képviselő néhány gyerek. A cél, kialakítani egy egységes véleményt, megtalálni a lehető legjobb módszereket, mely minden érdekvépviselet számára elfogadható.

A vita folyamán jegyzőkönyvet vezetünk, amelyben külön rögzítjük az elért eredményeket és a vitafórum állásfoglalását. Ezt a végén mindenki aláírja.

A játék érdekes, izgalmas, tanulságos. A vitafórumot koordináló pedagógusnak nagy a felelőssége abban, hogy a beszélgetés, az érvelések milyen mederben folynak, milyen stílusúak és mennyire tartalmasak.

Az utolsó napon a gyerekek játékos formában elbúcsúznak a helyszíntől és hazautaznak.

A PROJEKT FOLYTATÁSA

Egy ilyen projekt eredménye sokrétű. A számtalan formában dokumentálható és összegezhető megoldásokat ebben az esetben keretbe kapcsolja egy szituatív játék. A helyszín elhagyásával azonban a programnak még nincs vége, ezt követi az iskolai feldolgozás. Ez jelenti a helyszíni bejárás során szerzett információk, tapasztalatok összegzését. Igen sok alkotás, dokumentum, szakanyag, rajz, térkép születhetik az egy hét alatt, célszerű ezeket összegyűjteni. Ezeknek az összegzése több formában

történhet: tábló, rajz, makett, montázs stb. A készült anyagokból, táblókból kiállítást készíthetünk az iskolában, vagy bemutatót az iskola többi diákja és a szülők számára. Érdemes a jegyzőkönyvből egy példányt és az észrevételeinket összesítő táblókat a település önkormányzatának átnyújtani, illetve a képviselőtestületet meghívni az iskolai bemutatóra. A témát később tovább folytathatjuk például országos vagy helyi védelem témakörben ugyanezen a helyszínen.

IRODALOM

- BUGÁR-MÉSZÁROS Károly (2001): Füzérradvány, Károlyi-kastély. Tájak, korok múzeumok kiskönyvtára 691. füzet, Veszprémi Nyomda
- HEGEDŰS Gábor (szerk.) Projekt módszer I. kötet (1998) és II. kötet (2001) Kecskeméti Tanítóképző Főiskola kiadványa, Kecskemét
- HEGEDŰS Gábor (2002) Projektpeda-

- gógia Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar kiadványa, Kecskemét
- KELEMEN Zoltán (1977): Parkismertető, A füzérradványi kastélypark. Miskolc, B.-A.-Z. Megyei Tanács, Borsod megyei Nyomvaipari Vállalat
- M. NÁDASI Mária (2003) Projektoktatás. Elmélet és gyakorlat. Gondolat Kiadói Kör, Budapest
- ÖRSI Károly (1990): A magyar történeti kertek jegyzéke. Budapest, Statisztikai Kiadó Vállalat
- Turizmus Magyarországon 1990-2002, Magyar Turizmus Rt 2002

SUMMARY

Today castles and their gardens are utilized primarily by tourism. However, their use can also serve educational purposes as open-air schools. Since environmental education focuses on the relationship and interaction between people and their environment, castles could well serve as perfect places of education and research on human's shaping of the landscape. Nevertheless, what educational possibilities do castles and their gardens have in store? First of all, they have to suit the educational aims and requirements inherent in the cultural fields defined by the National Curriculum. On the basis of these conditions the possibilities of the open-air schools have to be revealed to show how a castle and its garden meet the object of the project and how it can assist in the achievement of the educational aim. The poster demonstrates a possible environmental education project involving the garden of the Füzérradvány castle.

ALMÁSI BALÁZS

okl. tájépítésmérnök
egyetemi tanárszék
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Kert- és Településszervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6289.
e-mail: balazs.almasi@uni-corvinus.hu

EPLÉNYI ANNA

PhD Hallgató
Budapesti Corvinus Egyetem,
Kertművészeti Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6249.
e-mail: anna.eplenyi@uni-corvinus.hu

DR. FEKETE ALBERT

okl. tájépítésmérnök
egyetemi adjunktus
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, kert- és Településszervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6289.
e-mail: albert.fekete@uni-corvinus.hu

HORVÁTH ANDRÁS

építésmérnök
Del-Dunántúli Építész Kamara elnökségének tagja
7625 Pécs, Besszegeyi u. 4.
Telefon: +36 72 216 202
andras@qhp-arch.hu

DR. JÁMBOR IMRE

tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Kert- és Településszervezési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon-fax: +36 1 482 6290.
e-mail: imre.jambor@uni-corvinus.hu

MIKHÁZI ZSUSZANNA

okleveles tájépítésmérnök,
mérnök-tanár, egyetemi tanárszék
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 29-43.
Telefon: +36 1 482 6554
e-mail: zsuzsanna.mikhazi@uni-corvinus.hu

MLAKÁR VIVIEN

Okl. tájépítész mérnök
Levelezési cím: 1137 Budapest, Ditrői Mór u. 3.
Telefonszáma: +36 70 386 3358.
e-mail: vivien01@yahoo.com

MÓCSÉNYI FLÓRA:

Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti Kar, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
1118 Budapest, Sombóci út 1/b
Telefon: 06 1 386 8889.
E-mail: flora.mocsenyi@uni-corvinus.hu

DR. MÓCSÉNYI MIHÁLY

Prof. Emeritus
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti Kar, Kertművészeti Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6248.
mihaly.mocsenyi@uni-corvinus.hu

PUHA MAGDOLNA

Okl. tájépítész mérnök
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti Kar Tájtervezési és Tájrehabilitációs Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +36 1 482 6286
puha.magdolna@uni-corvinus.hu

SZÖGEDI ZSUSZANNA

Okl. Tájépítész mérnök
3300, Eger, Rákóczi u. 3. 1/4.
Telefon: 06 30 558 2786, 06 30 240 7677
Munkahely: Bükkli Szanatórium és Park Igazgatóság,
Földtani és Tájtervezési Osztály
3304, Eger, Felmenet, Sándor u. 6.
Telefon: +36 36 411 581 (108 mellék)
Fax: 412-791 (M: 201)
E-mail cím: szogedi@bnp.kvvm.hu

NEMZETI KULTURÁLIS OROKSÉG
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

| Támogatóink

ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY